

2003 -01- 30

1144 7013

Zempléni Múzsá

Társadalomtudományi és kulturális folyóirat II. évfolyam 4. szám 2002. november

Szentgyörgyi Kornél: Sárospatak - tájkép a várral 1954.

Zempléni Múzsá

Társadalomtudományi és kulturális folyóirat
II. évfolyam 4. (8.) szám

tanulmányok, esszék

Balassa Iván (1917-2002)	5
Szabadfalvi József: Bibó István helye a 20. századi magyar jogbölcseletben	6
Bolvári-Takács Gábor: Révai József és a Népművelési Minisztérium létrehozása	14
Nagy Ferenc: A Nobel-díj és Magyarország	27
Koncz Gábor: Tokaj-Hegyalja kulturális és borturizmusa	32
Újszászy Kálmán: Két nap a Hegyközben	37

művészportré

Cserje Zsuzsa: Emlékezés Pécsi Sándor színművészre	47
Mészöly Dezső: Pécsi Sándor sírjánál	53
Vámosi Katalin: A Rákóczi Múzeum Képzőművészeti Gyűjteménye	55

szépirodalom

Fetykó Judit: A kezed Ablakból	59
Kardos István: A pokol tornácán Nem tudom	60
Szabó Sándor: A tavasz	61
Varga István: Hegyeim Temetőben	62
Viczai Henrietta: Fekete-fehér Selyemben	63

archívum

Volt egyszer egy borháború, 1990 (A dokumentumokat válogatta és szerkesztette: Balácsi Károly)	64
--	----

szemle

Jósvainé Dankó Katalin: A sárospataki vár műemléki helyreállításának eredményei	85
Tóth-Máthé Miklós: Emlékezés Misztótfalusi Kis Miklósrá	89
Tamás Edit: "Csillag gyulladt Zemplén felett"	92
Fehér Erzsébet: Lázár Károly és a tudományos gyermekmegismerés	94
A 2002. évfolyam összesített tartalomjegyzéke	98

Zempléni Múzsá

Társadalomtudományi és kulturális folyóirat

Fővédnök

Habsburg Ottó

Védnökök

Balassa Iván, Jakab István, Orosz István

Szerkesztőbizottság

Balácsi Károly, Bolvári-Takács Gábor, Dobrik István,
Jósvainé Dankó Katalin, Komáromy Sándor, Koncz Gábor,
Szathmáry Béla, Tamás Edit

Szerkesztőség

Bolvári-Takács Gábor *főszerkesztő*
Bordás István *főszerkesztő-helyettes*
Csetneki József *grafikai szerkesztő*

E számunkat Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeuma
Képzőművészeti Gyűjteményének képei illusztrálják.

ISSN 1585-7182

Lapnyilvántartási szám: 3.4.1.1640/1999.

Lapalapító: Bolvári-Takács Gábor

Kiadja a Sárospataki Népfőiskolai Egyesület

Felelős kiadó: Stóka György elnök

A szerkesztőség a beküldött kéziratokat megőrzi, illetve visszaküldi.

2002-től egy szám ára 250,- Ft. Megjelenik évente négyszer.

Előfizethető a szerkesztőségben, vagy átutalással

a 10200153-42210223 számlaszámra.

Előfizetési díj egy évre 1.000,- Ft.

Szerkesztőség és kiadó: 3950 Sárospatak, Kazinczy út 23.

Szerkesztőségi titkár: Tóthné Kovács Katalin

Telefon/fax: 47-314-714, E-mail: zmuzsa@spnf.hu

Honlap: www.spnf.hu/zmuzsa

Nyomdai előkészítés: Csetneki József.

Készült B/5 formátumban.

Lapunk megjelenését támogatja:

Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma

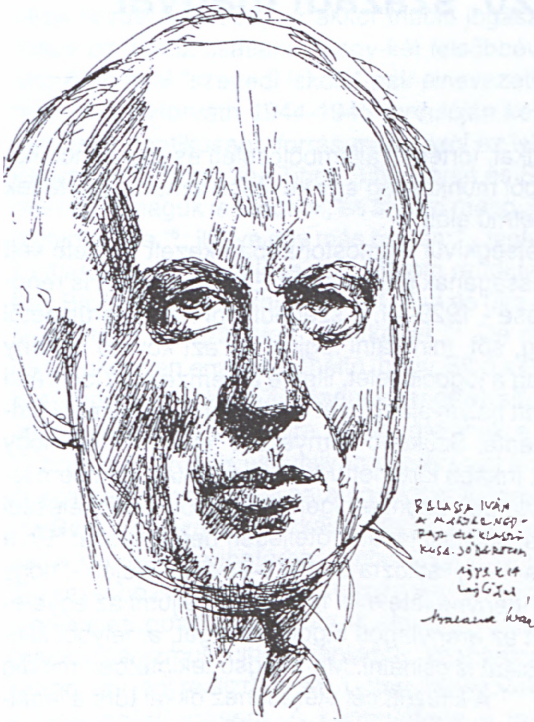
Nemzeti Kulturális Alapprogram

Ezt a lapszámot támogatta az Épszer

Építő- és Szerelőipari Rt., Sárospatak

Balassa Iván (1917-2002)

November 1-jén elhunyt Balassa Iván, lapunk védnöke, a néprajztudomány doktora, a hazai és a határainkon túli magyar néprajztudomány kiemelkedő személyisége. Bárandon született 1917. október 5-én. Tanulmányait a Debreceni Református Kollégiumban, majd a Debreceni Tudományegyetemen végezte. 1944-56 között a Magyar Néprajzi Múzeumban osztályvezető, majd főigazgató. 1956-61 között a sárospataki Rákóczi Múzeum igazgatója, a nevéhez fűződik számos kutatási és publikációs tevékenység elindítása. 1961-től a Művelődésügyi Minisztérium osztályvezetője, 1966-tól 1983-ig a Magyar Mezőgazdasági Múzeum főigazgató-helyettese. A Svéd Királyi Gusztáv Adolf Tudományos Akadémia rendes tagja, a Dán Királyi Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagja volt, munkásságát nemzetközi Herder-díjjal ismerték el.

Több külföldi néprajzi társaság tiszteletbeli tagja, évekig a Magyar Néprajzi Társaság elnöke. Az ELTE címzetes egyetemi tanára volt. A kolozsvári Kriza János Néprajzi Társaság, a Györfly István Néprajzi Egyesület és a Bodrogekői Művelődési Egyesület tiszteletbeli elnöké, a Kazinczy Ferenc Társaság tiszteletbeli taggá választotta.

Főbb művei: Földosztó mozgalom a Bodrogeközben 1898-ban (1956), A magyar kukorica (1960), Karcsai mondák (1963), Földművelés a Hegyközben (1964), Az eke és a szántás története Magyarországon (1973), Lápok, falvak, emberek. Bodrogeköz (1975), Magyar néprajz (Ortutay Gyulával, 1979, németül, angolul is.), Az aratómunkások Magyarországon 1848-1944 (1985), A magyar falvak temetői (1989), A határainkon túli magyarok néprajza (1989), A magyar gabonatermelés néprajza (1991), Tokaj-Hegyalja szőlője és bora (1991), A székelyföldi Erdővidék temetői (1992), Sárospatak történeti helyrajza a XVI-XX. században (1994), Sárospatak határának helynevei a XVI-XX. sz. (Kováts Dániellel, 1997).

A zempléni régióhoz szorosan kötődő Balassa Iván emlékét kegyelettel megőrizzük, életművének méltatására lapunk későbbi számában térünk vissza.

Szabadsfalvi József

Bibó István helye a 20. századi magyar jogbölcseletben

Bibó István a 20. századi magyar politikai, történeti állambölcseleti és jogi gondolkodás kiemelkedő alakja. Jelen írás a bibói munkásság egy kevésbé ismert szeletének vázlatos bemutatásával tiszteleg az életmű előtt.¹

A legutóbbi időkig a Bibó-kutatások kétségkívül legmostoháiban kezelt területe volt Bibó jogfilozófiai (jogbölcseleti) munkásságának értékelése.² Ez a tény azért is rendkívül érdekes, hiszen Bibó pályakezdése - 1929-től, a szegedi jogi karra kerülésétől az 1940-es magántanári habilitációjáig, sőt, mint látni fogjuk, az azt követő néhány évig - a jogtudomány, azon belül is főleg a jogbölcselet, illetve a nemzetközi jog iránti érdeklődés jegyében telt el. Mindamellet pályaválasztását - visszaemlékezéséből tudjuk - családja némi értetlenséggel fogadta. Szűkebb környezete "elvárta" tőle, hogy valamilyen bölcsész szakot válasszon. Inkább történettudósnak szánták, mintsem jogásznak, jogtudósnak. Bibó a jövőjét illetően azonban igen határozott elképzeléssel bírt. A "politikacsinálás" iránti vágya pályaválasztását erőteljesen befolyásolta: "Én a magam pályájának útját... úgy képzeltem - nyilatkozta az 1970-es évek elején -, hogy először a körülöttem lévő lehetőségek igénybevételével igyekszem eljutni az egyetemi tanári pozícióig és megszerezni azt az aránylagos függetlenséget, amelyből kiindulva aztán már lehet közéletet és politikát is csinálni. Mert végső tekintetben mindig politikát szerettem volna én is csinálni..."³ A kitűzött cél eléréséhez okkal tűnt a legalkalmasabbnak a jogi pálya Bibó számára, hiszen egyrészt a jogtudomány mint "normatudomány" művelése lehetőséget teremtett a függetlenség jelképeként megjelenő egyetemi tanári poszt megszerzésére, másrészt a praktikus jogi tudás a gyakorlati politizálás számára nyújtott másként nehezen pótolható ismereteket.

A jogi kari stúdiumok közül figyelme igen hamar a jogbölcselet és a nemzetközi jog irányába orientálódott. Ebben nagy szerepet játszott két kiváló professzora Horváth Barna (jogfilozófia) és Buza László (nemzetközi jog), akiknek az előadásait hallgatta és szemináriumokban is több éven át dolgozott. Erről több - később nyomtatásban is megjelent - dolgozata árulkodik. Érdekes tény - későbbi érdeklődési irányát tekintve -, hogy a "politika" című tárgy, mely az alapvető politikaelméleti, állambölcseleti ismeretek átadását szolgálta, nem tartozott a legkedvesebb tárgyai közé. A Horváth által közvetített neokantiánus alapú, de sok tekintetben az angolszász-amerikai pragmatista jogi szemléletmód hatását is ötvöző jogelméleti-jogszociológiai szemléletmód, illetve professzora nyitottságából adódó széleskörű ismeretek (pl. közvélemény-kutatás fontosságának hirdetése, empirikus kutatások végzése, demokráciaelmélete, általános társadalomelméleti nézetei stb.) feltehetően kielégítették az ifjú Bibó

érdeklődését.⁴ Vagyis megtalálta az egyetemen azt a személyt, illetve stúdiumot (a nemzetközi jog mellett), mely az áhított cél elérésében segítségére lehetett. Minden bizonnyal Horváth személyes kisugárzásának is köszönhető, hogy szegedi professzorsága kezdetén (1929) az akkor induló jogász évfolyam legtehetségesebb tagjaiból, illetve az ahhoz csatlakozó egy-két felsőbbéves joghallgatóból életrehívta a később épp Bibó által "szegedi iskolá"-nak elnevezett szellemi-tudományos műhelyt.⁵ Érdekes idézni Horváth 1944-1945 fordulóján keletkezett önéletrajzi írásából, melyben, mint legautentikusabb forrás maga szól az iskolához tartozó tanítványairól: "Büszke vagyok arra, hogy Vas Tibor, Bibó István és Szabó József a tanítványaim voltak. Imáron ők maguk is tudósok, és szilárd meggyőződésem, hogy jobban nem is választhattam volna."⁶; illetve egy más helyen: "...legkedvesebb kalandom a legjobb hallgatók kiválasztása és nevelése volt. Három rendkívüli tehetségű tanítványom volt: Vas Tibor, Bibó István és Szabó József. Újra és újra megtárgyaltuk problémáikat. Figyelemre méltó monográfiákat publikáltak."⁷ De még visszatérve az egyetemi évekhez mindenképpen említésre méltó, hogy, Bibó ekkoriban minden energiáját az "akadémikus" tudomány(ok) művelésének rendelte alá. Olyan ismeretek elsajátításával és továbbgondolásával töltötte idejét, melynek a politikához való kapcsolata igencsak közvetett. Ha mégis valamilyen kapcsolatot kívánunk fölfedezni, akkor későbbi általános társadalomfilozófiai paradigmáinak előzményeit fedezhetjük föl ekkori írásaiban.⁸ Ha Bibó jogfilozófiai munkásságát kívánjuk értékelni, néhány gondolat erejéig szólni kell a korabeli meghatározó jogbölcseleti irányzatokról, amelyek vonzásában az életmű kevésbé ismert produktumai születtek meg. A századfordulót követően az európai jogelméleti gondolkodásban új elméleti törekvések megjelenésének lehetünk tanúi (neokantiánizmus, újhegeliánizmus, szabadjogi iskola, neoskolasztikus természetjog, skandináv jogi realizmus stb.), mely irányzatok szakítani próbáltak a 19. századi pozitivistá jogfelfogással. A kontinensen a legmeghatározóbb szemléletmóddá a neokantiánus iskola vált, mely virágkorát épp akkor élte, amikor Bibó szellemi eszmélése zajlott, illetve jogbölcseleti tanulmányait folytatta. A két világháború között ezt az irányzatot olyan személyek képviselték, mint Rudolf Stammler, Hans Kelsen, Gustav Radbruch, Alfred Verdross a magyarok közül Somló Bódog, Moór Gyula, Horváth Barna. Csupán az érdekesség kedvéért érdemel említést, hogy Bibó születésének idejére tehető Magyarországon a szociológiai pozitivizmussal való szakítás és a neokantiánus szemléletmód megjelenése, mely Somló jogfilozófiai fordulatával vette kezdetét, illetve ugyanekkor (1911-ben) jelent meg a Somló-tanítvány Moór Gyulának - a neokantiánus jogbölcselet alapító atyja - Rudolf Stammler "helyes jogról szóló taná"-t bemutató hosszabb lélegzetű tanulmánya.

Bibó és hazai kortársai számára a világ legtermészetesebb dolga volt, hogy pályafutásuk kezdetén a neokantiánus gondolkörben mozogtak otthonosan, szemléletmódjukra, fogalomhasználatukra a 20. század e meghatározó irányzata nyomta rá bélyegét. Bibó kötődését az újkanti paradigmákhoz, jól példázza az a néhány gondolat, amit a filozófia és jogbölcselet kapcsolatáról 1943-ban egy jogfilozófiai vitaülésen mondott: "... a jogfilozófia vonatkozásában az ismerettárgy problematikus volta s a valóságunk

és értéknek mögötte álló éles ellentéte tulajdonképpen nem a filozófia oldaláról került be a jog világába és a jogfilozófia perspektívájába, hanem először konkrét jogesetek sokaságában konkrét valóságok és konkrét értékek összeütközéseinek élményei töltötték el a közösség tagjait a valóság és érték radikális ellentétének érzésével..."⁹

A neokantiánus jogfilozófia a maga számtalan vonulatával a legkülönbözőbb jogbölcseleti konklúziók levonására alkalmas. Az újkantiánus filozófia ismeretelméleti agnoszticizmusa, módszertani dualizmusa, értékrelativizmusa tette lehetővé az egy forrásból táplálkozó filozófiai rendszerek sokféleségének kialakulását, illetve az erre alapozó jogbölcseleti felfogások sokszínűségét. Az sem véletlen, hogy épp ezen irányzathoz tartozók kritizálták leginkább egymás elméletét. Bibó sem volt e téren kivétel, nemcsak Hans Kelsent opponálta, hanem az általa oly nagyra értékelt Horváth Barna elméletének ellentmondásait is szóvá tette. Mindamellet az eltérő vélemények egymásmellettségének, egymással való konkurálásának volt a híve. Magántanári próbaelőadásában erről így vélekedik: "semmilyen jogi kérdésben nem lehet egy bizonyos jogi meggyőződés igazságát kimutatni", vagyis sem a "logikai pozitivizmus" (neokantiánus jogfilozófia), sem a "szociológiai pozitivizmus" nem ad kielégítő választ a jogelmélet fő kérdéseire. Az elmélettörténeti áttekintés alapján mégis arra a megállapításra jut, hogy "a jogelmélet fejlődése felmutat olyan erőket, melyek ezt a tudományt túljuttatják a természetlen spekulációkból és felületes általánosításból eredő álproblémákra, s a jogelmélet, miközben ezeket a kérdéseket megoldja, egyben a rendszeresebb és valóságához hívebb jogismeret felé is halad."¹⁰

Bibó maga is megkísérelt saját jogfilozófiai rendszert kidolgozni. A magára valamit is adó jogfilozófus ez idő tájt a "jog mibenlété"-nek kérdésére önálló teória fölállításával válaszolt. Bibó esetében csupán a fiatal kor meglepő egy kissé, egyébként ugyanígy cselekedtek a legkiválóbb magyar jogbölcselek, Somló, Moór, Horváth is, hogy csak a legkézenfekvőbb példákat említsük. Bibó huszonnégy éves, amikor 1935-ben nyomtatásban is megjelent a Kényszer, jog, szabadság című könyve, melyben életkorát meghazudtoló alaposággal és mértéktartással fogott hozzá az "elmélet" megfogalmazásához.¹¹

A neokantiánusoknál megszokott filozófiai megalapozottságú monográfia a kényszert, a szabadságot és a jogot egymással szorosan összefüggő jelenségként mutatja be. A jog szempontjából két alapvető szubjektív (kényszer-, illetve szabadság) "élmény"-ről beszél, melyeket a jog neve alatt összefoglalt jelenségcsoporton belül kell keresnünk: "...minden jogi magatartás vagy kényszerített magatartás, vagy szabad magatartás, minden jogi szabály vagy kényszeríti cselekvőségünket, vagy vele egyirányban fejti ki hatását."¹² Bibó szerint a jog tapasztalati anyagában a kényszer- és szabadságelemek bizonyos egyensúlya figyelhető meg. A több évszázados jogelméleti kényszervita legfontosabb megállapításait ismertetve megállapítja, hogy a jog lényegét a fizikai vagy lelki kényszerben, a szankcióban kell keresni. A jogi szankcióra, más társadalmi normák által gyakorolt kényszerrel szemben, nagyobb fokú kiszámíthatóság, bizonyosság, illetve előfeltételeiben szabályozottság, határozott körülírtság jellemző. A jogi szankció a többi társadalmi szabály szankcióitól az "objektivitás fokában" külön-

bözik. Vagyis a jogi szankció testesíti meg a "legobjektivebb kényszert". Mesterére - Horváthra - utalva megállapítja: "Az egymásból folyó jogkövetkezmények: szankciók a jog számos területén hatalmas eljárási rendszerekben, perrendtartásokban épültek ki, melyek a kényszer tartalmi (materiális) objektíválódásának legnagyobbvonalúbb megjelenései."¹³

A jog és a szabadság kapcsolatának tárgyalásakor Kant ismert gondolatát idézi - "a jog azon feltételek összessége, melyek alatt az egyik ember önkénye a másik önkényével a szabadság általános törvénye szerint megállhat" -, mely markánsan kifejezi a jog szabadság-funkcióját. A jogfilozófiának már csak azért is a szabadság kérdésével kell foglalkozni, mert a jog kényszerétől szabadon hagyott cselekvési területek ("magánügyek") az objektív szabadság birodalmába tartoznak. Bibó különös figyelmet szentel a polgári szabadságjogoknak (tulajdonjog, gyülekezési szabadság stb.), ahol a jog kényszerétől való objektív mentességet maga a jog állapítja meg: "A polgári szabadságjogok képezik a jogban megvalósult objektív egyéni szabadság legmagasabbrendű materiális objektívációit..."¹⁴ Kétségtelen, hogy "ha a jog a legobjektivebb kényszer, akkor az általa szabadon hagyott terület a legobjektivebb szabadság."¹⁵ Bibó a neokantiánus jogkoncepciók tükrében mutatja be a jog világában érvényesülő kényszer-és szabadság egymáshoz való viszonyát, kölcsönös összefüggését. A jog lényegét meghatározó bibói fogalom szerint: "A jogra... jellemző, hogy egyidejűleg gyakorolja a legobjektivebb kényszert és valósítja meg a legobjektivebb szabadságot."¹⁶ A jognak ez a kétarcúsága nem új keletű dolog a jogelméleti gondolkodásban, de gyakorta találkozni valamelyik oldalt túlhangsúlyozó felfogással. Véleménye szerint "az objektívációnak ez a kettős feszültsége adja meg a jog igazi erejét az összes többi társadalmi szabályok felett."¹⁷ Jó neokantiánus módjára tételének igazolásául részletesen bemutatja a kényszer és szabadság változó viszonyát az egyéb társadalmi (erkölcs, hatalmi parancs, szokás és konvenció) normatípusokban, ezzel is igazolva a jog "differentia specificá"-ját.

Későbbi jogelméleti tárgyú dolgozataiban a jogbölcseleti kérdések egyes részkérdéseinek alapos elemzését végezte el.¹⁸ Természetesen nem véletlen, hogy mindezt a reveláció erejével ható nagy elmélet - a Kelsen-féle jogtan - alapos kritikájaként fogalmazta meg. Itt érdemes utalni arra a tényre, hogy 1935-1937 között - a szerző engedélyével - Bibó fordította le Kelsen korszakos művét a Tiszta jogtant magyarra.¹⁹

A továbbiakban szólni kell Bibó szakmai-egyetemi karrierjéről, mely mint látni fogjuk szintén a jogbölcselet műveléséhez kötődik. Az áhított egyetemi tanársághoz vezető út legfontosabb állomása a folyamatos publikálás mellett a magántanári habilitációs eljárás sikeres lefolytatása volt. Erre - Bibó huszonkilenc éves korában - 1940 tavaszán alma matere falai között Szegeden került sor.²⁰ Az eljárást "kérvényező személyi minőségére" vonatkozó vélemény (ahogy ezt akkoriban hivatalosan nevezték) elkészítésére - a benyújtott publikációs jegyzék alapján - két egykori kedves professzorát, Horváth Barnát és Búza Lászlót kérte föl a kari tanács. Bibó szakirodalmi munkásságát értékelő jelentésekből érdemes hosszabban is idézni a jogfilozófus Horváth szakavatott véleményét, melynek megállapításai minden kritikai észrevétel mellett is

igen kedvező képet festenek az egykori tanítványról: "Mindezek alapján a következőkben rajzolhatom meg a folyamodó tudományos egyéniségét és irodalmi működésének képét. Nagyobb monográfiájával [Kényszer, jog, szabadság - Sz. J.] kétségen felül bebizonyította, hogy széles irodalmi apparátust célszerűen felhasználni és áttekinteni képes, ha ez a felhasználás és áttekintés inkább a folytonos hivatkozásokra, mint saját nézeteinek más irányokkal szemben való kritikai kibontakozására vonatkozik is. Az ismertetett tanulmányaiban általában véve finom elmeél és a gondolkodásnak bizonyos leleménye és termékenysége nyilatkozik meg. Különösen éles logikával van megírva a jogi tévedhetetlenségről szóló francia dolgozata. Ennek túlnyomóan kritikai jellege arra is figyelmeztet, hogy a folyamodó, aki ebben a kritikai tanulmányban igen előnyösen mutatkozik be, talán a kutatóknak abba a népes osztályába tartozik, akik erősebbek a bírálatban, mint az építő gondolkodásban. Mindazonáltal nem mondhatom, hogy önálló megoldásaiban ne lenne lelemény és sokszor finom és termékeny invenció. Kiváló bíráló érzéke az apró ismertetéseiben is megnyilvánul. A folyamodó elméleti beállítottságát tekintve, hajlik az empirizmusra, az irracionálisra, intuicionista társadalomszemléletre, amelyet azonban erős kritizizmussal kíván ellenőrizni... Mindent összevetve, a folyamodó eddigi munkássága a legszebb remények-re jogosít."²¹

Magántanári próbaelőadására (1940 nyarán) A jogelmélet fő kérdései tegnap és ma címmel került sor, melyben a századfordulótól kezdve áttekintette a főbb jogelméleti irányzatokat, illetve a jövőt illetően óvatos prognózist is megfogalmazott, miszerint a természetjog újjászületése kihívást fog jelenteni a jogbölcséleti gondolkodás számára. A magántanári oklevél kiadására 1940. július 16-án került sor. A "Decretum habilitationis" megfogalmazása szerint Bibó Istvánt "jogbölcsélet" tárgykörből képesítették egyetemi magántanárrá.²² Az akkori szokásoknak megfelelően - a még egyetemi tanárnak ki nem nevezett, de arra aspiráló habilitált - kötelességének érezte, hogy magántanári előadásokat hirdessen meg, főképpen jogbölcséleti témákban. Erre 1941 és 1944 között több alkalommal is sor került Kolozsvárott, ahová időközben a kar visszatelepült. Szintén a jogbölcsülethez való kötődésének fontos epizódja, hogy még 1946 tavaszán a szegedi jogi kar újjászervezésekor neve - Horváth javaslatára - felmerült a jogbölcséleti tanszék betöltésénél, de maga az ötletgazda nem sokkal később a politika tanszék betöltésére terjesztette elő egykori tanítványát, melyet mint tudjuk el is foglalt.²³ Hogy Bibó tudományos működését az akadémiai berkekben még ez idő szerint is a jogfilozófiához kapcsolták mi sem bizonyítja jobban, mint a tudományos karrierjének csúcsát jelentő akadémiai levelező taggá választás indoklása. 1946 nyarán - harmincöt évesen - a Magyar Tudományos Akadémia "a jogbölcsélet terén kifejtett tudományos munkásságá"-ra hivatkozva választotta tagjai sorába. Ez is tanúsítja, hogy a tudományos közélet ekkor még jogfilozófusként tartotta számon. Érdemes idézni Bibó egykori - kritikai észrevételeket is tartalmazó - értékeléséből, mely kitér a "szegedi iskola" jelentőségére és közvetve saját jogbölcséleti munkásságának megítélésére. E gondolatait - egykori évfolyamtársa - Vas Tibor magántanári habilitációs kérelmének véleményezésekor 1947-ben fogalmazta meg: "A magyar jog-

elméletben a századforduló óta egészen a legújabb időkig a jogelmélet újkanti, vagyis fogalomelemző ismeretkritikai módszere az uralkodó. Ez tölti ki Somló életművének második felét, mely a 'Juristische Grundlehre' című nagy művében kapta meg az összefoglalását, ez tölti ki Moór Gyulának újszólván egész élete művét és Horváth Barna munkásságának kezdetét, s ha az irányzat nem is, de a problémák felvetésében erősen befolyásolja Horváth Barna későbbi értebb műveit, jogszociológiáját és jogelméleti vázlatát, valamint Horváth Barna szegedi iskoláját, közöttük e sorok íróját, valamint Szabó Józsefet s magát Vas Tibort is. Az újkanti jogelméleti iskola jelentőségét abban szokták megpillantani, hogy a hitelét veszített természetjog és a merőben tényleírásra szorítókozó pozitivizmus között újból felfedezte a jogelmélet tudományának lehetőségét egy olyan diszciplína művelésében, mely a tapasztalati joganyag általános jogismereti és formai előfeltevéseivel foglalkozik. Nem lehet elvitatni, hogy az ilyen módon felfogott jogelméleti kutatásnak voltak olyan eredményei, melyek termékenyítőleg hatottak... Mindezek azonban nem változtatnak azon, hogy az egész újkanti iskola végeredményben a jogelmélet számára tévútnak bizonyult s elsősorban azoknak a kezén és azoknak a számára vált valamennyire termékenyítővé, akik túljutottak rajta; gondolok mindenekelőtt Horváth Barna jogszociológiájára." Bibó szerint – bár csupán explicit módon kifejezve – Horváthnak és iskolájának köszönhetően tört meg a neokantiánizmus egyeduralma, mely "elzárta a magyar jogelmélet fejlődésének és megtermékenyülésének az útját a szociológiai irányban elmélyülő modern francia, angol és amerikai jogelméleti gondolkodástól."²⁴

Bibó jogbölcseleti munkásságának általános értékelése kapcsán elmondható, hogy a "szegedi iskola" és alapítója legfőbb érdeme, hogy az 1930-1940-es években megpróbált új utakat találni, túllépni a klasszikus neokantiánus paradigmákon és ennek révén ismételen bekapcsolódni a jogbölcseleti gondolkodás legújabb nemzetközi áramlataiba. A Horváth-tanítványok személyében olyan új generáció jelent meg, akik számára – az osztrák-német jogtudomány eredményeiben való tájékozottság mellett az angol-amerikai, francia stb. szakirodalom egyidejű, naprakész ismerete révén, illetve az elődök külföldi szakmai-baráti kapcsolatait más irányokba is továbbépítve – lehetőség nyílt, hogy a magyar jogbölcseletet alkalmassá tegyék a második világháborút követő modern kor kihívásainak. A közismert közép-kelet-európai politikai-társadalmi történések a magyar jogbölcseleti gondolkodás számára más "kihívást" fogalmaztak meg. A Magyarországon 1948-49-ben bekövetkezett fordulat nem csupán a háború utáni politikai, gazdasági, kulturális föllendülést, a társadalmi modernizáció lehetőségét akadályozta meg és a perspektivikusan nyugat-európai fejlődési modell megvalósításától szakította el hazánkat, hanem – tisztelet a kivételnek – négy évtizedes kitérőt eredményezett a magyar jogfilozófia fejlődésében.

Bibó jogfilozófusi szárnypróbálgatását tekintve joggal állapíthatjuk meg, hogy kevés fiatal jogász, tudósjelölt pályakezdése volt ennyire egyértelműen sikeres. Tehetsége, szorgalma, kitartása nemzetközileg is jelentős tudományos karrier ígéretével kecsegtette. Korai írásai arra predesztinálták, hogy a magyar jogtudomány, ezen belül is főleg a jogbölcselet, de a nemzetközi jog művelésének kiemelkedő alakjává váljon.

Az ismert történések azonban nem tették lehetővé az óhajtott cél elérését. Sajnálatos, hogy a magyar és európai jogfilozófus tudósközösségnek csupán nagy ígérete maradt. Jogfilozófiai érdeklődésére azonban a belső száműzetés éveiben is büszkén utalt. Egy 1974-ben kelt tudományos önéletrajzában elsőként említi meg a jogelmélet (jogbölcselet) - a nemzetközi jog, az államelmélet, a közigazgatástan és a politikai történelem mellett -, mint tudományos vizsgálódási körébe tartozó tudományágat.²⁵ Ebből is kitűnik, hogy sohasem maradt hűtlen elsőként választott tudományszakához.

Jegyzetek

1 Bibó István születésének 90-ik évfordulója alkalmából a "Bibó István szellemi műhely - Alapítvány az emberi méltóságért" szervezésében Budapesten tartott tudományos konferencián 2001. október 11-én elhangzott előadás szerkesztett szövege. Az írás először a Debreceni Szemlében jelent meg.

2 A vonatkozó irodalomból lásd: Zsidai Ágnes: Bibó István a jogfilozófus (Horváth Barna és Bibó István szellemi közössége), in: Dénes Iván Zoltán (szerk.): A hatalom humanizációja. Tanulmány Kiadó, 1993, 91-108. o. ; H. Szilágyi István: Etika, jog, politika. Bibó István (1911-1979), in: Portrévázlatok a magyar jogbölcseleti gondolkodás történetéből. Bibor Kiadó, 1995, 267-310. o.; Szabadfalvi József: "Coactus tamen volui!" Bibó István jogbölcseleti munkássága, in: Szabadfalvi József: Jogbölcseleti hagyományok. Multiplex Media – Debrecen University Press, 1999, 167-181. o.

3 Huszár Tibor: Bibó István. Beszélgetések, politikai-életrajzi dokumentumok. Magyar Krónika, Kolonel Lap- és Könyvkiadó Rt., 1989, 30. o.

4 Vö. Zsidai Ágnes: Bibó István, a jogfilozófus... 91-108. o., illetve Zsidai Ágnes: A Tiszta Jogszociológia. Horváth Barna jogbölcselet (1994) című kandidátusi értekezésében két hosszabb exkurzus erejéig elemzi Bibó István, mint Horváth-tanítvány, jogfilozófiai felfogását.

5 Szabadfalvi József: Bibó István és a szegedi iskola, in: Dénes Iván Zoltán (szerk.): A szabadság kis körei. Tanulmányok Bibó István életművéről. Osiris Kiadó, 1999, 125-152. o.

6 Horváth Barna: Forradalom és alkotmány. Önéletrajz 1944-45-től. (ford.: Nagy Endre), ELTE Szociológiai és Szociálpolitikai Intézet, 1993, 51. o.

7 Uo. 78. o.

8 Vö. Lengyel András: Egy szabadságideológia megformálódása. A fiatal Bibó értékelvei = Jelenkor, XXXIII. évf. (1990) 2. sz. 147-157. o.

9 Bibó István hozzászólása Moór Gyula: "Jogfilozófia" c. előadásához = Athenaeum, XXIX. köt. (1943) 2. sz. 169. o

10 A jogelmélet fő kérdései tegnap és ma. (Bibó István magántanári próbaelőadása, 1940.

- június 13.) Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár Kézirattára Ms 5116/10. (Sajtó alá rendezte és közölte: Ruszoly József = Jogtudományi Közlöny, XLVII. évf. (1992) 3-4. sz. 94. o.)
- 11 Bibó István: Kényszer, jog, szabadság. Szegedi Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt., 1935, VIII + 151 o. (Acta Litterarum ac Scientiarum Reg. Universitatis Hung. Franciscus-Josephinae. Sectio: Juridico-Politica. Tom. VIII.)
- 12 Uo. 63. o.
- 13 Uo. 81-82. o.
- 14 Uo. 98. o.
- 15 Uo. 99. o.
- 16 Uo. 105. o.
- 17 Uo. 107. o.
- 18 Bibó István: Le dogme du "bellum justum" et la theorie de l'infailibilité juridique. Essai critique sur la théorie pure du droit = Revue Internationale de la Theorie du Droit, vol. 10 (1936) no. 1. 14-27. o. (Magyarul: "A bellum justum" dogmája és a jogi tévedhetetlenség teóriájának kritikai esszéje. /ford.: Mold Attila és Zombor Ferenc/ Bibó István Olvasóköri Füzetek, 3. füzet. Bolyai Kollégium, Miskolc, 1993.); Rechtskraft, rechtliche Unfehlbarkeit, Souveränität. Zeitschrift für öffentliches Recht, Bd. XVII. (1937) H. 5. 623-638. o.
- 19 Hans Kelsen: Tiszta jogtan. (ford.: Bibó István), ELTE Bibó István Szakkollégium, 1988.
- 20 A habilitációs eljárás története Ruszoly József kutatásának eredményeképp vált ismertté. Lásd erről Ruszoly József: Bibó István a szegedi jogi karon = Jogtudományi Közlöny, XLVII. évf. (1992) 3-4. sz. 95-101. o.
- 21 Dr. Horváth Barna ny. r. tanár véleményes jelentése dr. Bibó István bírósági titkár úrnak a jogbölcseletről egyetemi magántanárrá képesítése végett bemutatott dolgozatairól = Jogtudományi Közlöny, XLVII. évf. (1992) 3-4. sz. 108. o. (A dokumentumot Ruszoly József: Bibó István a szegedi jogi karon című tanulmányának mellékleteként olvashatjuk.)
- 22 Bibó István számára kiállított magántanári oklevél, in: Huszár Tibor: Bibó István... i.m. 330. o.
- 23 Dr. Horváth Barna egyetemi tanár felterjesztése a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez Bibó István nyilvános rendes egyetemi tanárrá kinevezéséhez, in: Huszár Tibor: Bibó István... i.m. 332-340. o.
- 24 Dr. Bibó István egyetemi ny. r. tanár véleményes jelentése a Szegedi Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karához magántanári képesítése iránt folyamadó dr. Vas Tibor tudományos munkásságáról. (1947) MTAK Kézirattár Ms 5905/50-51.
- 25 Bibó István 1974 szeptemberében kelt tudományos önéletrajza, in: Huszár Tibor: Bibó István... i.m. 355-356. o.

Bolvári-Takács Gábor

Révai József és a Népművelési Minisztérium létrehozása

1.

Révai József személye a magyar kultúra 1945-56 közötti fejlődésének vizsgálata kapcsán megkerülhetetlen. Bár a történeti irodalomban munkásságának megítélését – az éppen aktuális politikai kurzus, illetve a szerzők személyes elfogultságával összefüggésben – a legszélsőségesebb nézetek jellemzik, valamennyi szerző egyetért abban, hogy az 1898-1959 között élt Révai kivételes elméleti felkészültségű, magas szintetizáló készséggel rendelkező, nagy munkabírású, ugyanakkor kíméletlen stílusú, diktatórikus hajlamú, számos kérdésben dogmákhoz ragaszkodó politikus volt. Azon kommunista pártvezetők közé tartozott, akik szellemi értelemben is partnerei lehettek az értelmiségnek, akinek nem okozott gondot a vita vállalása, de a döntés kíméletlen végrehajtása sem. Révait és hatalmát legszemléletesebben Aczél Tamás és Méray Tibor jellemzik *Tisztító vihar* c. könyvükben, külön fejezetet szentelve a politikusnak, *Egy kommunista arisztokrata* címmel. (A cím pikantériája a Lukács Györgyről szóló fejezettel összevetve érthető: Lukács ugyanis “az arisztokrata kommunista”.) “Révai József mindig az asztalfőn ült... Ő maga volt a vélemény...Annak a vezetőgárdának, amely ebben az időben Magyarországot “birtokolta” (Rákosi, Gerő, Farkas, Révai - BTG) legműveltebb, legképzettebb, legsokoldalúbb, s mindenestre legérdekesebb egyénisége volt...Képességeivel, eszével, fellobbanásaival közel állt a zsenialitáshoz, sokkal közelebb, mint azok, akik a zsenit játszották.” – írja róla Aczél és Méray.¹

Ha eltekintünk Erényi Tibor 1975-ben megjelent, Révait patetikusan dicsőítő áttekintésétől, mind a mai napig Urbán Károly összefoglalása a legobjektívebb Révai-életrajz, bár igen rövid terjedelmű.² Az életút szintetizáló igényű megírása még várat magára, jóllehet bizonyos szempontok, illetve korszakok szerint értékes feldolgozások születtek. Feltárt Révai elméleti és publicisztikai munkássága. Megkezdődött műveinek kritikai jellegű feldolgozása, történelmi írásaiból gazdag válogatás jelent meg, irodalmi tanulmányai több kiadást is megértek.³ Bodnár György összefoglaló igényű írást írt meg a felszabadulás utáni pályaképét, lényegében beszédei és vitái alapján feldolgozva a politikus elméleti munkásságát.⁴ Révai esztétikai nézeteinek alakulását Szerdahelyi István követte végig, bár inkább vázlatosan, mint elemzően.⁵ Révai munkásmozgalmi múltját a Tanácsköztársaságig nyúlik vissza. 1918-tól újságíró, a proletárdiktatúra alatt igen termékeny publicista. 1919 után a KMP külföldi szerveiben dolgozott, majd itthon illegális pártvezető. Elméleti munkássága a 30-as évektől bontakozott ki. Kivételes hatalmi helyzetét azonban mindenekelőtt az általa betöltött

párt- és állami tisztségek jellemzik. Már 1944-től az Magyar Kommunista Párt vezér- szónoka a Nemzetgyűlésben, 1945-től frakcióelnök. 1944 novemberétől 1956 végéig tagja a párt Központi Vezetőségének, 1945 májusától 1953 júniusáig és 1956. július- október között a Politikai Bizottságnak. 1945 márciusától 1950 júniusáig a Szabad Nép főszerkesztője. 1945. január és 1946. október között, majd 1948. júniustól 1953. júniusig a KV Titkársága tagja, 1950. május és 1951. március között főtítkárhelyettes. 1948 novemberétől 1953 júniusáig a KV Agitációs és Propaganda Bizottsága vezetője. 1953 októberétől 1954 júliusáig a Társadalmi Szemle főszerkesztője.

Állami funkcióit tekintve 1944-től nemzetgyűlési, majd országgyűlési képviselő, 1945. január 26. - szeptember 27. között az államfői jogkör részleges gyakorlására létreho- zott Nemzeti Főtanács póttagja, majd tagja. 1949. június 11-től 1953. július 4-ig nép- művelési miniszter, 1953. július 3-tól haláláig a Népköztársaság Elnöki Tanácsának tagja, 1953. július 3. - 1958. november 26. között helyettes elnöke. 1949. október 30- án a Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti tagjává választották.

Révai 1945-49 közötti, igen széleskörű működési köréről átfogó képet adnak beszé- dei és cikkei.⁶ Későbbi szakterületére vonatkozóan *A magyar értelmiség útja* c. vá- lasztási beszéde érdemel figyelmet, amelyet 1947. augusztus 12-én a Zeneakadémián tartott. "Új népi értelmiség kell, ezt valljuk mi is... De tabula rasa-t nem akarunk. Azt valljuk, hogy értelmiséget nem lehet gyorsforraló eszközökkel, lombikban gyártani."- hangoztatta.⁷ Az iskolaügyet tekintve az 1947. december 12-én ugyancsak a Zene- akadémián elmondott *A demokratikus nevelés szelleme* c. beszéde szemléletes. "Nem- csak új intézményekre van szükségünk, hanem új emberekre is, és hozzá kell ehhez tenni, hogy az intézmények megváltoztatása könnyebb, mint az emberek megváltoz- tatása."⁸ Révai ekkor még nem a kizárólagos szocialista fejlődési út erőltetését hang- súlyozta. Az 1948. szeptember 16-án, tehát már a pártegyesülés után, a MÁVAG dolgozó elött elmondott *Munkásifjakat az egyetemekre és a középiskolákba* c. be- szédében jóval kategorikusabban fogalmazott: "Igaz, a magyar népi demokrácia meg- csinálta az iskolareformot... De ez magában véve még nem elég..." Hangsúlyozta, hogy évekig tart, amíg a mai általános és középiskolások egyetemre juthatnak, majd kifejtette: "...igenis tudatosan és nyíltan számba fogunk és számba akarunk venni származási szempontokat,... a kultúrpolitikában, ugyanúgy, mint minden más téren, osztályszempontokat akarunk érvényesíteni."⁹ Révai több eszköz mellett megjelölte az "egyesztendő előkészítő tanfolyamot az egyetemre való felvételre, fiatal üzemi munkások számára", és hozzáfűzte: "továbbra is fogunk kísérletezni azzal, hogy men- tesítsük a tehetséges, de középiskolákat nem végzett munkásgyerekeket az érettségi szükségességétől az egyetemre való jutásnál."¹⁰

"Révai József 1949 és 1953 között elsősorban kultúrpolitikusként tevékenykedett. Kultúrpolitikusai működése mindmáig kimeríthetetlen vitatéma, éles bírálatok célpont- ja."¹¹ – írja Urbán Károly. A szóban forgó időszak a személyi kultusz és a dogmatiz- mus fénykora. A művelődésügyben mennyiségi szempontból óriási változások történtek, ugyanakkor ezek minőségi összetevői messze nem érték el a kívánatos

szintet. Révai – miniszterként közvetlen államigazgatási hatáskörrel is rendelkezve – személyesen irányította a művészeti élet és az irodalom ügyeit. Tevékenységének mindenki által észlelhető megnyilvánulási formái – jelentős leegyszerősítéssel – három csoportba sorolhatók:

Az *első* csoportba az országos fórumokon, vagy más fontos alkalmakon elhangzott vagy megjelent kinyilatkoztatások tartoznak. Ilyen volt a Népművelési Minisztérium megalakulása kapcsán közölt cikke a Szabad Népből, vagy a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) II. kongresszusán elhangzott iránymutató beszéde.¹² (Mindkét szövegre később térünk ki részletesen.)

A *második* csoportba azok az egyedi ügyekben tanúsított állásfoglalásai tartoznak, amelyek megfellebbezhetetlenül váltak politikai vezetés és az értelmiség közötti párbeszéd korlátaivá, viszonyítási pontjává. A három legfontosabb, általa kreált és irányított, önmagán messze túlmutató jelentőségű "vita" a Lukács-vita, az építészeti vita és a Felelet-vita volt. Mindhárom jelenséget – mert hisz ezek az adott kor jelenségei voltak – részletesen feldolgozták.¹³ Közös vonásaik, hogy tovább fokozták a művészeti életben uralkodó zavarokat, s elbizonytalanították a rendszerű értelmiséget is. De e csoportba sorolhatók olyan "iránymutatásai" is, mint megnyitó beszédei a szovjet festmények kiállításán (1949) és az I. Magyar Képzőművészeti Kiállításon (1950).¹⁴ Nem kevésbé szemléletes *A magyar irodalom feladatai* c. felszólalása az írókongresszuson (1951. április 30.), illetve a *Színház- és filmművészetünk kérdéseiről* c. beszéde (1951. október 15.).¹⁵ A vitákban és az előadásokban elhangzott mondanivaló mindig feladat- és szempontmeghatározó, számonkérő jellegű. Révai szinte nem tud kijelentő módban fogalmazni, sőt a nyelvtani értelemben kijelentő mondatai is felszólítással állnak össze, kategorikus jelzőkkel, megkérdőjelezhetetlen ténymegállapításokkal. Beszédeinek felépítése meglehetősen didaktikus, állításait pontokba szedi. Ilyen értelemben – függetlenül a tartalom dogmatikus vonásaitól – világos és közérthető, mint a katonai parancs. (Alighanem ebben rejlik a Révai-féle kultúrpolitika legnagyobb tévedése, ahogy Urbán fogalmaz: "megfeledeztek arról a lenini tanításról, hogy a kulturális feladatokat nem lehet olyan gyorsan megoldani, mint a politikai és a katonai feladatokat."¹⁶)

Révai kommunikációs tevékenységi formáinak *harmadik* csoportja a szó szoros értelmében vett "kézi vezérlés". Legszemléletesebben Szilágyi Gábor írja le a folyamatot a filmművészet vonatkozásában. Szilágyi szerint Révai "többet foglalkozik minisztersége idején a játékfilmgyártás kérdéseivel, mint bármely más művészeti ágéval. Végletesen szubjektív: személyes érdeklődése vezeti, a problémákat nem objektív súlyuk alapján érzékeli, hanem az általa észlelt kérdések válnak objektívvá... Mindenütt jelen van, mindent figyel... Egyedül ő dönthet, mindenben ki kell kérni a tanácsát, véleményét, s amikor ez nem történik meg, a döntések húzódnak.... Ez az irányítási struktúra óhatatlanul és logikusan termeli ki a baloldali sematizmust..."¹⁷ Tegyük hozzá: Révai érdeklődése a filmügy iránt nem meglepő. Egyszerűen követte a szovjet példát, hiszen Lunacsarszkij 1923-ban leírta: "Lenin már két évvel ezelőtt magához hívatott, és azt mondta: Oroszország számára egész művészetünkből a film a legfontosabb. Legyen gondja rá."¹⁸ Más példa: a Nemzeti Színház ügye. Major Tamás igaz-

gatói működése 1945-62 között aligha tekinthető zavarmentes periódusnak. Major félreállítására az első kísérlet már a Rajk-per után megtörtént, ahogy a színész-rendező emlékezik: "behívtak a párt kulturális osztályára... elég nagy társaság gyűlt össze, valami hat-nyolc ember, és ott sorra mondták, hogy engem le kell váltani... megsza-
vaztatták az embereket, és mindegyik azt mondta, hogy igen, leváltani, leváltani, le-
váltani. De hát személyi kultusz volt, az elnöklő Révai József azt mondta: tehát marad.
És így megmaradtam..."¹⁹ Harmadik példa a táncművészet területéről. Az Állami Ba-
lett Intézet 1950. évi létrehozása, annak politikai előkészítése és lebonyolítása szin-
tén Révaihoz kötődött. Személyes közbenjárására az ügy a Politikai Bizottság előtt
simán, vita nélkül zöld utat kapott, így a maga nemében egyedülálló intézmény már
fél évvel azelőtt megnyitotta kapuit, hogy minisztertanácsi rendelettel történő megalá-
pítása formálisan megtörtént volna.²⁰

Áttekintve Révai kultúrpolitikai működését, összességében egyet kell értenünk Urbán
Károllyal, aki szerint Révai "1949 és 1953 közötti megnyilvánulásait áthatotta az a
hibás elgondolás, amely lényegében a marxizmus monopolhelyzetét célozta meg,
illetve ehhez igyekezett "hozzáigazítani" a valóságot. ... Ideológia, tudományok, mű-
vészetek, közoktatás, agitáció és propaganda – hatalmas és összetett terület legfelső
irányítását látta el Révai éveken át. Erején felüli feladat volt az is, hogy az 1949 nya-
rán létrehozott Népművelési Minisztérium élére került. Roppant nagy hatalom össz-
pontosult a kezében, s egy olyan időszakban, amikor a pártban meghonosodtak a
diktatórikus vezetési módszerek, ez kihatott Révainak az emberekhez való viszonyá-
ra is. Mindig is szinte a gorombaságig szókimondó és lobbanékony természetű ember
volt. Ám az ötvenes években gyakorlatilag kizárta az ellentmondás, a kritika minden
lehetőségét."²¹

2.

Az 1949 utáni évek művelődéspolitikai fordulatait a *kulturális forradalom* Révai-féle
felfogásának elemzése révén érthetjük meg legjobban. Az alábbiakban az MDP II.
kongresszusán elhangzott beszéde alapján mutatjuk be a kulturális forradalom fogal-
mát.²²

Révai előadását hét fejezetre tagolta: I. A párt feladatai és a kultúrforradalom, II. A
párt ideológiai munkája, propaganda és agitáció, III. Közoktatás, IV. Tudomány, V.
Művészet, irodalom, VI. Kulturális tömegmozgalom, VII. Néhány elvi kérdés.

"A szocializmus győzedelmes felépítése lehetetlen a kultúrforradalom feladatainak
megoldása nélkül." – szögezte le bevezetésként Révai, majd sorra vette a felada-
tokat: szakmunkások nevelése, dolgozók általános műveltségének emelése, tudato-
sítani a munkához, az államhoz való új viszonyt, megszilárdítani a szocialista erkölcsöt.
"Mit jelent a kultúrforradalom? ... Jelenti azt, hogy népünk szocialista átnevelésének
szolgálatába kell állítanunk minden eszközt: az iskolát, az agitációt és a propagandát,
a művészetet, a filmet, az irodalmat, a tömegek kulturális mozgalmának minden for-
máját."²³

Az állam hatékony nevelőmunkájának előfeltétele a sikeres pártnevelő munka. A dol-
gozók személyes meggyőzése mással nem helyettesíthető.²⁴

A közoktatásban a legfontosabbak a jelentős tanulólétszám növekedés minden szinten, a munkás-paraszt származásúak dominanciájának biztosítása, a tankönyvkiadás megindulása, a szakérettségi tanfolyamok jelentős bővülése. Feladatként Révai az alábbiakat tűzte ki célul: 1. oktatásunk lebecsülésének megállítása, 2. az oktatási színvonal emelése, 3. a tanulmányi fegyelem megvalósítása, 4. az iskolarendszer szakosításának folytatása, 5. az ötéves köznevelési tervet elvárásainak felemelése.²⁵

A tudományos élet kapcsán Révai fontosnak tartotta: "Államunk eddig soha nem látott anyagi és erkölcsi megbecsülésben részesíti a magyar tudósokat."²⁶ Határozottan kijelentette: "Néhány évvel ezelőtt, még 1948 körül, művészeti életünk tele volt mindenféle burzsoá szeméttel... Pártunk érdeme, hogy ezt a frontátörést az irodalom, a képzőművészet, a zenek, a színművészet és a drámairodalom terén ideológiailag előkészítette és irányította. ... Egyre inkább az új, szocializmust építő ember válik művészetünk hőisévé. Művészeti életünk valamennyi ágában új tehetségek jelentkeztek..."²⁷

A kulturális tömegmozgalomról szólva a legfontosabb eredmények a könyvkiadás ugrásszerű növekedése, az üzemi, városi, falusi könyvtárak fejlődése, a kultúrházak kiépülése, a falusi mozik felállítása, a művészeti öntevékenység fellendülése. Hangsúlyozta a kulturális decentralizáció folytatásának szükségességét.²⁸

Beszéde végén összefoglalta a négy legfontosabb elvi kérdést, jelezve, hogy az eddigi eredmények még nem adnak okot a kultúrharc intenzitásának csökkentésére. Az első az osztályharc a kultúrfronton. "Csak a régi, reakciós ideológiák, irányzatok és felfogások elleni harcban lehet új, szocialista kultúránkat kifejleszteni." Hozzátette: ma nyílt ellenségnek már csak a klerikális ideológia tekinthető. Alapelv a nyílt, elvi viták, a szabad, elvi bírálat és a kulturális, nemzeti egység hármasságának megoldása. Második elvi kérdésként az értelmiségről szólt, amelyre jellemző, hogy a régi értelmiség zöme átállt, az új értelmiség kialakulóban van, a kettőnek azonban mihamarabb egyesülni kell. A harmadik elvi kérdés a szovjet kultúra és a magyar kultúra viszonya. "Az új magyar kultúra nemcsak mintaképnek tekinti a szovjet kultúrát, hanem – nemzeti jellegzetességeinek megtartása és fejlesztése mellett – egyre inkább összeforr vele." – hangsúlyozta Révai. S végül a hazafiságról, a hazafias nevelés fontosságáról szólt, megjegyezve, hogy a hazafiság és nemzetköziség Rákosi Mátyás szerint ikertestvérek.²⁹

Az 1948-as politikai fordulat utáni éveknek a kulturális forradalom jegyében átalakuló kulturális életét a *szocialista realizmus*, mint alkotói módszer abszolutizálása jellemezte. A fogalmat az I. szovjet írókongresszus 1934-ben fogadta el általános irányelvként, etalonná emelve Maxim Gorkij 1906-ban írott "Anyá" c. regényét. Andrej Zsdanov szovjet kultúrpolitikus későbbi meghatározása szerint "a művészi alkotások hűségének és történelmi konkrét voltának párosulnia kell a dolgozó emberek szocialista szellemű eszméi átalakításának és nevelésének feladatával. A szépirodalomnak és az irodalmi kritikának ezt a módszerét nevezzük mi szocialista realizmusnak."³⁰ Gorkij elsősorban a kispolgáriság és az individualizmus elleni harcost jelölte meg saját módszere fő vezérelvül.³¹

A szocialista realizmus valamennyi művészeti ágban uralkodóvá vált. Bár a 40-es évek második felében még voltak nyílt ellenvetések a módszer mindenáron történő terjesztése ellen,³² az évtized végén Révai József egyértelművé tette a kötelező haladási irányt: "A mi követelésünk a magyar kultúra munkásai felé: hogy tanuljanak a szovjet kultúrától... hogyan kell a magyar dolgozó nép számára alkotni. (...) Örülnek, hogyha a magyar művészek ... alkalomnak tekintenek ezt a kiállítást a régen esedékes fordulatra a szocialista realizmus felé."³³ A felszólítás nem volt hatástalan. Révai a következő évben már elégedetten nyugtázhatta a változásokat az I. Magyar Képzőművészeti Kiállítás megnyitásán.³⁴

3.

A kulturális forradalom céljainak következetes megvalósítása a művelődésügy kormányzati irányításának vonatkozásában is változásokat követelt. E terület felügyeletét az 1949. június 11-én felállított Népművelési Minisztérium vette át a vallás- és közoktatásügyi tárcától, s a munkamegosztás 1956-ig így működött.

Az új tárca létrehozása két lépcsőben történt meg. Az 1949. június 8-án összeült országgyűlés megszavazta és június 11-én kihirdették az új minisztériumok szervezéséről és a magyar köztársaság kormányának átalakításáról szóló 1949. évi XV. törvényt. Ez kimondta, hogy népművelési minisztériumot kell szervezni, amelynek ügykörét a kormány rendeletben állapítja meg.³⁵ A miniszteri indokolás szerint "a magyar népi demokrácia életében mind gazdasági, mind társadalmi téren bekövetkezett döntő változások természetszerűen megkívánják az államszervezet megfelelő átalakítását is. (...) A népi demokráciák kultúrpolitikájának alapelve a népművelés eddig ismeretlen mértékű fokozása, és a nép kulturális felemelkedésének intézményes megszervezése. Ez a feladat megkívánja, hogy az iskolán kívüli népműveléssel kapcsolatos állami feladatok ellátására külön szervezet, népművelési minisztériumot létesítsünk."³⁶

A központi pártlapban, a Szabad Népből már a kihirdetés másnapján köszöntő cikk látott napvilágot, méltatva az önálló kulturális tárca létrejöttét és az új miniszter, Révai József személyét. "Már önmagában az a tény, hogy Pártunk és a magyar munkásosztály egyik legjobb, legképzettebb vezetője áll a minisztérium élére, félreérthetetlenül mutatja, milyen jelentős eseményről van szó." A cikkíró kifejtette, hogy az új minisztérium létrehozását indoka többek között az aránytalanság a kultúr szomj és az intézmények teljesítőképessége között. "A rossz kultúra ... az osztályellenség legvalóságosabb fegyvereinek egyike" - írta, és hozzátette: nem véletlen, hogy a Központi Vezetőség már 1948 novemberében foglalkozott a kultúrfront gondjaival. Az új tárca feladata lesz, hogy a kultúrharcot állami vonalon szervezze. "A szovjet kultúra népszerűsítése lesz egyik fegyverünk ebben a küzdelemben" - zárta cikkét a szerző.³⁷

A törvényi felhatalmazás alapján a minisztertanács az 1949. szeptember 30-án tartott ülésén 23. napirendi pontként tárgyalta, és "az elhangzott észrevételek figyelembevételével elfogadta" a népművelési miniszter ügykörének ideiglenes megállapításáról szóló előterjesztést, amelyet néhány nap múlva a 4.267/1949. (X.5.) M. T. számú

rendeletként hirdettek ki. (A Népművelési Minisztérium kollégiumi értekezlete ezt megelőzően szeptember 26-án fogadta el a kormány elé kerülő anyagot.³⁸) A kormányülés jegyzőkönyve erről az alábbiakat tartalmazza:³⁹

Népművelési miniszter: *előterjeszti rendelettervezetét a népművelési miniszter ügykörének ideiglenes megállapítása tárgyában és megjegyzi, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszternek valamint a külügyminiszternek módosító javaslatai vannak a rendelettervezet néhány szakaszára vonatkozólag. Ezek nem lényegesek, s így azokat elfogadja.*

Pénzügyminiszter: *javasolja, hogy a minisztertanács mondja ki, hogy az ügykört átadó tárcák létszámát az átadott ügykört ellátó alkalmazottak számával csökkenteni kell. Ugyanígy zárolni kell a megfelelő hiteleket és póthiteleket is.*

Népgazdasági Tanács elnöke: *Kifogásolja, hogy a tervezet 1.§-ának 3. pontja nem elég világos. Azt pontosabban kell megfogalmazni.*

Népművelési miniszter: *Javasolja, hogy az 1.§ 3. pontjának szövege a következő legyen: " az állami színházak és a területi önkormányzatok (közületek) művészi jellegű szórakoztató üzemeinek ügyei".*

A jegyzőkönyvhöz csatolt iratok tájékoztatnak arról, hogy melyek voltak az előterjesztő által említett módosító javaslatok. Ezek mind a társmiszterek egyetértési jogára vonatkoztak. A VKM múzeumi, pedagógiai és nemzetközi kulturális ügyekben, a külügyminiszter a Kultúrkapcsolatok Intézete társfelügyeletében kért és kapott egyetértési jogkört. A pénzügyminiszter az ülésen javasolt kiegészítését azonban utólag visszavonta. Ez kitűnik a jogszabály kihirdetéséhez Révai által szeptember 30-án készített feljegyzésből:

"Mellékelem a rendeletnek a minisztertanács határozatához képest módosított szövegét azzal a megjegyzéssel, hogy a pénzügyminiszter utóbb eltekintett a létszámkeretek csökkentésére és a hitelek zárolására vonatkozó rendelkezésének a rendeletbe való beledolgozásától. Az erre irányuló minisztertanácsi elhatározásról a vallás- és közoktatásügyi miniszter átiratban fog értesítést kapni. A másik eltérés az, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter kifejezett kívánságára az 1.§ 6. pontjába bevettem, hogy a népművelési miniszter a főiskoláknak (Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola, stb.) nemcsak pedagógiai, hanem szaktanárképzési kérdéseiben is a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel egyetértésben jár el."⁴⁰

A jogszabály végül megszületett, és kimondta, hogy a népművelési miniszter hatáskörébe tartoznak a 2.670/1948. (60) Korm. számú rendelettel a tájékoztatásügyi miniszter hatásköréből a minisztertanács elnökének hatáskörébe utalt, valamint a 12.930/1948. (279) Korm. számú rendeletben és az 54/1948. számú minisztertanácsi határozatban meghatározott ügyek; a Magyar Központi Híradó Rt. felügyelete; az állami színházak és a területi önkormányzatok (közületek) művészi jellegű szórakoztató üzemeinek ügyei; a 3.850/1948. (76) Korm. számú rendelettel az Országos Filmhivatal hatáskörébe utalt ügyek; az általános művészetpolitikai ügyek; a Liszt Ferenc Zene-

művészeti Főiskola, az Országos Magyar Színművészeti és Filmművészeti Főiskola, a Képzőművészeti Főiskola, az Iparművészeti Főiskola, a zenekonzervatóriumok és zeneiskolák felügyelete (e főiskolák pedagógiai és szaktanárképzés kérdéseiben a népművelési miniszter a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel egyetértésben jár el); az iskolán kívüli népművelés ügyei; a társadalmi szervezetek kulturális ügyeinek felügyelete; a 11.500/1948. (255) Korm. számú rendelettel az Országos Könyvhivatal hatáskörébe utalt ügyek; a nép- és közművelődési könyvtárak felügyelete. További rendelkezések szóltak arról, hogy a múzeumok művészeti és népművelési ügyeiben a vallás- és közoktatásügyi miniszter a népművelési miniszterrel egyetértésben jár el; a Kultúrkapcsolatok Intézete felett a felügyeletet a népművelésügyi miniszter látja el, a külügyminisztert társfelügyeleti jogkör illeti meg; a nemzetközi kulturális szerződések, egyezmények és egyéb megállapodások kezdeményezése, előkészítése és letárgyalása a népművelési miniszter hatáskörébe tartozik, aki az érintett ügykörökben a külügyminiszter és a vallás- és közoktatásügyi miniszter bevonásával jár el. A rendelet a belügyminiszterrel történő egyeztetést is előírta, amennyiben kimondta, hogy a területi önkormányzatok (közületek) költségvetésének a népművelődési miniszter hatáskörébe utalt ügyekkel összefüggő tételeit a belügyminiszter a népművelődési miniszter meghallgatásával irányozza elő, illetve hogy e költségvetési tételek felhasználását a belügyminiszterrel egyetértésben a népművelési miniszter ellenőrzi.

A tárca létrehozása politikailag kényes időszakban, Rajk László letartóztatása (1949. május 30.) és a Rajk-per kezdete (1949. szeptember 16.) közötti periódusban történt. Emellett 1949 májusában országgyűlési választások zajlottak, a parlament június 8-án ült össze alakuló ülésre, majd augusztusban elfogadta Magyarország új alkotmányát, s a köztársasági elnöki tisztséget a Népköztársaság Elnöki Tanácsa váltotta fel. Ebben a fokozott erőfeszítést igénylő légkörben az egyébként is túlterhelt Révai József szívpanaszokkal küszködött, így a Népművelési Minisztérium létrehozását – miniszterelnökségi államtitkárként – Losonczy Géza irányította, aki egyébként a tárca felállítását követően Révai államtitkáráként dolgozott tovább.⁴¹ A minisztérium szervezetének kialakítása és a káderek kiválasztása körüli problémákról Losonczy – Rákosi utasítására – folyamatosan tájékoztatta Révait. Losonczy 1949. július 14-ei levele alapján a folyamat rekonstruálható.⁴² Az új tárca létrehozására szervező bizottság létesült, amelyben az új minisztériumba átkerülő kormányzervek képviselői kaptak helyet. A bürokrácia logikája alapján e bizottság lényegében saját képére és káderállományára szabta a népművelési tárca arculatát. Losonczy a tervezetet bemutatta Rákosinak, aki a szervezetet jóváhagyta, de a személyeket alapvetően kifogásolta. Olyannyira, hogy néhány héttel később a tárca állományába javasoltak közül többeket le is tartóztattak. Rákosi – éppen a folyó Rajk-ügy kapcsán – felszólította Losonczyt az ideológiai éberségre, és megbízható parasztkáderek bevonására. Losonczy új szervező bizottságot hozott létre, és a formálisan még létező Nemzeti Parasztpárt központjából kért át személyeket. Folytatódott a tárca épületének átalakítása is. Végül úgy alakult, hogy bármennyire is korábbi kormányzervek funkcióinak átvételével alakult meg az új minisztérium, az egyes szervezeti egységek nem kerültek át automa-

tikusan az új tárcához, Révai így némileg saját arculatához formálhatta azt, általa kiválasztott személyi állománnyal.

A Népművelési Minisztérium 1949. június 11-én történt létrehozását szeptemberben követte a belső ügyrend kialakítása. A tárca első szervezeti felépítése a következő lett:⁴³

- Elnöki Főosztály (részei: Jogi Osztály, Üzemgazdasági és Tervosztály, Gazdasági Hivatal)
- Személyzeti Főosztály
- I. Tájékoztatói Főosztály (részei: Sajtóosztály, Sajtóközigazgatási Osztály, Rádióosztály)
- II. Irodalmi főosztály (részei: Irodalompolitikai Osztály, Könyvkiadó Osztály)
- III. Művészeti főosztály (részei: Képző- és Iparművészeti Osztály, Zene- és Táncművészeti Osztály, Művészetoktatási Osztály)
- IV. Színházi Főosztály
- V. Film Főosztály (részei: Műsorpolitikai Osztály, Filmművészeti Osztály, Üzemgazdasági Osztály)
- VI. Népművelési Főosztály (részei: Oktatási Osztály, Könyvtári Osztály, Szervezési Osztály, Műsor Osztály, Rendező Csoport, Szerkesztő Csoport)
- Ellenőrzési Osztály

A miniszter (Révai József) és államtitkára (Losonczy Géza) között a munkamegosztás úgy alakult, hogy Révai magának tartotta fenn az elnöki, az ellenőrzési, a személyzeti, az irodalmi és a film főosztályok felügyeletét, míg Losonczyra hárult a többi szervezeti egység irányítása. Nemzetközi ügyekre nem létesült önálló részleg, mert a kormány 1949 júniusában létrehozta a Kultúrkapcsolatok Intézetét, amely ellátta az ilyen vonatkozású feladatokat. A minisztérium szervezeti felépítésében hamarosan változások történtek (a Rádióhivatal 1950-ben önállósult, később egyes főosztályok kettéváltak, stb.), de a tárca feladatai alapvetően nem módosultak. Nem szerepelt a formális struktúrában, ám döntő fontosságú szerv volt a minisztériumban a pártkollégium. E rendszeresen üléselő grémium – a miniszter elnökletével és kormány által kinevezett résztvevőkkel – alapvetően meghatározta a tárca politikai tevékenységét, itt dőltek el a végrehajtandó feladatok kívánatos irányai, és itt vitatták meg a tárca által készített kormányzati előterjesztéseket. A Népművelési Minisztériumban a kollégium – levéltári források szerint - már a kezdetektől működött, bár legújabb közigazgatástörténeti kézikönyvünk azt írja, hogy a minisztériumi kollégiumokat csak 1953-ban állították föl.⁴⁴

Révai, betegségéből felépülve, 1949. szeptember 26-án a Rákosi Mátyás jelenlétében tartott házi ünnepség keretében hivatalosan is megnyitotta a minisztériumot. Kijelentette: "Az új minisztériumra azért van szükség, hogy állami eszközökkel is gyorsítsuk ennek az elmaradásnak a felszámolását, ... hogy az ideológia területén is tervszerű és szervezett harcot kezdjünk a kapitalista maradványok kiszorítására." Révai szerint a kultúra területén volt a legnagyobb a lemaradás a népi demokrácia gazdasági és politikai fejlődésével szemben. A beszéd fő motívumai a formájában nemzeti,

tartalmában szocialista kultúra meghatározására, a marxista-leninista ideológia terjesztésére, a művészet és az irodalom semlegességének tagadására, a kultúra munkásaival való együttműködési igényre, a szovjet kultúra példamutató jellegére vonatkoztak. Sajátos aktualitást adott Révai beszédének a Rajk-ügy. Kifejtette, hogy a kulturális fronton éppúgy szükség van éberségre, mint a politikában és a gazdaságban, és hogy a néphez hű értelmiségre ezután még inkább számítunk, mint eddig. Rajkra és társaira utalva kijelentette: "nem volt köztük munkás és paraszt, de nem volt köztük egyetlen igazi értelmiségi sem." (A történelem hátrorogató fintora, hogy a Szabad Népből a Révai-beszédet közlő cikk alatt a Rajk-perről szóló ún. "Kék könyv" hirdetése olvasható.)⁴⁵

A Népművelési Minisztérium első költségvetésének vitájában, 1949 decemberében, Losonczy Géza a Révai helyett tartott parlamenti expozéjában többek között kifejtette, hogy a minisztérium "azt tartja feladatának, hogy irányítást és támogatást nyújtson irodalmunknak és művészetünknek szocialista irodalommal és művészettel való fejlődésében (...) A hangsúlyt a politikai, tartalmi, eszmei követelményekre kell helyezni." Hozzáfűzte, hogy "veszély is jelentkezik: tehetségtelenek és dilettánsok kicsiny hada törtet a Parnasszusra rímekbe szedett ... jelszavakkal. Ez azonban hasonlíthatatlanul kisebb veszély ... annál, hogy a Parnasszus ormait valami elvont "művészi színvonal" nevében... ellenséges elemek tartsák megszállva."⁴⁶ A beszéd elemei visszaköszönnek Losonczy december 28-án megjelent cikkében is. "Nem vagyunk hajlandók ... kívül helyezni magunkat téren és időn (...), ezért hangsúlyozzuk a műalkotások elbírálásánál alapkövetelményként a politikai tartalom mérlegre tételét. (...) Pártunk a népművelési minisztériumon, az írói és művészeti szövetségeken, az elvi irányításon és kritikákon, főleg azonban a szovjet kultúra kincsestárának feltárásán keresztül" nyújt jövőképet a magyar kultúra számára – írta az államtitkár.⁴⁷

A népművelési tárca tehát pontosan tudta, hogy mit vár tőle a párt. Az ideológiai harc azonban nem maradt meg csupán az új minisztérium feladatának. A közművelődési irányító tevékenységétől megfosztott, de az oktatásügyben annál jelentősebb szerepet játszó Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban hamarosan kampány kezdődött, amely Ortutay Gyula miniszteri pozícióját is érintette. A miniszter 1950. február 24-én történt leváltását követően március 29-én az MDP nyilvánosságra hozta a Központi Vezetőség határozatát a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium munkájával kapcsolatos kérdésekről. Ebben kimondták, hogy "a köznevelésügy terén mutatkozó elmaradás fő oka: az ellenség kártevő, szabotáló tevékenysége és a népi demokrácia ellen irányuló aknamunkája."⁴⁸ Mindez bizonyítja, hogy a negyvenes-ötvenes évek fordulóján a pártvezetés már elegendő erőt érzett ahhoz, hogy felvegye a nyílt eszmei-ideológiai harcot a még megmaradt polgári értékekkel szemben, s e folyamatba illeszkedett a Népművelési Minisztérium létrehozása is.

4.

Befejezésül vizsgáljuk meg, hogy miként alakult a jogutód Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) viszonya az MDP kultúrpolitikájához. Az 1956 végén újjászervezett

kommunista párt 1958-ra alakította ki hivatalos álláspontját saját művelődéspolitikájáról. A Központi Bizottság által elfogadott és 1958. július 25-én közzétett dokumentum *Az MSZMP művelődési politikájának irányelvei* címet viselte.⁴⁹ Ebben a dokumentumban a párt elsősorban saját elvárásait kívánta közzétenni, ugyanakkor újrafogalmazták a kulturális forradalom kategóriáját, és kritikailag értékelték a jogelőd MDP kultúrpolitikáját. Az MSZMP az első kérdésben Révai definíciójához képest szélesebb alapú meghatározást fogadott el: "A kulturális forradalom tartalmilag a szocialista kultúra megteremtéséért vívott harc. A szocialista kultúrát a párt irányításával, a népi demokratikus állam szervezett erejére, kulturális intézményeire támaszkodva, maguk a dolgozó tömegek hozzák létre."⁵⁰ A kulturális forradalom célja a volt uralkodó osztályok műveltségi monopóliumának megtörése, a művelődésügynek az osztályharc szolgálatába történő állítása, a marxista-leninista világnézet győzelemre vitele, az új szocialista értelmiség kialakítása, és a város-falu közötti különbségek kulturális eszközökkel történő megszüntetése. A dokumentum áttekintette a művelődésügy eddigi eredményeit és hibáit. A felszabadulást követő évekről szólva főleg statisztikai adatokat felvonultatva méltatták a párt eredményeit, a közművelődés, a művészetek, az oktatásügy, a könyvkiadás, az irodalom fejlődését. A hibák között a személyi kultusz, a túlzott gyorsítás, a burzsoá kulturális szemléleti örökség, a szovjet példák mechanikus másolása, a központosítás, az értelmiségellenesség, az adminisztratív eszközök túlszabályozottsága szerepelt. E kétpólusú megközelítés szinte kézenfekvően sugallta, hogy az MSZMP célul tűzi ki a problémák szintetizáló igényű megoldását, megmaradva az elvi alapokon, de elkerülve a túlkapaszkodásokat.

E dialektikus megközelítés végrehajtása azonban elméletben sem sikerült. Mert bár akadtak később is önkritikus értékelések – mint pl. a Horváth Mártoné, aki két évtized távlatából visszatekintve egyszerűen csak "politikai balossággal párosult esztétikai konzervativizmusnak" nevezte az ötvenes éveket⁵¹ –, az eredmények és hibák szembeállításával az idő múlásával mind inkább elmosódott. Így az MSZMP kultúrpolitikájának egyik vezető teoretikusa és végrehajtója, Köpeczi Béla, a 80-as években közzétett összefoglaló művében lényegében 1948-tól zavarmentes, szinte egyenletes fejlődési utat vázolt fel.⁵²

A tanulmány az OTKA F 34338 számú programjának keretében készült, az alapozó kutatómunkát a Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány támogatta.

1 Aczél Tamás - Méray Tibor: Tisztító vihar, JATE Kiadó, 1989, 83-84. o.

2 Erényi Tibor: Révai József, in: A szocialista forradalomért (szerk: Bakó Ágnes), Kossuth Könyvkiadó, 1975, 550-553. o.; Urbán Károly: Révai József, in: Politikuspályák (szerk: Santa Ilona), Kossuth Könyvkiadó, 1984, 184-201. o.

3 Révai József: Ifjúkori írások (1917-1919), sajtó alá rendezte F. Majláth Augusztina és Agárdi Péter, Akadémiai Kiadó, 1981; Válogatott történelmi írások I-II., Kossuth Könyvkiadó, 1966; Irodalmi tanulmányok, Szikra Kiadó, 1950; Válogatott irodalmi tanulmányok, Kossuth Könyvkiadó, 1960, 1968.

4 Bodnár György: A szocialista irodalompolitikai fordulat ellentmondásai, in: A magyar irodalom története 1945-1975, I. Irodalmi élet és irodalomkritika (szerk: Béládi Miklós), Akadémiai Kiadó,

1981, 119-141.o. A tanulmány végén teljességre törekvő bibliográfia található az 1945-75 között Révaitól és Révairól megjelent írásokról.

5 Szerdahelyi István: A magyar esztétika története (1945-1975), Kossuth Könyvkiadó, 1976, 128-135.o.

6 Révai József: Élni tudtunk a szabadsággal. Válogatott beszédek és cikkek (1945-1949), Szikra Kiadó, 1949.

7 uo. 571.o.

8 uo. 590-591.o.

9 uo. 629-630.o.

10 uo. 638.o.

11 Urbán: i.m. 193.o.

12 Szabad Nép, 1949. szeptember 27.; Révai József: Kulturális forradalmunk kérdései, Szikra Kiadó, 1952, 5-40.o.

13 Vö: A Lukács-vita (1949-1951) (szerk: Ambrus János), Múzsák Közművelődési Kiadó, 1985; A nagy építészeti vita (1951), in: Új építészet, új társadalom, 1945-1978. Válogatás az elmúlt évtizedek építészeti vitáiból, dokumentumaiból (szerk: Major Máté - Osskó Judit), Corvina Kiadó, 1981, 45-95.o.; a Felelet-vitáról: Aczél Tamás - Méray Tibor: i.m. 95-118.o, továbbá: Pomogáts Béla: A Felelet és a Déry vita, in: A magyar irodalom története 1945-1975, III. A próza (szerk: Béládi Miklós - Rónay László), Akadémiai Kiadó, 1990, 592-597.o.

14 Kritikák és képek. Válogatás a magyar képzőművészet dokumentumaiból 1945-1975, Corvina Kiadó, 1976, 107-108, 112-115.o.

15 Révai József: Kulturális forradalmunk kérdései, i.m. 41-90.o. Révai valamennyi 1949-1953 közötti nagy beszédét elemzi Bodnár György: i.m. 122-134.o.

16 Urbán Károly: i.m. 194.o.

17 Szilágyi Gábor: Tűzkeresztység. A magyar játékfilm története 1945-1953, Magyar Filmintézet, 1992, 79-80.o.

18 Anatolij Lunacsarszkij: Válogatott esztétikai munkák, (szerk: S. Nyirő József), Kossuth Könyvkiadó, 1968, 157.o.

19 Koltai Tamás: Major Tamás. A Mester monológja, Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó, 1986, 84.o. Nem véletlen, hogy Révai miniszteri tisztségének megszűnése után a minisztérium és a színház viszonya annyira elmérgesedett, hogy a Politikai Bizottság 1955. május 26-án külön határozatban foglalkozott a színház és a szaktárca viszonyának rendezésével, s meghatározták a szempontokat a színház művészetével történő beszélgetéshez. Vö: A Magyar Dolgozók Pártja határozatai 1948-1956, i.m. 350-355.o.

20 Erről lásd: Bolvári-Takács Gábor: Az Állami Balett Intézet létrehozásának politikai körülményei = Kritika, 2000. 8. szám, 26-28.o.

21 Urbán Károly: i.m. 196-197.o.

22 A kulturális forradalom Révai-féle interpretációját a szakirodalomban tudomásom szerint csak Soós Pál elemezte. Soós szerint Révainál a kulturális forradalom azt jelenti, hogy a dolgozó népben tudatosítani kell az új viszonyt a kultúrához, ki kell fejleszteni a szocialista világnézetet, a szocialista átnevelésre mozgósítani kell minden intézményes eszközt, az alkotó tudományt és művészetet a nép felé kell fordítani, s végül elő kell segíteni a falu szocialista átalakulását, s ehhez kulturális decentralizációt kell végrehajtani. Lásd: Soós Pál: A művelődéspolitikus Révai József portréjához, in: uő: Művelődéseméleti és művelődéspolitikai tanulmányok. Acta Andragogiae et Culturae 3. szám, KLTE, 1981, 91-92.o.

23 Révai József: Kulturális forradalmunk kérdései, Szikra Kiadó, 1952, 5-6.o.

24 uo. 7-9.o.

- 25 uo. 9-14.o.
 26 uo. 14.o.
 27 uo. 18-19.o.
 28 uo. 25-29.o.
 29 uo. 29-40.o.
 30 Andrej Zsdanov: A művészet és filozófia kérdéseiről (ford: Gyáros László), Szikra Kiadó, 1952, 79.o.
 31 Makszim Gorkij: A szocialista realizmusról (ford: Makai Imre), in: uő: Valóság és irodalom, Kossuth Könyvkiadó, 1964, 98-108.o.
 32 Justus Pál: Művészet - valóság - világnézet, in: Kritikák és képek, i.m. 94-97.o.
 33 Révai József: Megnyitó beszéd a szovjet festmények kiállításán, in: Kritikák és képek, i.m. 107-108.o.
 34 Révai József: Megnyitó beszéd az I. Magyar Képzőművészeti Kiállításon, in: Kritikák és képek, i.m. 112-115.o.
 35 Ekkor került sor az önálló belkereskedelmi, külkereskedelmi, nehézipari és könnyűipari tárcák létrehozására is.
 36 Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye, 1949, 74.o.
 37 K.P.: Az új magyar kultúra minisztériuma = Szabad Nép, 1949. június 12., 4.o.
 38 MOL XIX-I-3-n. 1.d.
 39 MOL XIX-A-83-a. 45.d. 309. jkv. A hozzászólók: népművelési miniszter: Révai József, pénzügyminiszter: Kossa István, a Népgazdasági Tanács elnöke: Gerő Ernő.
 40 uo.
 41 Kövér György: Losonczy Géza 1917-1957, 1956-os Intézet, 1998, 179.skk.o.
 42 Dokumentum. Losonczy Géza levele Révai Józsefnek 1949. július 14-én, közreadja: Standeisky Éva = Budapesti Negyed, 8. szám, 1995. nyár, 223-226.o.
 43 A Népművelési Minisztérium szervezeti felépítéséről lásd: A magyar állam szervei 1944-1950, főszerkesztő: Boreczky Beatrix, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1985, 532-533.o, továbbá: A magyar állam szervei 1950-1970, főszerkesztő: Boreczky Beatrix, Magyar Országos Levéltár, 1993, 376-380.o; valamint: T. Kiss Tamás: A magyarországi kulturális minisztériumokról (1867-1993), Budapest, 1993, 111-113.o.
 44 A magyar állam szervei 1950-1970. Központi szervek (főszerk: Boreczky Beatrix), Magyar Országos Levéltár, 1993, 6.o.
 45 Révai József: A kultúra területén is fel kell zárkóznunk a szocialista építés egyéb eredményeihez. Megkezdte munkáját a népművelési minisztérium = Szabad Nép, 1949. szeptember 27., 5.o.
 46 Kövér György: i.m. 190-191.o.
 47 Losonczy Géza: Kultúrpolitikánk néhány kérdéséről = Szabad Nép, 1949. december 28, 1.o.
 48 A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének, Politikai Bizottságának és Szervező Bizottságának fontosabb határozatai. Pártépítés Kiskönyvtára 25. szám, Szikra Könyvkiadó, 1951, 176-177.o.
 49 A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956-1962, Kossuth Könyvkiadó, 1964, 231-260.o. A dokumentum létrejöttének folyamatáról lásd: Bolvári-Takács Gábor: Az MSZMP művelődéspolitikai irányelveinek keletkezéstörténete = Múltunk, 1995. 4. szám, 115-132.o.
 50 A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956-1962, i.m. 232.o.
 51 Horváth Márton: Művészetpolitika, húsz év távlatából, in: Kritikák és képek, i.m. 438.o.
 52 Köpeczi Béla: A magyar kultúra útja (1945-1985), Kossuth Könyvkiadó, 1986. Időrendi áttekintés: 41-61.o, tematikus elemzés: 100-112.o.

Nagy Ferenc

A Nobel-díj és Magyarország

Kertész Imre 2002. évi irodalmi Nobel-díja ismét Magyarországra irányította a nemzetközi közvélemény figyelmét. Aligha akad ugyanis még egy olyan kis ország, amely a Nobel-díj valamennyi ágában képviselve van, márpedig ez hazánkról elmondható. Az alábbiakban összefoglaljuk e kétségtelenül legrangosabb nemzetközi elismerés történetét, és bemutatjuk az összesen immár tizenhárom magyar, illetve magyar származású díjazottat.

A díjalapító Alfred Nobel 1833. október 21-én született Stockholmban. A híres kémikus a robbanóanyagok kifejlesztésével, a tudomány ipari alkalmazásával szerzett vagyonából nemes célú alapítványt hozott létre. 1895. november 27-én kelt végrendeletével egyszerre állított emlékművet önmagának és tett szolgálatot az emberiségnek. Végrendeletének szövege a következő:

Testamentum

Én, alulírott Alfred Bernhard Nobel, érett megfontolás után ezennel kinyilvánítom utolsó akaratomat a halálom után hátrahagyott javaim felől:

Fennmaradó és pénzzé tehető vagyonom egészéről a következőképp rendelkezem: A tőke, amelyet hagyatékom gondnokai biztonságos értékpapírokba fektetnek, alapot képez, s ennek kamatát évente díjak formájában kell kiosztani azok között, akik az előző év folyamán a legnagyobb szolgálatot tették az emberiség javára. Az említett kamat öt egyenlő részre osztandó és a következők szerint ítélandó oda: egy rész annak, aki a legfontosabb felfedezést tette vagy találmányt alkotta meg a fizika területén; egy rész annak, aki a legfontosabb kémiai felfedezést vagy tökéletesítést produkálta; egy rész annak, aki a legjelentősebb felfedezést tette a fiziológia vagy az orvostudomány körében; egy rész annak, aki az irodalom területén a legkiválóbb idealista irányzatú művet alkotta; s végül egy rész annak, aki a legtöbbet vagy a legjobbat tette a népek közötti testvériség, az állandó hadseregek lefegyverzése vagy csökkentése és békekongresszusok rendezése vagy előmozdítása érdekében. A fizikai és a kémiai díjakat a Svéd Tudományos Akadémia; a fiziológiai vagy orvostudományi díjakat a stockholmi Karolinska Intézet; az irodalmi díjakat a stockholmi Akadémia ítélje oda; a béke bajnokainak járó díjakat pedig a norvég Parlament által választott öttagú bizottság ítélje oda. Kifejezett kívánságom, hogy a díjak odaítélésekor semmiféle módon ne vegyék tekintetbe a jelöltek nemzeti hovatartozását, hanem a díjat az arra legérdemesebb kapja meg, akár skandináv az illető, akár nem.

Ez a végakaratom mostantól az egyetlen érvényes, és érvényteleníti minden korábbi hagyatkozásomat, amennyiben ilyenek halálom után felbukkannának.

Végezetül határozott kívánságom és akaratom, hogy halálom után ütőereim nyitassanak meg, és hogy, miután hozzáértő orvosok a halál bizonyosságát kétséget kizáróan megállapították, holttestem úgynevezett krematórium kemencében hamvasztassék el.

Párizs, 1895. november 27.

Alfred Bernhard Nobel

A fentiekből kitűnik, hogy az alapító nemzeti különbségre való tekintet nélkül, csak a teljesítmények értékére tekintettel a legkülönbözőbb területeken kívánta jutalmazni a legkiválóbbakat a természettudományos alaputatástól egy békés társadalom felépítéséig. Nobel 1896. december 10-én hunyt el San Remóban. Ezzel lépett hatályba végrendelete, s indultak meg a Nobel Alapítvány létrehozásának munkálatai. A Nobel Alapítvány alapszabályait és a díjakat odaitélő intézmények speciális előírásait a Királyi Tanácstestület 1900. június 29-én hirdette ki. Az első Nobel-díjakat a 20. század első évében, Nobel halálának évfordulóján, 1901. december 10-én adták át. Miután a Norvégia és Svédország közötti politikai unió 1905-ben békés megegyezéssel megszűnt, 1905. április 10-én jelentek meg a békedíjat adó szervezetre, a norvég Nobel-bizottságra érvényes különleges előírások.

Nobel tehát ötféle: fizikai, kémiai, fiziológiai-orvosi, irodalmi díjat és békedíjat alapított. Ez egészült ki 1968-ban egy új díjjal. A Svéd Nemzeti Bank háromszáz éves fennállása alkalmából adományt tett a közgazdaságtudományi díjra. A Királyi Svéd Tudományos Akadémia – az eredeti Nobel-díjakra alkalmazott szabályokkal és elvekkel egyező módon – elfogadta ezen a téren a díjat odaitélő intézmény szerepét. Ezt a díjat, amely Alfred Nobel emlékére létesült, ugyancsak december 10-én, a többi Nobel-díj kiosztása után adják át. A hivatalosan a "Svéd Nemzeti Bank Közgazdaságtudományi Díja Alfred Nobel Emlékére" elnevezésű díjat első alkalommal 1969-ben ítelték oda.

A „díjak díjával” díszes oklevél, aranyérem és 1 millió dollár körüli összeg jár. Bár ez a tudomány művelői számára hatalmas összeg, mégsem ez adja a Nobel-díj presztízsét, hanem annak egészen kivételes erkölcsi értéke, amely több tényező eredője és évszázados története során felhalmozott eredmény. A díj rangjának megteremtésében kiemelkedő szerepet játszott a stockholmi székhelyű Nobel Alapítvány, amely védi a díjak és a díjazottak kiválasztásával kapcsolatos tevékenységek pénzügyi alapjait, a díjakat odaitélő intézmények általános érdekeit és képviseli kifelé a Nobel-intézményeket. Az Alapítvány a díjakat odaitélő intézmények megbízásából ebben a minőségben az évenkénti Nobel-díj ünnepeket is megszervezi.

A Nobel-díjak presztízsében döntő szerepet játszik a kitüntetettek kiválasztására fordított komoly munka és ennek indulástól meghatározott hatékony mechanizmusa. Amint

a díjakat decemberben átadják, már megkezdődik a következő évi Nobel-díjasok kiválasztásának folyamata. Minden díjnak van egy-egy Nobel-bizottsága. A végrendeletnek megfelelően a Királyi Svéd Tudományos Akadémia három bizottságot nevez ki, egyet-egyet a fizikai, a kémiai és a közgazdaságtudományok területére. A fiziológiai vagy orvostudományi bizottságot a Karolinska Intézet jelöli ki, az irodalommal foglalkozó bizottságot a Svéd Akadémia választja. A békedíj-bizottságot a norvég Parlament, a Storting nevezi ki. A Nobel-bizottságok központi szerepet játszanak a kiválasztási folyamatban. Mindegyik bizottság öt tagból áll, a vonatkozó szakterületről azonban további specialisták közreműködését is igényelhetik.

A díjakra csak felkérésre lehet jelölteket javasolni, és ezeket a felkéréseket a díjak kiosztását megelőző év őszén küldik ki. Már magára a javaslatételre történő felkérés is megtiszteltetés. A címzetteket arra kérik, hogy írott javaslatot terjesszenek elő választásuk indoklására. A fizikai díj esetén például felkérést kap minden Nobel-díjas, a svéd egyetemek fizikaprofesszorai, a Svéd Tudományos Akadémia tagjai, továbbá évente 25 kiválasztott egyetem fizikaprofesszorai (évente más és más csoport), és több kiválasztott kutatóintézet vezető tudósai. Minden évben összesen mintegy 2500 ember vesz részt a fizikai díj odaítélésének folyamatában. Nekik január végéig kell megtenni jelöléseiket. Több hónap áll tehát rendelkezésükre a vezető tudósoknak, hogy környezetükkel konzultálva alakíthassák ki ajánlásukat. Január végén összeül a fizikai Nobel-bizottság a beérkezett jelölések első áttekintésére. Csak olyan személyek jöhetnek szóba, akiről valaki abban az évben jelölőlapot töltött ki. Majd a titkár összesíti a jelöléseket. Egy hónap múlva a Bizottság most már közelebről is megvizsgálja az adott évi mezőnyt, és szűkíti a kört. Az ígéretes jelöltekről való részletesebb tájékozódáshoz szakértőket alkalmaz, akik minden fontos kérdésnek utánajárnak. A fizikai Nobel-bizottság ezek ismeretében júliusban hozza meg állásfoglalását. A kiválasztottak nevét eljuttatta a Svéd Tudományos Akadémia fizikai osztályára, amely szeptemberben szavaz a jelöltekről.

És ez csak egy díj odaítélési eljárása a hatféle közül. Ezzel párhuzamosan a kémiai és a közgazdaságtudományi tárgykörök bizottságai szeptemberben vagy október elején ugyancsak befejezik tevékenységüket, és jelentéseiket átadják a Királyi Svéd Tudományos Akadémia megfelelő osztályainak, amelyek mindegyike hozzávetőleg 25 tagból áll. Ezek az osztályok aztán az Akadémiához továbbítják az ajánlásaikat a végső döntés meghozatalához.

A fiziológiai vagy orvostudományi díjakkal kapcsolatos eljárás hasonló, kivéve azt, hogy a Nobel-bizottság javaslatát közvetlenül a Karolinska Intézet 50 tagból álló Nobel-bizottságának adja át. Az irodalmi díjjal kapcsolatos döntést a Svéd Akadémia 18 tagja hozza meg, a Nobel-bizottság javaslata alapján. A békedíjjal kapcsolatos döntést maga a norvég Nobel-bizottság hozza.

A végső szavazásokat októberben tartják meg a különböző testületekben. A kitüntetetteket közvetlenül értesítik a döntésekről, amelyeket azután Stockholmban tartott sajtókonferencián jelentenek be, amelyen megjelennek a nemzetközi sajtó képviselői.

A közlemények a díjazottak nevét és a díjazás indoklásának rövid leírását tartalmazzák. Ennél az alkalomnál a különféle területek szakértői is jelen vannak, hogy megadják a díjazottak eredményeinek és azok jelentőségének átfogóbb magyarázatát. Ezt követően a Nobel Alapítvány meghívja a kitüntetetteket és családjukat a december 10-én Stockholmban és Oslóban tartandó Nobel-ünnepségekre. Stockholmban a Concert Hallban tartják a díjátadást, ezen hozzávetőleg 1200 személy vesz részt. A fizikai, kémiai, a fiziológiai vagy orvostudományi, az irodalmi és a közgazdaságtudományi díjakat a svéd király adja át a díjazottak eredményeit bemutató rövid összefoglalás után, amelyet odaítélő intézmények képviselői tartanak. Az ünnepség a Városházán tartott alapítványi bankettel folytatódik. A békedíj átadási ünnepségét az oslói egyetem nagytermében tartják, Norvégia királyának és családjának jelenlétében. A kitüntetett a norvég Nobel-bizottság elnökétől veszi át a díjat. A Stockholmban és Oslóban tartott ünnepségekkel összefüggésben a kitüntetettek a díj átvételekor köszöntőt mondanak, és az ünnepség részeként megtartják a jutalmazott eredményhez vezető útról szóló Nobel-előadásait, amelyek később a Les Prix Nobel kötetekben jelennek meg.

Egyes tudósok hozzájárulásai nagy jelentőségűek lehetnek szakterületük fejlődésében, azonban ezek nem biztos, hogy kielégítik a Nobel-díj szabályaiban meghatározott sajátos követelményeket. A Nobel-díjak nem egy-egy kiemelkedő tudományos pálya, tudósi életmű elismerésére szolgálnak. Nobel kísérletezőként és feltalálónként nagyon jól tudta, hogy mi a konkrét feltalálás, illetve a felfedezés. Ennek megfelelően testamentumában is a díjnak egy-egy meghatározott konkrét teljesítményért, illetve eredményért való odaítéléséről rendelkezett. A Nobel-díjak indoklásában ezért rendre ott szerepel annak pontos rögzítése, hogy milyen eredményt jutalmaz a kitüntetés. A szabályok szerint egy-egy Nobel-díj megosztva legfeljebb három személynek adományozható. Ennek következtében a nagy számú tudóstársadalomból viszonylag kevesen remélhetik, hogy megkapják a díjat. Miután a Nobel-díjasok listája nagyrészt az első díjak átadása óta eltelt évszázad tudományos világnagyságainak névsora is, ezek közé bekerülni igen nagy megtiszteltetés.

A tudomány lényegileg nemzetközi, és egy-egy tudós több szakterületet és több országot gazdagíthat egyszerre alkotásaival, amelyekből ő is gazdagabb lehet, tudományos szempontból és emberileg egyaránt. Ezt példázza a „halhatatlanok panteonjába” bekerült magyar, illetve magyarországi eredetű Nobel-díjasok személyes sorsa és tudományos életműve.

Kertész Imre előtt Szent-Györgyi Albert volt az egyetlen magyar tudós, aki Magyarországról utazott Stockholmba átvenni a legrangosabb tudományos díjat. A Nobel-éremet ma is szülővárosában, Budapesten, a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzik. A Nobel-díjjal kapott 208 gramm súlyú és 66 mm átmérőjű aranyérem tudósunk a svéd fővárosból a szegedi egyetemen lévő kutatólaboratóriumba vitte, s itt tartotta a második világháború kitöréséig. A háborúval elveszítette a díjjal kapott pénzét, mert azt oly módon fektette be, hogy egyéni anyagi érdekei is a békéhez kössék. Amikor 1939

őszén a Szovjetunió megtámadta Finnországot, Magyarországon segélyakció indult, és a világhírű kutató a finn nemzet támogatására aranyérmét adta oda. Felmerült az a veszély, hogy a magyar nemzetnek ez a kivételes büszkesége kikerül az országból és beolvasztják. A Magyar Nemzeti Múzeum akkori főigazgatója, gróf Zichy István kezdeményezésére és Onni Talas finn nagykövet segítségével Wilhelm Hilbert helsinki vállalatigazgató az értékes darabot megfelelő pénzzel megváltotta, és 1940 júniusában a Magyar Nemzeti Múzeumnak ajándékozta. Ezt a nevezetes sorsú Nobel-aranyérmet a széles közönségnek először 1993-ban mutatták be. Ekkor ugyanis Szent-Györgyi Albert születésének századik évfordulója alkalmából kiállítás nyílt a Magyar Nemzeti Múzeumban a Nobel-díjasokról.

Mostanáig tehát tizenhárom magyar, illetve magyarországi eredetű személy részesült e rangos kitüntetésben. Időrendben haladva Lénárd Fülöp (1862-1947) az 1905. évi fizikai díjat *"a katódsugarakkal kapcsolatos munkásságáért"*; Bárány Róbert (1876-1936) az 1914. évi orvosi díjat *"a vesztibuláris apparátus (egyensúlyszerv) fiziológiájával és kórtanával kapcsolatos munkáiért"*; Zsigmondy Richárd (1865-1929) az 1925. évi kémiai díjat *"a kolloid oldatok heterogén természetének magyarázatáért és a kutatásai közben alkalmazott módszerekért, amelyek a modern kolloidkémiaiban alapvető jelentőségűek"*; Szent-Györgyi Albert (1893-1986) az 1937. évi orvosi díjat *"a biológiai égésfolyamatok terén tett felfedezéseiért, különös tekintettel a C-vitaminra, valamint a fumársav-katalízisére"*; Hevesy György (1885-1966) az 1943. évi kémiai díjat *"a kémiai folyamatok kutatása során az izotópok indikátorként való alkalmazásáért"*; Békésy György (1899-1972) az 1961. évi orvosi díjat *"a fül csigájában létrejövő ingerületek fizikai mechanizmusának felfedezéséért"*; Wigner Jenő (1902-1995) az 1963. évi megosztott fizikai díjat *"az atommagok és az elemi részek elméletének fejlesztéséért, kivált az alapvető szimmetriaelvek felfedezéséért és alkalmazásáért"*; Gábor Dénes (1900-1979) az 1971. évi fizikai díjat *"a holográfiai módszer feltalálásáért és továbbfejlesztéséért"*; Polányi János Károly (1929) az 1986. évi megosztott kémiai díjat *"az elemi kémiai folyamatok dinamikája terén végzett kutatásokért"*; Wiesel Elie (1928) az 1986. évi békedíjat azért, mert az egyik *"legfontosabb vezéralak és szellemi vezető volt azokban az időkben, amikor az erőszak, az elnyomás és a fajgyűlölet nyomta rá bélyegét a világ arculatára"*; Oláh György (1927) az 1994. évi kémiai díjat *"a karbokation kémiához való hozzájárulásáért"*; Harsányi János (1920-2000) az 1994. évi megosztott közgazdasági díjat *"a nem-kooperatív játékok elméletében az egyensúly analízis terén végzett úttörő munkásságáért"*; Kertész Imre (1929) a 2002. évi irodalmi díját *"a történelem barbár önkényének kiszolgáltatott törékeny ember tapasztalatait felmutató munkásságáért"* kapta meg.

A magyar vonatkozású Nobel-díjasok körében láthatóan a természettudományok művelői dominálnak: három-három fizikai és fiziológiai-orvosi, valamint négy kémiai díj egészül ki egy békedíjjal, egy közgazdasági díjjal, és most már egy irodalmi díjjal.

Koncz Gábor

Tokaj-Hegyalja kulturális és borturizmusa

A kulturális és borturizmushoz három szervező forrás szükséges: költészet, kínálat, képzés. Költészet, ahogyan Áprily Lajos megfogalmazta "Pataki bor" című versében. Nem összebeszélés, hanem a közös neveltetési háttér a magyarázata: én is ezt a verset választottam, amelyből Dienes Dénes már idézett. Ám konferenciánk címéről eszembe jut egy igen szép gyermekkori emlékem.¹ Akkor a Himnuszt nem volt szokás gyakran énekelni; élmény volt, hogy nagy ünnepeken énekelhettük. Nos, egyszer, Alsóvadáson, a református templomban minden versszakát végigénekeltek. Most a bor e jeles ünnepén hallgassuk meg együtt az egész Áprily verset!

Áprily Lajos: Pataki bor

*Nézd azt a kéklő, kúpos hegykaréjt:
itt ősi korban tűz formált talajt.
A városvégre hajló dombokon
a venyigében vulkán lelke hajt.*

*Baráti szívek közt, a hegy tövén
ízlelgetem borát, a csodáját.
Varázsa múltat kápráztat felém,
borozgató nagyokról víziót.*

*Ifjú Balassa Bálint itt mulat,
sűrűn koccan s kondul az ön-pohár,
kemény táncos lábak dobbantanak
s szilaj daloktól cseng a régi vár.*

*Diák-kvartély a füstfelhőiben,
az éjben alvó scholához közel,
víg társak közt Csokonai Vitéz
szikrázó kedve mulattat s tüzel.*

*Petőfi lelke hősökért hevül,
nem a jelent, a múltat látja itt.
Nem te idézted meg, pataki bor,
a szent szabadság oroszlánjait?*

*S amott, hol csend-strázsálva állanak
a hallgató temető-széli fák,
alszik, s az álmuk mély és végtelen,
néhány korán megfáradott diák.*

*Míg élők voltak, nóta-kedvüket,
tudom, te ajzottad fel, tűz-ital,
itt mindig belőled forrásozott
a pajzán tréfa és a drága dal.*

*Arany cseppeddel felköszöntelek,
s mert kedvem néha csüggedt és komor,
adj, kérlek, pezsdítő kortyot nekem
s felejtő mánort, pataki bor!*

Jánosdeák Gabriella és Kotány Dániel szépreményű pataki diákoknak köszönöm Áprily Lajos megidézését. Ő az 1960-as években, hajdan volt pataki professzorokkal, Újszászy Kálmánnal, Koncz Sándorral a városvégre hajló dombok alatt sétálva nem ivászatokat, hanem elmélkedő, kultúrát teremtő, borozgatva beszélgető nagyokat idézett.² Nem a jelenről, a múltról beszélt. Én a jövő lehetőségeiről fogok szólni.

Költészet

Különlegesen nagyszerű geológiai és szellemi örökség: ez Tokaj-Hegyalja jövőjének, így kulturális turizmusának is az alapja. Itt találkozik a vadregényes Hegyköz, a vulkán-lelkű Hegyalja és a varázslatos Bodrogek. Amikor a múlt század fordulóján dédnagyapám, Radácsi György teológiai tanár felvitte a növendékeket a Királyhegyre, mély protestáns racionalitással azt találta mondani: "Nagytiszteletű urak, ez olyan szép, hogy ha a bibliai megkísértés itt történik, talán bizony sikerül is..." Az Európai Uniónak, tehát a szubszidiaritás és regionalitás elvének és politikájának még hírehamva sem volt, amikor az éppen száz éve született Németh László itt is fogalmazta a tájhazák, a kertek Magyarországnak gondolatát; itt is dolgozva a maga köré parányi édenkertet teremtő Égető Eszter regénybéli alakján.

Mindezt azért említem, mert az első erőforrás-kiindulás, a költészet, mondanivalómban kitágul, kultúrát jelent. Tehát: a turizmus, a kulturális turizmus, a borturizmus mindenekelőtt kultúrák találkozása. Egyrészt az örökség és a mai élet, másrészt az idejövők és itt élők kultúrájának találkozása.⁴ Ez lehet a kulturális turizmus szervezésének első és sarkalatos tétele. Mert ebből következik: a vendég hozza a saját kultúráját; hozza más vidékek tapasztalatait; hozza apróbb és nagyobb elvárásait, szokásait, rigolyáit, kérdéseit. Így hát fel kell készülni a vendégből, mert látott ő borvidéket; szebbet is, szervezettebbet is; s azt várja, hogy a mi kultúránkat mutassuk fel; arról győzzük meg, ám az ő kulturális szintjén.

Következik az előzőekből az is, hogy a kultúra sokszínűség; nemcsak bor, hanem szőlő és táj; nemcsak kirándulás, gasztronómia, hanem szellemi üzenet; emberi kapcsolat is. Tehát: fel kell készülni önmagunkból; az intézményes és egyéni kínálat, szerves és szervezett koordinációjával. És következik az is, hogy a kulturális turizmus, borturizmus szolgáltatás: egyszeri és megismételhetetlen; csak jól szabad csinálni. Barátaim: nincs kicsit állapotos ... A szolgáltatás megfoghatatlan, termelése és eladása elválaszthatatlan, mert (reméljük ugyan, hogy palackos bort, mézeskalácsot, diót, albumot, képeslapot, kerámiát is) főleg élményt, jó emléket, kultúrát visz haza a vendég. A szolgáltatás változékony! Azonos nevű tárgyi, szervezési kínálat függ a szervezőtől, a kínálótól; megjelenésétől, felkészültségétől, mosolyától - tehát megint csak kultúrájától. És bizony, ez a meghatározó, mert a szolgáltatás romlékony. A bor ugyan érik tovább, ám a ma el nem adott szolgáltatás kárba vész, az erőfeszítés szétporlik.⁵ Tokaj-Hegyalja kulturális és borturizmusának kibontakoztatásához a tűz ital, a pajzán tréfa és a drága dal szélességét; a vulkán és mámor mélységét felölelő sokszínű kultúra aktivizálására van szükség. Szárazabban: kell egy táji fejlesztési koncepció, forgatókönyv és a minta-modellek begyakorlása. Mert vannak városok, falvak, ahová elérve nem kell a táblát elolvasni, tudjuk hol vagyunk: a turistát (és a napi haza járó) a fákra, bokrokra fűjt szemét fogadja. És vannak települések, ahol a fák sorából, az útszéli árokról, az egységes padkáról következtetünk arra, hogy 20-25 éve volt ott egy gondolkodó, tervező és szervező tanácselnök, vagy 5-8 éve egy hasonló polgármester.

Kínálat

Ha azt mondom: furmint; azt mondod: muskotály. Ha azt mondom sasza; azt mondod: szlanka-menka; és csabagyöngye, leányka, balafánt, romonya, góhér, kecske-csecsű... vagy 138 féle szőlő volt-van Hegyalján. Persze: a hívó íz, illat, szín, fogalom: az aszú; a furmint és a hárslevelű. Ám ne feledjük: a sokszínűség a turizmus lényege. Étel is volt és van: nem csupán kirántott hús és pince pörkölt; hanem guba, görhe, cinke, káposztás krumplics, hájas tészta és csík! Csík-csík; bárcsak lenne! És virág se csak szegfű meg rózsa; hanem volt-van rezeda, porcsinka, portulánka, göndörke. No és bútor se csak lóca és pad, hanem topolya betétes szekrény és ha már netán lerogynánk: tuliágy.

Hatalmas a három táj néprajza és néprajzi irodalma, van mire építeni. Tehát: helyi sokszínűség; a tájhaza gazdag kultúrája; úgy, ahogyan a vendég elvárja. A vendég ugyanis nem azért jön, mert szomjas. Volt idő, amikor a Tisza és a Bodrog gyakran egybe ömlött, így a híg bort víz helyett itták... Ma a komplex kulturális és kulturált kínálatért jönnek. A különlegesért és ide a keveseknek szóló különlegesért. Ide messzi van Lajosmizse és környéke. Oda rövid idő alatt viszik a buszok, egyszerre százával a turistákat, a rendkívül jól szervezett és nagyon igényes lovas-gulyás kínálatra. Ide egyelőre kevesek minőségi turizmusa hozható. Ezért is különlegesen fontos a parkoló, a wc, a mosdó; a sofőröknek, nem borivóknak való helyi gyümölcsle; a gyerekek-

nek játék, lovacska, szamárika; az olvasóknak útikönyv; az izgágáknak telefonkártya és sok szórólap; a hazagondolóknak képeslap és helyi, használható, autentikus ajándék. Az én EU-tópiám (kiválasztott, jó helyem; megvalósítható utópiám) a komplex, minőségi túra. Amikor itt, Sárospatakon, összekapcsolódik a Vár, a Kollégium, a Királyhegy és a pincék... Az én vendégem Tokajból hajóval jön Patakra. Taxival megy a Várba, a Nagykönyvtárba. Rövid tánc fogadja A Művelődés Házában; zenés busszal Pácinba kívánczozik (az étkezés törökéri hal, csik, kecske; és újhagyma, mert – ahogyan Krúdy mondatja Szinbáddal – „valamirevaló vendéglős pincéjében mindig van újhagyma”) aztán hintóval Hercegekút pincéjéhez hajtat... Persze majd a bodrogkeresztúri várhegyre is fellovagol-feljut; mert onnan még Tokaj is szépen látszik...

Szerelmetes Nagyasszonyunk, Lorántffy Zsuzsanna kortársa, az 1600-as évek elején, a spanyol Gracián mondta volt: „Nem elég a lényeg, a körülmények is fontosak.” „A tökéletesség nem a mennyiségben, hanem a minőségben van.” Továbbá: „Egyetlen felhő elég, hogy elsötétítse a napot.”⁶

Képzés

A komplex, kultúrát adó és kulturált, minőségi kínálat csak képzéssel érhető el. Jól tudják a kereskedők: belső piac nélkül export sincs! A már említett fejlesztési koncepció és módszer keretében, fakultatív jelleggel meg kell hirdetni a gimnazisták, teológusok, tanítóképzősök körében a kulturális turisztikai képzést. Ösztönözni kell, hogy ennek számtalan lehetőségéből diákköri írások, szakdolgozatok készüljenek. El kell kezdeni a nyitott szemű, rugalmas vállalkozók kulturális turisztikai képzést. Külföldi, országos és helyi minta utazásokat kell szervezni a helyi termelőknek, vállalkozóknak. A koncepciót és koordinációt oktatni kell; ám nem rádumálással, hanem a közöségsszervezők által kidolgozott „szelíd településfejlesztés” aktualizált módszereivel.⁷ Költészet, kínálat, képzés! Bizony Barátaim, ahogyan a bölcs borászok mondják: „túl rövid az élet ahhoz, hogy rossz bort igyunk.” Ahhoz meg pláne túl rövid, hogy rosszul kínáljuk; bort is, turizmust is csak jól szabad! 1948-ban, a Kollégium boltos szobájában írta Németh László a naplójába: „Ha a legnagyobb lehetőségek mellé szegődtünk bábául - ahogy Ady mondaná: Isten cinkosai vagyunk - maga a feladat segít és véd bennünket.”⁸ Szegődjünk hát a nagy lehetőség mellé: minőségi kulturális és borturizmussal lendítsük fel e tájhaza EU-tópiáját!

1 Előadásom a Magyar Borok Háza által 2001. október 26-27-én, Sárospatakon rendezett, „Tokaj szőlővesszein... Tokaji Bor Konferencia” című rendezvényen hangzott el. Megjelent a hasonló című kötetben, 2002-ben, a Magyar Borok Háza kiadásában. A mostani közlés jegyzetekkel kiegészített változat. A közös neveltetési háttér: dr. Dienes Dénes, a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményeinek igazgatója, Alsóvadászon született. Édesapám, akkor ottani lelkész keresztelte; később Alsóvadászon és Sárospatakon is Apám utódjaként szolgált. A hivatkozott kötetben megjelent „A tokaji bor és a régi pataki diákok” című előadásában Áprilyt idézte.
2 Újszászy Kálmán (1902-1994) sárospataki teológiai tanárról lásd: Újszászy Kálmán emlékkönyv, (szerk.: Balassa Iván, Kováts Dániel, Szentimrey Mihály), Kazinczy Ferenc Társaság -

Szabad Tér Kiadó, 1996. Koncz Sándor (1913-1983) sárospataki teológiai tanárról, alsóvadászi lelkeszről lásd: Koncz Gábor: Dr. Koncz Sándor. Életrajzi vázlat és bibliográfia. Budakeszi, 2002, (kézirat, Sárospataki Református Kollégium, Nagykönyvtár). Koncz Sándor posztumusz írásait lásd: Zempléni Múzsza, 2001. 3. és 2002. 2. számok. Áprily Lajos azért is nagyon szerette Sárospatakot, mert a vidék Erdélyre emlékeztette. Koncz Sándorhoz az is kötötte, hogy 1946-47-ben együtt dolgoztak az újjászerveződő Magyarországi Református Egyház Konventjének Külügyi Osztályán. Budapesten, az Abonyi utcában, a szemközti épületben volt Rákosi Mátyás egyik irodája; egy liba őrizte, amely gágogással riasztotta az öröket, ha valaki érkezett – olvastam a történetet Apám Áprily Lajossal kapcsolatos jegyzeteiben.

3 E geológiai és szellemi örökséget térségfejlesztési erőforrássá kellene szervezni. Előadásom szerves folytatása az ennek érdekében végzett korábbi munkáimnak. Lásd: Módszertani szempontok „A Művelődés Háza, Sárospatak” tevékenységének tervezéséhez = Kultúra és Közösség, 1985. 1. szám, 36-54. o.; Sárospatak a magyar művelődésben I. rész. = Kultúra és Közösség,

1985. 2. szám, 103-113. o., II. rész = Kultúra és Közösség; 1985. 3. szám, 20-53. o. (Hörccsik Richárdal közösen); Parázs és Idő. A Sárospataki Református Kollégium Alapítvány létrehozásának történelmi körülményei, in: A Sárospataki Református Kollégium Alapítvány első tíz éve, 1989-1998. (szerk.: Bolvári-Takács Gábor) SRKA, Sárospatak, 1999, 7-15. o.; Sárospataki EUtópiák = Zempléni Múzsza, 2001. 1. szám, 38-45. o.; Komplex programok tervezése. Két esettanulmány vázlata. 1. Szatmárcseke: Nemzeti, kulturális turisztikai zarándokhely. 2. Olvasni jó! Rendezvénytani szempontok az „olvasás éve” megszervezéséhez. = Szín, 2001. 4. szám, 6-11. o.

4 A kulturális turizmusról lásd: Horváth Attila: Turizmus a kultúrában (kultúra a turizmusban), Magyar Művelődési Intézet, 1999.; Puckó László – Rátz Tamara: Az attrakciótól az élményig; A látogatómenedzsment módszere., Geomédia Szakkönyvek, 2000.

5 A szolgáltatások ilyen értelmezésének eredeti forrása: Philip Kotler: Marketing management, Műszaki Könyvkiadó, 1991, különösen a 16. fejezet.

Ronboch, Ludwig: Nagyszeben, rézkarc

6 Boktasar Gracián: Az életbölcesség kézikönyve, Helikon Kiadó, 1984, 215. o.

7 Lásd: Beke Pál: Méltóságkereső. Önéletrajz és szakmatörténet, Epl, editio pluriling, 2001.

8 Németh László és Sárospatak kapcsolatáról lásd: Újszászy Kálmán emlékkönyv i.m. 475-492. o. Az idézet forrása e kötetben: 482. o. Eredeti forrás: Németh László: Homályból homályba. Életrajzi írások, Szépirodalmi Kiadó, 1977, II. kötet, 542. o.

Újszászy Kálmán

Két nap a Hegyközben

Nyíribe Szabó Zoltán dr. teológiai tanárral és teológiai akadémiánk öt regőscserkészével érkezünk meg az Újhelyből induló Hegyközi vonattal,¹ úgy délután fél három tájban. Az idő ragyogóan szép őszi nap, és szokatlanul meleg. Az állomáson, ami tulajdonképpen csak egy fatábla által jelzett megálló, Hörcsik Lajos református lelkész, Rácz József református tanító, az egyházi és a lelkész kutyája várt. Nemrégiben szedte fel ezt az állatot a nagy állatbarát hírében álló fiatal, 31-32 éves pap, valahol az egyik szomszéd községben.

A megállótól szelíden emelkedő domboldalon vezet egy utacska a falu kertjei felé. Jobbról egy vitézi telkesnek pár éve telepített gyümölcsösét látjuk, balról a már Kisbózsváig vezetett bekötőút kívánkoznék errefelé a vasút mögött húzódó domboldalon. Csak kívánkoznék, mert amint a nagytiszteletű úr mondja, a nagybirtokos gróf nem erre akarja vezetetni, hanem egy olyan irányba, amely nem a falu, hanem az ő gazdasági érdekeinek jobban megfelel. Hogy ki fog győzni ebben a kérdésben, a falu-e vagy az uradalom, azt még nem lehet tudni. Egyelőre az az eredmény, hogy a szomszédos Komlóásra bevezető úton kívül nincsen egyenes összeköttetése a falunak a pálháza-telkibányai országúttal.

Négy-öt perc alatt felkapaszkodva arra a dombra, amelyen a falu is részben fekszik, előttünk van a Hegyköz egyik legszebb tájképe. A füzéri vár mögött a Milic, Órita és Tolvaj zárják le észak felé a képet; talán a legtermészetesebb határok ebben a csonka hazában. Nyugat felé a telkibánya-pányoki hegyek, délen a Hegyalja északi oldalának meredek hegyei és keleten a már megszállt területen elnyúló zempléni sziget-hegység. Itt belül domb-domb hátán, patakok, szántók és erdőfoltok alkotnak egy tökéletes tájegységet. Nemcsak mi állunk meg e helyen, de a művész szem is innen tudja egyik legszebb perspektíváját kapni a Hegyköznek. A nagytiszteletű úr szerint néha-néha megfordul itten egy újhelyi festőművész, hogy újra meg újra megpróbálja a lehetetlent: visszaadni ennek a tájnak utolérhetetlen szépségét és színeinek ragyogását.

Egy udvaron át – ahol a kerítés mellé szénaszárító rudak voltak állítva, mutatva, hogy a táj már nedves és páradús annyira, hogy a szénaboglyákat karón kell szárítani – jutunk a templom elé a falu főutcáját alkotó kis völgybe, és onnan kapaszkodunk a szomszéd dombra, amelyen a parókia fekszik. A parókia kertje egészen az útig lenyúl, és széles, gondozott út vezet a belsőségen át fel a domb oldalában fekvő épületig. A sok futórózsa a tornácon és az őszi dér által már elpusztult virágágyak a kertben is

mutatják, hogy virágszerető ember a ház gazdája. Tisztaság, rend mindenütt, és valami komoly nyugalom az egész portán. A parókiát mostanában építette át a gyülekezet, de a lelkész elejtett szavaiból arra lehet következtetni, hogy a több ezer pengős költséget legnagyobb részt maga fedezte és fogja fedezni az összeget "előlegező" lelképásztor. A lakás legényemberé, de így is rajta ül gazdája ízlése mindenén. A előszobában a fehér falakon zöld posztóval behúzott fatáblákon vadásztrófeák, kisebb részben a lelkész vadászlelkéi, nagyobb részben úgy gyűjtötte másoktól. Az ajtó mellett modern fogas. Az ajtók fehérre festve, az udvarra nyílnak kilincsnélküli angol zár. A tolvajok ellen védekezik így a pap. Még egy másik segítő eszköze van ebben a védekezésben. Valahogy elterjedt a falubeliek között, hogy kísértetek vannak a parókián, s ezt maga a lelkész is megerősítette többek előtt a falubeliek közül. Természetesen azzal a céllal, hogy az esetleges tolvajokat ezzel is távol tartsa. Sikerült is ez neki egy darabig, de azután újra elveszett egy és más a parókiáról. A végén a csendőrok derítették ki, hogy két polgárista fiú volt a tolvaj, akik bejáratosak voltak a parókiára. Látogatásunk idején mindkét fiú Újhelyen volt a törvényszéken, szegény szüleik bánatára, akik sok gyermekük közül csak ezt a kettőt tudták taníttatni valahogy, s azokkal is így jártak. Mondja a lelkész, térden állva kérték őt, hogy segítsen eltussolni valahogyan az ügyet. Ő nem is tett feljelentést, de a fiúkat mégis elvitték, miután a csendőrség rájuk bizonyította a tolvajlást. A református pap és a különben igen szegény sorsú család állítólag még így is jó viszonyban vannak egymással.

Az előszobából jobbra és balra egy-egy szobába, szemben pedig a konyhába nyílik egy ajtó. A jobboldali szoba még nincs padlózva, a belevaló bútort Újhelyben tartja beraktározva a lelkész. A baloldali szoba fehérre meszelt, világos, tágas helyiség. Néhány öreg, valószínűleg a lelkész szüleitől való bútor, egy finom, modern - mintás szőnyeg, virágállványon muskátli, krizantém és meglepően sok könyv két vagy három könyvespolc. A falakon pár kép, egy harangszavú és egy kakukkos falióra. Egymás után ütnek, és a kettejük közötti kontraszt feltűnő, de nem bántó. Az egyik könyvespolc oldalára elemmel működő villanycsengő van felszerelve, mutatva azt, amit eddig nem vettem észre, ti., hogy a külső ajtóra csengő van felszerelve. A könyvek között, a sok teológiai munka és prédikációs kötet mellett ott látom a Magyarország Néprajza² négy kötetét és gazdagon képviselve a modern szépirodalmat. Különösen sok az életrajzi regény. Ezek lehetnek a kedvencek, ha ugyan nem a csillagászati munkák. A pap, mint a magányos emberek, nagy csillagász. Az egyik könyvállványa tetejéről beszélgetés közben kartonlapot vesz le, és azon mutogatja a csillagos égnek általa készített rajzát. A szobából, amelyet nappalinak lehetne nevezni, egy kisebb szobába jutunk. Ez a dolgozó. A belső fal mellett a századvég stílusában készült pácolt, faragott asztal, rajta az írókellékek mellett sok újság. Úgy látszik a nagytiszteletű úr a Pesti Naplót³ olvassa, bár valamelyik jobboldali napilapból is láttam néhány példányt. Feltűnik a sok egyházi lap mellett a Szép Szó,⁴ az ifjú liberalizmus folyóirata. A dolgozóból, amely egyúttal háló is lehet, a fürdőszobába nyílik az ajtó. Vidéki körül-

ményekhez képest pazarul van berendezve. Szép kád, mosdómedence, jó tükrök és megfelelő padlózat. A vízvezeték is ő csináltatta. Kézi szivattyúval nyomják fel a vizet a padláson levő tartályba.

Ebédelünk. A papnak öreg főzőasszonya van, és annak szép magyarosan öltözött 12-14 év körüli lánykája hordja fel az ételt. Ebéd után felolvas egyet novellái közül a vendéglátó házigazda. Arról van benne szó, hogy a kutya többet ér mint az ember. Maga a téma ismerős újsághírre támaszkodik, amely szerint valamelyik ráérő tudós kiszámította, hogy anyagát tekintve mennyit ér az ember. A feldolgozás módja szép, és jellemző lehet írójára. Benne egy kutya meg a gazdája beszélgetnek egymással. Magányos sétáin mindig követi a nagytiszteletű urat valamelyik kutyája, és mivel nincs kivel, vele beszélget. Míg a felolvasás tart, rátéved a szemem a fehér abroszon dísznek használt szöttes kendőre. Nem annyira a színes minták, mint inkább a felirata érdekel. Ez van ráírva: "Gyógyításért". Rózsaszín betűkkel szötte bele valaki. Mikor érdeklődni kezdek, megtudom, hogy a kendőt tényleg gyógyításért kapta a lelkész. Az orvos messze van, Pálházán, és lévén az egyetlen orvos az egész Hegyközben, elfoglalt is nagyon. Így az emberek a faluból a lelkészhez jönnek. Először csak kis házi patikáját vették igénybe, de lassan-lassan nehezebb ügyekben is hozzá fordultak. Elterjedt valahogy a híre, hogy különösen a sebek kezeléséhez ért. Ma már ott tart, hogy könnyebb operációkat is megcsinál, és maga az orvos is hozzáküldi a falubeli betegeket kötözésre egyszeri kezelés után. Mondja, azt beszélik róla a faluban és a környéken, hogy hatalma van, és most már a szomszéd faluból is jönnek hozzá másvallásúak is. Nem tudja elküldeni őket, ajándékaikat sem lehet visszautasítani. Most is egy liba hízik a kamarában; valamelyik szomszéd falusi katolikus asszony ajándéka a gyógyításért.

Az alkonyatba nyúló ebéd után felnézünk a kertbe. A parókia mögött terül el ez a hatalmas darab föld, rajta a lelkész által ültetett 360 gyümölcsfa. Két-három éves ültetések. Valamennyit a gazda gondozza, metszi. Az ültetés is az ő jelenlétében folyt le. Ismeri is minden fáját. Ezekkel is beszélgetni szokott, miközben nyesegeti őket. Kehely alakúra van nyesve a legtöbb. Mondja, nagyon jóízű alma és szilva terem a faluban, és az értékesítésnek, ha termővé lesznek a fák, nem lesz semmi akadálya. Néhány öregebb fa is van a kertben, ezeknek termését mind el tudta helyezni, sőt el tudott volna helyezni tízszer annyit is, csak lett volna. A kert végében nyúlik a falu újabb utcája, szép, hosszú, nagyobb részt amerikai pénzen szerzett házakkal. Mint az egész Hegyközből, Nyíriből is sokan megjárták Amerika bányáit a háború előtt, de amint a házak mutatják, sokan haza is jöttek.

Nem sokkal azután, hogy visszamegyünk a parókiára, harangoznak. Nem szokás ugyan ebben az időben az istentisztelet, de a regősök és vezetőjük Szabó Zoltán dr. vállalták a szolgálatot. A rendkívüli alkalomra szívesen gyűl egybe a falu református népe. Körülbelül kétharmadát teszik a falu összlakosságának, és vagyoniilag jobb módúak egészségben véve egy fokkal, mint a kisebbségben levő katolikusok. A templom a legtöbb falusi templomtól eltérően kopott fehérségében is hangulatos és stílu-

sos kis épület. Tornya nem a végében, hanem a közepén helyezkedik el, kertjét pedig kőfal veszi körül. Ez az egésznek váras jelleget ad, és emlékeztet arra az időre, mikor még a templom valóban menedékhelyként is szolgált. Maguk a falubeliek azt mondják templomukról, hogy a faluval együtt hozták ide. Régen ugyanis nem ezen a helyen feküdt a falu, hanem valahol a mai Kápolnatanya környékén. Maguk a falusiak sem tudják, miért költöztek át ide, de régi házaik köveivel együtt a régi templomot is idehozták. Ha ez így volna is, akkor is kétségtelen, hogy a templom mai formájában nagyjából a régi templom formáját hordozza, és a kökerítés nem egyszerűen annak a ténynek következménye, hogy bőven van a faluban kő, hanem talán lemásolása a régi templomkerítésnek. Nyírőről ugyanis azt mondják, hogy huszita település, templomát is husziták építették eredeti helyére. Ha ez így van, akkor a templomkerítés valóban szolgálhatott az építők számára védekező helyül is. A gyülekezet renováltatni készül mostanában a templomot. Félős, hogy ezt a kerítést, amely az esetleg megvalósítandó bekötőútnak útjába esnék, lebontják. Kár, mert hozzátartozik a templomhoz, amely vele együtt adja a Hegyköz legsajátosabb és legmesszebb múltra visszautató templomképét amellet, hogy történeti jelentősége, ha a fenti módon is, de szerintem valószínűnek látszik.

Belülről bizony az úrasztalán égő két lámpa, mindkettő a lelkészé, is megmutatja a javításra szorultságot. Kopott, izléstelenül kifestett falak, rogyant padok, szűk, kényelmetlen papszék, hámló mennyezet. Közepén az úrasztala felett primitív, de kedves mázolás: kehely, és ha jól emlékszem, körülötte az ismerős búzakalász, vagy szőlőkoszorú. Ennek, valamint a templomfal festésének stílusa azt mutatja, hogy valamikor a század első évtizedében renováltathatták utoljára a templomot. Ez az akkori papnak és az akkori izlésnek sivár dokumentuma.

Este van, előző vasárnap nem volt hirdelve az istentisztelet. Az idő megengedi még a mezei munkát napnyugtáig, de így is elég szép számmal vannak a templomban. A papszéktől balra férfiak, velük szemben a nők ülnek. Feltűnő, hogy a nők székei felett a karzat zsúfolva van legénnyel. Bizonyára nem azért, mert a nők széke felett van, hiszen az első sor kivételével nem lehet onnan lelátni a padokra, hanem egyéb okai lehetnek. Valószínűleg a lelkipásztor személye vagy munkája az oka annak, hogy az a réteg látszik legtéljesebb számban képviselve lenni a templomban, amelyik máshol a legkevésbé látogatja azt. Később is az a benyomás erősödött meg bennem, hogy itt nem annyira asszonygyülekezettek állók szemben, mint sok más helyen. A katedrával szemben az úrasztala előtti térségen a férfiak padjához tolvá gyenge harmónium. A tanító vezeti vele a gyülekezet énekét, amelyet egy harminc év körüli férfi diktál mellette. Az éneket nem túlságosan nyújtják, de az ismerős magas hangon éneklük. Igehirdetés közben mozdulatlanul ülnek, és arcuk nem árul el különösebb érdeklődést. A férfiarok megviseltek, merevek. A szombat esti borotvátatlanság miatt elhanyagoltnak látszanak. A nők arcát a világítás nem mutatja olyan élesen, hogy meg tudnám őket figyelni. Merevségük akkor sem hagy fel, amikor a regösök műsor-számmal következnek, csak a legények karán látszik valami kíváncsi mozgolódás.

Talán egy más világ, a város, a kultúra vágya él élénkebben bennük? Ennek jelentkezősét látják a szereplő cserkészruhás teológusokban, ez mozgatja meg érdeklődésüket. Ezt az érzésemet csak erősíti bennem a lelkipásztor arca, aki most nem a papszékben, hanem a szomszéd falu katolikus jegyzőjével együtt a férfiak sorában az első padban ül. A jegyző vacsorára hivatalos a paphoz, de egy rádioprédikációját hallgatta március 15-én az igehirdetőnek (dr. Szabó Zoltánnak), és most szemtől szemben is hallgatni és látni akarja azt, aki a rádióbeszédében erős hatást gyakorolt reá. Mondom, úgy ül ott a fiatal pap, mint egy darab más világ ebben a gyülekezetben. Nem idegen; azt nem lehet mondani, de érzékelhetően más, mint a gyülekezet. Sok református templomban határozottan az az érzése az embernek, hogy a papszékben ülőnek csak az öltözete más, mint a gyülekezet férfitagjainak. Ők maguk azonban egyek a gyülekezettel. Nem léleken, hanem színvonalban, gondolkozásban; ezt az arcuk is elárulja. Ennek a papnak arcán semmit nem látok ebből az azonosságból. Ugyanolyan mereven ül, mint gyülekezete valamennyi tagja. Nem az igehirdetőre, hanem előre néz, mint valamennyien, mégis húsba és vérbe öltözött dokumentuma egy a falutól nem annyira idegen, mint alapjaiban ismeretlen világnak, egy magasabb rendű, finomabb életmódnak, egy a szó legnemesebb értelmében vett úri világnak és magatartásnak. Mintha a karzaton elhelyezkedő legénysereg papján keresztül nem annyira az evangéliumnak, mint ennek az úri, finomabb, csiszoltabb világnak az igézetében élne, és ezzel az érdeklődéssel fordulna a vendégek felé.

Kijövre nem teszünk a perselybe. Este nem szokás, mondja a pap. Félóra múlva már az iskolában vagyunk. Kihirdették a templomban, hogy a regösök műsoros estjére hivatalos az egész község felekezeti különbség nélkül. Most odavonul mindenki. Amikor az udvarra érünk az esti sötétben, nagy csomó cigarettázó, beszélgető férfi áll a kivilágított ablakok előtt. A pap egyetlen szavára eloltják vagy eldobják a cigarettát, és bevonulnak az iskolába. Tágas, nagy iskolaterem, több helyen gerendákkal feltámogatva a mennyezete és az oldala. Már két hete nem tanítanak benne, mert a szakértő alkalmatlannak és veszélyesnek nyilvánította. Most mégis tele van. Nem annyira gyerekkel, mint felnőttekkel. Itt már az eladó lányok közül is sokat látok. Sokan nem jönnek be, hanem kívülről az ablakon keresztül hallgatják az előadást. Köztük a jegyző is. Amint megtudom azért, mert az iskola alkalmatlannak nyilvánításával egy kis suskus történt. Tény, hogy az iskolaépület rossz, de még el lehetne szükből tanítani benne. Régen járnak már a minisztériumot az atyafiak iskolaépítési segélyért, de hiába. Most aztán ehhez az eljáráshoz folyamodtak. Kívül-belül jól megtámogatták a falakat, alkalmatlannak és életveszélyesnek nyilvánították az épületet, nincs tanítás, és várják a hatást. A jegyző azért nem jött be, mert ezáltal összeütközésbe kerülne az általa is igaznak tanúsított és az iskola alkalmatlanságát igazoló irattal.

A pap, tanító, tanítóné és jegyzőné, aki református, kivételével a község falubeli parasztokból áll. Ha a templomban merevarcúak voltak, itt éppen az ellenkezőjét figyelhetem meg. Várakozás és őszinte érdeklődés mindenütt. Úgy látszik, az előbbi

csak a templomban használatos arc, vele öntudatosan vagy öntudatlanul az alkalom komolyságát akarják kifejezni. Az is lehet, hogy valami régi, a templomi viselkedést szabályozó regula áll a szokás mögött. Most meglepően könnyen oldódnak. Az asszonynépség egészen elvész a műsorszámokban, és a férfiak együtt mozognak belülről is az eseményekkel. Hol ünnepélyesek, mint a műsorszám, hol nevetnek gátlás nélkül, könnyük csordultáig. Amikor egy szomszéd falusi tárgyú novellát ad elő az egyik szereplő, tetőfokra hág az érdeklődés, mutatva azt, hogy mégis csak az van hozzájuk legközelebb, ami az ő világukhoz kapcsolódik. Lehet ugyan, hogy egy kevés malícia is van bennük. Jól esik a szomszéd falusiakon nevetni. Belépődíj nem volt, de elmenőben el-elmondogatják: "Ilyenre szívesen befizetnének minden szombat este." Műsor után a fiúkat elviszik szállásra és vacsorára vendéglátó gazdáik. Mi vacsora előtt még egy fiatal házaspárhoz tekintünk be, Horváth Lajoshoz, aki másfél évvel ezelőtt nálunk volt a népfőiskolai tanfolyamon.⁵ Új lakása még nincsen teljesen készen, ezért az öregekhez vezet el bennünket. A pitvarban fiatal felesége iskolásan pukedlizva nyújt kezét. Ha jól tudom, a párházai malmos leánya, így jómódú családnak aránylag jól nevelt gyermeke. Az öregek a hátulsó házban vannak, az első házban pedig megterített asztal mutatja, hogy vártak. Sütemény, jó bor. A fiatal gazda papírszalvétát készít minden vendégnek. A pappal együtt eljött a segédjegyző is, meg az a teológus, aki Horváthéknál lesz vacsorán és szálláson. Beszélgetünk. Végtelenül hálásan emlékezik a népfőiskolára. Addig, mondja, sohasem becsülte a tanult embert, de ott együtt lakott a teológusokkal és látta, mennyit kell küszködniük és szűkösködniük a diplomáért. Az előadások közül Móricz Miklós⁶ előadásai fogták meg a legjobban, ami azért érdekes, mert ezek voltak a legnehezebb előadások, és ezek próbálták elvi alapokat megmutogatni a hallgatóknak. Ha gyermeke lenne, maga is szeretné taníttatni, ha nem is mind, de legalább valamelyiket. Amikor arról beszél, hogy a népfőiskola előtt szinte gyűlölte az úri embert, a pap és segédjegyző tagadólag rázzák fejüket. Nem ellenségesen, hanem melegen, szeretettel. "Sohasem volt maga olyan, hogy gyűlölt volna"- mondják. Én azonban látom, amit maga a volt népfőiskolás is újra meg újra erősít, egy szakadékot hidalt át benne az az egy hét és két nap, amíg Patakon lehetett.

Vacsorán a lelkésznel vagyunk. A színhely ugyanaz, csak a szereplők mások. Szabó Zoltán dr. és kivülem a jegyző, jegyzőné és a tanítóné még a pap vendégei. Böven eszünk és iszunk. A társalgás nem ad semmi különöset. A jegyzőné, aki a főhelyen ül, meg-megbosszantja a papot, de csipkelődései mögül is kitészik a fiatalember egyéniségének megbecsülése, valamint reformátusságához való szilárd ragaszkodása. Egy kicsit zavarba jön, amikor a pap elárulja róla, hogy a múltkoriban is szép ajándékot adott az újhelyi eklézsiának. Valószínűleg odavaló. Még a legérdekesebb a társalgás akkor, amikor a jegyzői lak épüléséről beszélnek. Nyíri a füzérkomlói körjegyzőséghez tartozik, ott épül most, szemben a grófi épülettel tiszta kőből az új jegyzői épület. A körjegyzőség eddig a szemben levő grófi épületben volt, s most

hogy kiköltözködik az uradalom, átépítetteti a lakást turistaszállónak. Hiszik a környéken, hogy jobb üzlet lesz, mint a radványi építkezés, pláne ha tekintetbe vesszük azt is, hogy kihasználatlan gyógyvíze van, amit bizony a radványi kastély parkjában hiába kerestek, nem találtak.

A vacsora vége felé megjön a tanító és a segédjegyző. Úgy látszik, Horváthéknál maradtak vacsorán. Még egy kicsit nyúlik a társalgás, de azután, amikor a 11-et elüti a haranghangú, meg a kakukkos óra, szedelőzködik mindenki. Nagy dunnás ágyban fekszem, és éjfélén túl beszélgetünk s pappal arról, amiről itt nem lehet írni: önmagunkról. Csak akkor nyugszunk el, amikor a szomszéd szobában Szabó Zoltán dr. eloltja a lámpát, és esti foglalkozását befejezve nyugovóra tér.

Reggelre szemeregni kezd az eső. A lelkész fél, hogy megakadályozza a gyülekezet együttes átvonulását Pusztafaluba. De meg kell szégyenülnie. Nyolc órára beharangoztak. Mire kilépünk a parókiáról, együtt van a templom előtt a gyülekezet színe-java. Feketeruhás férfiak. Javakorúak, öregek és legények vegyesen. Mellettük nők, minden korosztályból bőven. Még legkevesebben a gyermekek vannak. Ezeket ott-hon hagyták házörzöznek vagy egyéb okok miatt. Jól öltözöttek valamennyien. Derűsek, tiszták az arcok. A szombat esti ápolatlanság eltűnt a férfiakról, és híven tükröznek vissza egy közepesnél átlag magasabb termetű, inkább fekete, mint szőke magyar típust. Kővér ember nincs köztük egy sem. Inkább szikarak vagy szikkadtak. Ismerősként, de nagy tisztelettel és megbecsüléssel köszöntenek. Úgy látszik, már tudják az ilyen felvonulás módját, mert a papjuk egyetlen kézmozdulatára sorokba rendeződnek maguktól. Elöl kibontják a háromszínű hatalmas magyar zászlót, amelyet három ember visz felváltva. A tanító kikeres egy éneket az énekeskönyvből. A Jövel Szentlélek Úristen éneklése mellett elindul a körülbelül 100-150 főnyi menet Pusztafalu felé, hogy az ottani Szádeczky⁷ emlékünnepeyen testületileg részt vegyen. A három zászlós ember mögött halad a pap velünk kettőnkkel; utána a tanító. Azután a regösök, az asszonyok, a végén a férfiak. Mi ez? Református búcsú? Több annál. Demonstráció. Egy gyülekezet egységének lenyűgöző erejű demonstrációja, ugyanakkor bizonyágtétele önmaga és hite mellett. Amerre elhaladunk, be-beállnak a sorba a kapuban várakozók. Az éneknek csak akkor van vége, amikor a falu utolsó házait is elhagyjuk. Közben Szabó Zoltán dr.-ral beugrunk Horváth Lajos most épülő házába. Parasztház típus, de már van üveges verandája. Kikövezve még nincsen, de a sok virág már oda van sorakoztatva az ablakba. Az utcára nyíló szobában még árpa van szétterítve, de az udvari szoba már kész. Jó polgári hálószobabútor van benne. Belőle kis ajtó vezet a fürdőszobába, amelyet valószínűleg a pap példáján felbuzdulva és a népfőiskola hatásai nyomán építtetett az ifjú gazda. Abból, ha jól emlékszem, a konyhába nyílt egy ajtó, a konyha. "Hogy fel ne fázzon a fiatalasszony." A ház mögött már kész a beton trágyagödör. Egyebet nem láttam a nagy sietségben, de ez is elég volt. Horváth Lajos egy ideig lakatoskodott ugyan, de azután hozzájutott egy cséplőgéphez, azzal kereste apjával és testvérével a vagyont. Olyan szegények voltak, mint a többiek, mondja egy bácsi, míg Pusztafalu felé mendegélünk, de most három házuk van. Jól

vasalt, finom anyagból készült városi pantallóba van öltözve vasárnapra Horváth Lajos. Nyakkendője színe cseppet sem, rikító, kalapja is legújabb divatú, angol mintájú. Egészében nagyon diszkrét benyomást tesz. Nem tehetek róla, de megint a papot látom e mögött az öltözködés mögött is. Az egész öltöny a pap valamelyik szürke ruhájához hasonlít, mint ahogy az ő szürke posztóból készült lengyel bundájának a kurta formában való jelentkezése az a téli bekecs is, amelyet ugyanolyan anyagból és ugyanolyan prémmeel, az egyik, a sorban menetelő legényen látok.

Füzérkornlóst elhagyva, lassan egyik idősebb gazdaember mellé szegődöm. Csendesen és nagyon higgadtan beszél. A pusztafalusi elágazásnál mutatja a régi Ligetmajor helyét. Uradalmi birtok volt, de még a háború előtt felparcellázták, és megvették a kajataiak, pusztafalusiak meg a füzérik. Ma már csak kisebb köves foltok mutatják az uradalmi épületek helyét. Abban az időben - mondja – még lehetett földet szerezni az uradalomtól. Az akkori jószágigazgató szerette a népet, azon volt, hogy mennél több föld kerüljön a kezébe. Az uradalmi szántóktól szabadulni akart, csak az erdőket kívánta megtartani. Kétségtelen, hogy nem sok az uradalmi szántó a Hegyközön, de az is kétségtelen, hogy ez a kevés az egyetlen lehetőség még arra, hogy a növekvő falvak földhöz jussanak. "A mostani jószágigazgató (Onczay László magyar királyi gazdasági tanácsos) más politikát csinál. Nem adná el egy darab földjét sem az uradalomnak – mondja tovább. Sőt ha van alkalmas vétel eladó birtok, azt is megszerzi magának. Sokszor egészen ki darab földek is az uradalom kezére vándorolnak. Még a falvakban is igyeckszik belsőségeket szerezni, vagy ha ilyenek a birtokában voltak, akármilyen haszontalanok is, azokat az uradalom szempontjából ki nem engedi a kezéből. Így van a nyíri templom közelében is egy körülbelül 50 négyszögöles darabka terület az uradalom kezében." Azután külpolitikai kérdésekről beszélgetünk. A témát ő veti fel, és én felelgetek úgy, ahogy tudok. Katonaviselt ember. Amikor meghallja Szabó Zoltán dr-tól, hogy a pataki teológuscserkészek az elmúlt évek valamelyikében megfordultak a Gyilkos-tónál Erdélyben, örömmel érdeklődik az ottani dolgok felől. Valamerre ott lehettek az állásaik. Nagyszerűen emlékezik falvakra, városokra és eseményekre. Csak akkor hagyjuk abba a beszélgetést, amikor menetünk, amely ekkorra már a füzérkornlóiakkal és más falukból Pusztafalu felé igyekező emberekkel felnövekedett vagy kétszázra, elér Pusztafalu alá, ahol a füzéri leányegyház reformátusai csatlakoznak hozzánk. Lehetnek vagy ötvenen. Nagy koszorújukat két fehér ruhás lány viszi az így újra megnövekedett számú embersereg előtt. Ahogy az első házakat elérjük, és egy kis zöldágakkal díszített diadalkapun belépünk a faluba, a tanító rákezd egy egyházi énekre. Ezzel vonulunk a falun át a templomig. Itt úgy megállanak ezek a református "búcsúsok", mint a katonák. Nem emlékszem, hogy egy is kilépett volna helyéről közülük. Vagy tízpercnyi várakozás után papjuk kinyitítja a templomajtót. Szép rendben elfoglalják helyüket, szinte megtöltik a templomot. Azután már csak délután látom őket. Ebédidőben eső esett, elverte az út porát. Amint a

Keleti Gusztáv: Sárospatak, litográfia

határtól – ahova egy kis időre kisétáltunk Szabó Zoltán dr.-ral – visszafelé jövünk, az utcán sétálók közül megismerjük az egyik nyíri embert. Köszönt bennünket ő is. Csendesen jön mellettünk egy darabig, azután kimondja ami a szívéen van: "Mások ezek a pusztafalusiak, mint mi nyíriek. A nyíri nép híres összetartásáról. De a papjuk is más, mint a pusztafalusiaké. A pusztafalusi is derék ember, de éppen a pusztafalusiaknak való. Éppúgy ahogy a nyíri pap a nyírieknek. Finom ember a mi papunk – ezzel köszön el tőlünk – nekünk való!"

Valamelyik nyíri ember még azután érdeklődik, hogy mikor indulnak hazafelé. A másik nyugtatja, hogy majd indít a tiszteletes úr, akkor együtt megy haza a falu, úgy ahogy együtt jött. Így is lehetett, mert míg a pusztafalusi bokréta bemutatása folyt a régi iskolaudvaron, hazamentek a nyíriek papostul, tanítóstul, zászlóstul. Eggyel, a már említett szürke kabátos legénnyel még találkoztam a bemutatóra kíváncsi tömegben, de már az is indulóban volt. Szinte úgy látszott, hogy csak alkalmat keresett a velem való találkozásra. "Olvastam a tanár úr könyvit" – mondotta. "Melyiket?" – kérdeztem elcsodálkozva. "Azt, amelyiket a Rickertről írta." A filozófiai doktori disszertációmról beszél.⁸ Meglátta a pap könyvespolcán, és elvitte haza olvasni. Nem tudom, hogy a nyíri parasztleány merész vállalkozásán csodálkozom -e inkább, vagy annak a felfedezésnek örüljek, hogy a tiszteletes úr könyvtára nyitva van az érdeklődők előtt...!

Utószó

Dr. Szabó Zoltánra (1902-1965) és dr. Újszászy Kálmánra (1902-1994), a Sárospataki Református Teológiai Akadémia huszadik századi, korszakalkotó tevékenységű tanáira 2002-ben születésük századik évfordulóján emlékezünk. Szabó Zoltán a gyakorlati teológia, Újszászy Kálmán a filozófia professzoraként kezdte meg munkáját. Az utánuk következő lelkipásztori nemzedék felkészítésének különös módját választották: felismerték diákjaik mélyebb érdeklődését a gyülekezet és annak környezete iránt, szinte egyházzociológiai ismeretszerzési módszereket használva. Ezt a célt szolgálta az 1931-ben meginduló faluszeminárium, amely a teológia 1951. évi megszüntetéséig működött. Ennek révén a leendő lelkipásztorok jobban megismerhették környezetüket: nemcsak felületesen szemlélődtek, hanem lehetőségük nyílt a külső ismertetőjegyeket befolyásoló gondolatvilágot is megérteni. Ezt segítették elő más foglalkozások is, mint a munkatáborok, a regőscserkészlet és az évközi kiszállások. A két professzor ebben is példát mutatott. A fentiekben Újszászy Kálmán "Benyomásaim és megfigyeléseim Nyíriben 1937. október 24-25-én" című, a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményeinek Adattárában található kéziratát közöljük. A szöveg jól példázza azt a mindenre kiterjedő figyelmet, amely Újszászy Kálmánt jellemezte. Olvasmányos, élvezetes stílusa olyan életszerű, hogy szinte vele együtt átéljük mi is ennek a látogatásnak minden mozzanatát.

A kézirat közlésével szerkesztőségünk folytatja azt a sorozatot, amelyben már nem élő pataki tanárok eddig kiadatlan munkáit tesszük közzé. A szöveget sajtó alá rendezte és az utószót írta Bilkay Ruth és Laczkó Gabriella, a jegyzeteket készítette Bolvári-Takács Gábor. Szabó Zoltánra lapunk idei 2. számában emlékeztünk Koncz Sándor: Szabó Zoltán teológiájának kibontakozása c. tanulmányának közlésével.

Jegyzetek

- 1 A Bodrogi Gazdasági Vasút első vonalszakasza 1913-ban nyílt meg, ennek továbbépitésével 1924-ben került sor a hegyközi szakasz megnyitására.
- 2 A magyarság néprajza (szerkesztette: Bátky Zsigmond, Györfly István, Visky Károly) Budapest, 1933-37.
- 3 Pesti Napló, 1850-1939 között megjelenő, a 20-as évektől polgári liberális szellemiségű politikai napilap.
- 4 Szép Szó, 1936-39 között megjelenő, polgári radikális és szocialista szellemiségű irodalmi és társadalomtudományi folyóirat. Alapító felelős szerkesztői Ignó Pál és József Attila.
- 5 A sárospataki népfőiskola első tanfolyama a Teológiai Akadémia felügyelete alatt 1936 februárjában indult, vezetői Szabó Zoltán és Újszászy Kálmán voltak.
- 6 Móricz Miklós (1886-1966) statisztikus, író, újságíró, Móricz Zsigmond öccse.
- 7 Pusztafalu szülőtte volt Szádeczky-Kardoss Lajos (1859-1935) történész, egyetemi tanár, a kolozsvári egyetem rektora, az MTA tagja, nemzetgyűlési képviselő, valamint öccse, Szádeczky-Kardoss Gyula (1860-1935) geológus, egyetemi tanár, szintén a kolozsvári egyetem rektora.
- 8 Újszászy Kálmán: A tárgy problémája Rickert ismeretelméletében, Sárospatak, 1932.

Cserje Zsuzsa

Emlékezés Pécsi Sándor színművészre

1972. november 4-én, ötvenévesen, a windsori nagy mókamester, Falstaff szerepére készülvén váratlanul érte a halál. Mint mesélik, az előző napi próbán még kézenállást is produkált: lássák, van ő még olyan fiatalos, mint Peter Brook színészei, akik a néhány nappal korábban Budapesten bemutatott revelatív erejű *Szenivánéji*-előadásukon akrobatikus ügyességükkel kápráztatták el a magyar nézőket - no és Pécsi Sándort.

Az 1922-ben Sajószentpéteren született művész gyermekéveit több faluban töltötte. Mint később vallotta, szülőfalujának tartotta egész Borsod, helyesebben Borsod-Abaúj-Zemplén megyét, ahogy most hívják, hiszen ott tanult járni, beszélni: Sajószentpéteren, Kiskinizsen, Ormospusztán (most Ormosbánya). Itt járta a négy elemi, bányászgyerekekkel együtt. Tanítója, Kovács József szerint a gyermek Pécsi Sándor első osztályos bizonyítványában csupa kitűnő és dicséretes szerepelt. Pécsi így idézi fel ezt a korszakot: "Szeretett igazgató-

tanítóm darabjában léptem fel először, Ormosbányán. Az öreg valamikor gyerekdarabokat írt. Én valami ilyenben szerepeltem, gyermek- vagy táncjátékban, mint szitakötő. Potrohos szitakötő lehettem, mindenesetre ez volt életem első szerepe. Nagy műszárnyakat akasztottak ránk, s a diósgyőri várban is felléptünk." Később a sárospataki kollégiumba került, ahol már az önképzőkörben rábizzák a *Szentivánéji álmom* egyik mesteremberének szerepét.

A patoki diák Pécsi 1932. szeptember 18-án levelezőlapon írta meg első élményeit rokonainak, az alábbi, bűbájosan gyermeki szöveggel:

Drága jó Nagymama és Kereszt!

Lapodat megkaptam. Hogy érkezéteél meg? Pénteken nagy tűz volt, Várhomokon. Ti hogy vagytok? Én hála Istennek jól érzem magam. A tanulás jól megy. Minden nap felelek. Zeneórára pénteken járok. Még nem tudom, hogy lesz-e szüreti vakáció. Van még 24 fém. Tiszteletes bácsi hazament. A szobatársaim kézcsókjukat küldik

mindkettőtöknek. Az első padban ülök Kukoró Ferivel. Isten veletek, írjatok mindenről, szeretettel csókol sok kézcsók kíséretében

Sanyi

Az érettségi után a pesti jogi karra iratkozik be, de hamar otthagyja. Csepelre kerül jegyzőnek. Azután a Magyar Filmiroda alkalmazza rendezőgyakorlónak, s miután szerepet kap Mikszáth *Beszélő köntösében*, elhatározza: jelentkezik a Színiakadémiára, ahová rögtön fel is veszik. Amikor első szerepei egyikében, Szemere György *Siralomházában* csizmásan, paraszti ruhában, kissé iksz-lábát a siralomház padlójának nekivetve mondja a maga keserű-panaszos mondatait, felfigyel rá a közönség és a szakma egyaránt. A pesti kritikák részletesen elemzik az ifjú fölfedezett alakítását, és Sárospatakon, a régi is nagy figyelemmel kísérik útját. *A kaméliás hölgy* előadásában egy küldönc néhány szavas szerepében vizsgázott, de híre eljutott Patakig. A *Határőr* című lap tudósítást írt a bemutatkozó előadásról: "Volt sárospataki diák sikere a Nemzeti Színházban! Négy esztendővel ezelőtt érettségizett a református gimnáziumban Pécsi Sándor, aki a kö-

zelmúltban kitűnően szerepelt a növendékek vizsgadarabjában s ez alkalommal több színházi lap meleg hangú méltatásban emlékezett meg pompás alakításáról. Most pedig *A kaméliás hölgy* című Dumas-darabban arat esztéről estére nagy sikert a Nemzeti Színházban."

1944-ben jut első szerződéshez. Sátoraljaújhelyben, Szombathelyen szerepek sokaságát játssza el, de 1944 végén behívják katonának. Álljon itt néhány kiragadott részlet abból a naplóból, amelyet katonáskodása alatt írt. 1945. március 13. Reggel 4-től fertőtlenítés. Utána ott helyben 5 tetűt fogtam. Délelőtt napos vagyok. Az éjszakai hideg rémesen kínoz. Éjjel 1-ig szolgálat.

1945. március 14. Jól berekedtem, holnap pedig szavalok és énekelek! Délelőtt gyönyörű meleg napban süt-kéreztem, a levegőben fecsegtek a kismadarak. Azt hiszem, megjött a tavasz...

1945. március 15. A szavalatom elmaradt, gégehurutom viszont változatlan.

1945. március 17. Délután bejelentik, hogy holnap délelőtt századunk ünnepélyt rendez. Még mindig totál rekedt vagyok, de holnap muszáj szavalnom, sőt énekelek is.

1945. március 18. Sándor nap van. 23 éves vagyok. Szomorú ünnep ez. Ma biztosan eszembe jutok anyámnak, jó öreg nagyanyámnak, Kerikémnek. Vajon hogy vannak, hol vannak? Dél-előtt 11-kor századünnepély. A Füstbement terv című versem rekedten is megkönnyezte Sári alezredesünket. Ilyen sikerem rég nem volt. A napot magunk főzte lekváros kockával zártuk. 1945. március 20. Hajnali háromnegyed 3-kor szolgálatba lépek. Váltás 6-kor. Katonaidóm legszebb három órája talán ez volt. Egyedül voltam a szobában, hangosan mondtam ma-

gamnak a verseket. Bevezető: a Füstbement terv. Nagyon kisírtam magam. Aztán a Falu szélén kurta kocsmá, majd Petőfi: Szülőföldemen és Tóth Árpád: Én költő vagyok. Végül Ady: A meghívott halál. Műsorszám volt még József Attila: Isten és Petőfi: Csokonai című verse. Mennyi szív, mennyi parányivá sűrített hatalmas érzés rejlik egy-egy igazi versben. Milyen gyönyörű feladat lesz ezeknek a tolmácsolása. A legkeményebb emberek szívét is fel lehet velük nyitni. És az előadó a maga szívét is kitarthatja. Ezért érdemes élnem.

Varga Nándor Lajos: A Sárospataki Vár, rézkarc

1945-46-os évadra a miskolci Nemzeti Színház szerződteti. A kezdő színész fizetése ennivalóra is alig elég. Kereskedők, tehetősebb polgárok, vendéglősök hívják meg időnként kosztosnak. A színházi körülmények áldatlanok. Nyáron Egerben játszanak, télen a fűtetlen miskolci színházteremben. A "világot jelentő jéghideg deszkákon" egyetlen évad alatt 44 szerepet játszik. Hetente átlagban két premier. Színes palettát mutat a szereplista, remek szerepekben próbálja ki oroszlánkörmeit. Ő a *Liliom* Ficsurja, a *Mágnás Miska* Mixi grófja, a *Csárdáskirálynő* Kerekes Ferkója, Gorkij *Éjjeli menedékhely*-ének Bárója. Erre a korszakra így emlékezik vissza: "Közel egy évig éltem Miskolcon... szereptanulás és előadás - ebből állt a nap. Este fehér papírt, ceruzát tettem az ágyam mellé, éjszaka megálmodtam új szerepem maszkját, felébredve rögtön lerajzoltam... Gyötrelmes, küzdelmes, halálosan fárasztó élet volt akkoriban a vidéki színészet, de minden további eredményemnek mégis ez az alapja." A fiatal színész nagy önbizalommal rendelkezhetett azon a napon, amikor kezében egy kofferrel felutazott Pestre, hogy jelentkezzen a Várkonyi Zoltán-vezette Művész Színházba.

Felvételje oly tehetségesre sikeredett, hogy nyomban szerződtették. Szeptemberben már bemutató: Anouilh *Euridiké*. Ő játssza Dulacot, a vidéki színigazgatót. Ebben az előadásban robbant be Darvas Iván is, mindketten revelatív alakításukkal. A Művész Színházban töltött két évad alatt szinte minden előadásban játszik, Dosztojevszkij-drámában csakúgy, mint Zerkovitz *Csókos asszonyában*. 1948 nyarán áthívják a Madách Színházba. A sematizmus évei ezek, így a színdarabokban is eluralkodik az egysíkú ábrázolás. Pécsi mégis emlékezetes alakításokat nyújt az ilyen jellegű darabokban. Tisztességes professzorok, jóindulatú párttitkárok, pozitív szemléletű öreg parasztok alakjaiba bújik, s mindegyikben megtalálja az eredetit és felmutatja az élet teljességét. Talán nem véletlen, hogy színészi példaképei közé tartozott Rátkai Márton, Charles Laughton, Michel Simon. Már huszonévesen öregemberek sorát játszotta el, s nemcsak zseniális maszkjaival érzékeltette a megformálandó figurákat, de mindig az adott szerep legmélyéig hatolt. Ilyen volt Sarkadi *Szeptember*-nek öreg Siposa, a *Villa a mellékutcában* Kastanov restaurátora, Bródy *Medikusának* örökké szivaro-

zó Rubinstein doktora vagy a *Lorenzaccio* öreg Strozziya.

Pécsi számtalan komikus szerepet is eljátszott. “Jellegzetesen komédiás alkat vagyok, Arlecchino-típus, aki a szabad ég alatt szeretne játszani.” – mondotta magáról. Egyszer egy nyári vakációját Olaszországban töltötte, s Rómában véletlenül összeakadt egy éppen próbáló színtársulattal. A színészek egy Plautus-komédia előadására készültek, amely egyébként Shakespeare *Tévedések vígjátékának* öse. Pécsi (saját kérésére) lelkesen beszállt a próbákba és két szerepet is rábíztak. Az első részben egy hajósruhába öltözött fullajtárt, a másodikban az egyik főhős szolgáját alakította. Az elsőben nem volt szövege, ám amikor gazdája ráparancsolt, hogy most “vonuljon el”, olyan vonulást csapott, sántikálva, hogy a pantomimszerű mutatványra kitört a taps a pompeji amfiteátrumban. “A másodikban egy barbár rabszolgát játszottam, akinek ki akarják tolni a szemét. Amikor a szemem közelébe értek, olyan szózhatagot kanyarítottam – magyarul! – minden oldalági rokonát emlegetve a vakító művelet tervezőjének ... Nem tudom, ültek-e magyarok a nézőtérren!” Megadatott tehát a művésznek, hogy – ha csak egyetlen estére is – Itá-

lia szabad ege alatt játsszon. Magyar színpadon pörgő észjárású, sodró vérmérsékletű népi alakjainak mekkora bősége támadt a *Liliomfi* Szellemfijétől kezdve (filmen és színpadon egyaránt), a kópé Scapin-en vagy *Don Juan* Sganarelljén át Brecht *Kaukázusi krétakörének* ravaszul bölcs és igazságosztó Azdak bírójáig. S egy ország kacagott a *Tanner John házasságában* az útonálló haramia Mendoza szerelméhez, Lujzához írt tragikomikus monológián vagy a felszarvazott férj Leonardo Papagatto cselekedetein a *Kaviár és lencsében*. Ám akit a világ kövér komikusnak hitt, belül egy hősszerelmes szívét is hordta. Az 1964-es *Pillantás a hídról* előadásában az amerikai dokkmunkás megformálása minden addígit felülmúlt. A kritika úgy minősítette, hogy az évtized legjobb alakítása született meg Eddie Carbone tragikus szerepében. Talán a félszeg Mitch figurája volt ehhez hasonlatos *A vágy villamosában*, amelyben Tolnay Klári partnereként remekelt.

Pécsi munkamódszeréhez fontos adalék Tolnay Klári visszaemlékezése: “Hát ő nagyon, nagyon érdekes egyéniség volt, egy örök gyerek. Rettenetesen félt minden szereptől mindig, és főleg főpróba előtt egy héttel mindig

kitört rajta egy olyan pánik, hogy visszaadja a szerepet, ezt ő nem tudja megoldani, ő nem lesz jó. Mindig körülvettük őt és magyaráztuk, hogy dehogyan, jó lesz Sanyika, sírt, tombolt, örjögött, hogy ő milyen tehetségtelen, aztán a premieren egyszerre csak kiderült minden, hogy mégiscsak nagy színész.”

Az emberábrázolás mesterének bizonyult az orosz klasszikusok: Osztrovszkij, Gogol, Csehov drámáinak szerepeiben. *A revizorban* Polgármester, a *Kispolgárokban* Percsihin madarász, Andrej *A három nővérben*, Luka az *Éjjeli menedékhelyben* s még mi minden! Sorolhatnánk emlékeztető alakításait: *A nagy Romulust* vagy a *Koldusopera* lepusztult Peacockját. És felejthetetlené tette olyan magyar drámák hőseit is, mint Németh László *Papucshőse* vagy Szakonyi Károly *Ördöghegyének* Colonel ezredese. A lista persze nem teljes...

Pécsi Sándor haláláig a Madách Színházban játszott. Sajnálatos, hogy fiatal színészeink zöme már nem láthatta színpadon. A közelmúltban kétszer is ismételték az *Ármány és szerelem* korabeli előadásának televíziós felvételét, ahol Miller muzsikusi szerepében egy nagy művész megrendítő alakításának lehettünk tanúi. A filmszalag

azonban rengeteg alakítását megőrizte. A Filmmúzeum jóvoltából gyakran ismétlik a *Liliomfit*, láthattuk *A fekete városban* vagy a *Sellő a pecsétgyűrűn* jovialis Salgó nyomozójaként, *A pénzcsináló* egyre elvetemültebb csalója alakjában, vagy éppen az *Erkel* címszerepében, ahol a nagy zeneszerző alakját az ifjúságától egészen késő öregkoráig alakította hitelesen. Ézelmi skálája parttalan volt. Talán ezért mondta gyakran különböző szerepei kapcsán, hogy úgy érzi, mintha róla írták volna, hogy milyen mély rokonságot vél felfedezni a játszó alak és saját maga között. Élete élményeit szerepeiben sorra felhasználta. Szerepeiben sírva tudott nevetni és nevetve sírni. Görcsei, zavarai, gátlásai, életvidám harsánysága és szelíd-sége összeötvözve fémjelzik azt a személyiséget, aki Pécsi Sándor volt. Sokat tudott az emberről. Talán többet, mint a lélekbúvárok, az ember hivatásos megfigyelői. Többet tudott szerepeiről, mint az írók, akik megálmodták őket. Nem tolmács volt, alkotóművész.

Idén születésének nyolcvanadik, halálának harmincadik évfordulójára emlékezünk.

Mészöly Dezső

Pécsi Sándor sírjánál

A pataki diákok nevében búcsúztatnám Pécsi Sándort. De mi nem búcsúzunk tőle: magunkkal visszük, akár Madách színházi barátai. Nem kell magyaráznom, hogy értem ezt. Ha magyaráznám, már szónoklat lenne belőle – s a szónoklást Sándor porában sem tűrné szívesen.

Már ez a néhány mondat is retorikának tetszik az ő művészetének egyszerű nagysága mellett.

Az őszinteség zsenije volt – és történetesen pataki diák. Történetesen? Öntudatosan is. A patakiak sokat tudnának beszélni erről... Jó volna nem használni nagy szavakat. De a nagy pillanatok nagy szavakat kívánnak. És Patakról szólva Petőfi is nagy szavakat használ – még prózában is. Azt mondja róla az Úti levelekben: a szabadság oroszlánbarlangja.

Duray Tibor: Rácz István portréja, tusrajz

Tudtuk-e mi, pataki diákok, annak idején, hogy milyen barlang melegében nevelődünk? Talán ritkán fordult ez meg a fejünkben, még ritkábban a

nyelvünkön. De ösztönösen ráérez-
tünk az élet leghétköznapibb percei-
ben is. Milyen természetesen egyet
jelentett Patakon magyarnak lenni és
szegénypártinak lenni. S milyen ter-
mészetes volt igazságpártinak lenni.
Igen, jól emlékszem, hogy minden
farizeus szemforgatás, minden mame-
luk helyezkedés, minden álságos, nem
őszinte megnyilvánulás milyen köz-
neveltségbe fulladt abban a diáktársá-
dalomban.

Pécsi Sándorról szólva: jól tudom én,
hogy a hazug pátoszt nem tűrő, szen-
vedélyes őszinteség, az egyszerű
nagyság vele született tulajdona volt.
Túlzás volna azt mondani, hogy ezt
az iskolától kapta. Én csak annyit
mondok: mi, akik együtt nevelődtünk
vele az oroszlánbarlangban, mindig ott
éreztek játékában a pataki diákot is.
Az élet úgy akarta, hogy ne csak di-
ákként, felnőtten is egy iskolába ke-
rüljünk. Abba a színházba, mely –
elsősorban éppen Pécsi művészetének
kisugárzására – az őszinteség iskolá-
ja lett a magyar színjátszásban. Tíz
éven át közös otthonunkról: a Madách
Színházról beszélek...

Madách színházi barátaimról tudtam
meg azt is, hogy Sándort azon a reg-
gelen kezében szereppel, szemén
szemüveggel találták meg az ágyán.
Úgy aludt el, mint aki csak egy percre

alszik. Úgy halt meg, mint aki csak
egy percre hal meg. Nem mondom,
hogy Isten veled, Sándor. Velünk ma-
radsz.

Csak egy napra halt meg: amíg eltemettük.

*Másnap egy lépcsőház boltja alatt feltűnt: -
ott az az elkésett, sietősen menő!...*

(El kellett fordulnom: ne lássam, hogy nem ő!)

*Azután ajtón át hallottam a hangját,
s éreztem, még szólna, szólna ő, ha hagynák...*

*(De nem ütött már át beszéde a nótán,
ahogy a szomszédom csavart rádióján,*

*s ismét zene ömlött...) Azután mögöttem
roppant a pad ... (Ő volt?) S mikor felütöttem*

*Csehovot: a könyvben egy magános férfi
az ő zavarával kezdett heherészni...*

*Csak egy napra halt meg. Azóta akárhol
járok a tömegben, felbukkan a Sándor:*

*- már a tarkójáról megismerem, - érzem,
ha kicsit kilépek, mindjárt utolérem! –*

*(Elhangzott 1972-ben, Pécsi Sándor
temetésén.)*

Vámosi Katalin

A Rákóczi Múzeum Képzőművészeti Gyűjteménye

A Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeuma (Sárospatak) Képzőművészeti Gyűjteményének leltár szerinti első darabjai a 18. századi Kuruc rajtaütés című olajfestmény és egy bronzszobor, amelyek Károlyi László és Károlyi István ajándékai, 1949-ből.¹ A gyűjtemény legkorábbi része a 18. századi, 84 darabból álló metszetkollekció, amely a Windischgrätz-család tulajdonában volt. A rézmetszetek Elias Widemann művei, elsősorban történeti személyeket ábrázolnak: Batthyány Ádám, Balassa Ferenc, Bessenyei István, Barkóczy László, Csáky László, Eszterházy Pál, Eszterházy Miklós, Eszterházy László, Eszterházy István, Révai László, Kollonitsch Ulrik, Forgács Zsigmond, Frangepán György portréi.

A 18. és 19. századi festmények tematikailag nagyobb csoportokra oszthatók, amelyek közül a legjelentősebbek:

- a történelmi ábrázolások: csatajelenetek, pl. A török tábor elfoglalása c. olajkép

- a portrék: főként arisztokraták és történeti személyek arcképei, kiemelkedő darabok a Rákóczi és kuruc témájú

képek: Jakobey Károly és László Fülöp II. Rákóczi Ferenc ábrázolásai, az ezerskapitányok ábrázolásai, pl: Csery Imre ezerskapitány portréja; valamint az ifj. Donghó Gyárfás Géza festette zempléni főispánok arcképei.

- a csendéletek: pl: Csendélet halakkal c. olajkép

- Sárospatak ábrázolások: kiemelkedő darabok Keleti Gusztáv és Rohbock metszetei.

A 20. századi gyűjteményi anyag első darabjai az Alkotó Otthonban készült művek közül kerültek ki, Alkotó Otthon maradványként szerepelnek a nyilvántartásban. A grafikák és festmények a „várbeli művészvilágba” engednek bepillantani: az itt alkotó zeneszerzők, irodalmárok, képzőművészek portréi mellett (Herman Lipót: Önarckép, 1953, színes ceruzarajz; R. Molnár László: Huzella Elek zeneszerző portréja, 1954, ceruzarajz; Belányi Viktor: Edvi Illés Aladár című krétarajz, 1952), a vár-ábrázolások, és Sárospatak látképei (Duray Tibor alkotásai, Szentgyörgyi Komél: Sárospataki utcarészlet c. olajfestménye 1955-ből) találhatóak.

Az Alkotó Otthon 1948-59 között

működött a Várban. Az első évben a Perényi–Lorántffy–Bretzenheim-szárnny termeit kapták meg. 1949, az államosítás éve, számos, a Várban működő intézmény számára az utolsó évet jelentette székhelye szempontjából. Így a Református Főiskola Leányinternátusa 1949. augusztus 1-jéig működött a Lorántffy-szárnnyban, s az év végéig a tihanyi Biológiai Kutatóintézet is kiköltözött. A Népfőiskola megszűnésével, illetve a Tömegszervezeti Iskola kiköltözésével a pataki Vár megosztása során már csupán a Vármúzeum és az Alkotó Otthon került szóba.² A Vallási és Közoktatási Minisztérium (VKM) a pataki vár használatát – a Rákóczi Múzeum helységeinek (Vörös-tornyot jelenti) kivételével – 1949 végén följajánlotta a Népművelési Minisztériumnak, amit a tárca átvett és létrehozta a Művészek I. számú Alkotó Otthonát.³ A VKM Bakó Ferenc muzeológust nevezte ki a Múzeum megszervezésére, és az Alkotó Otthon vezetésére – a korábbi igazgató, Rácz István utódjaként – Weisz Ödönt, mint gondnokot.⁴ Rácz István, az európai híru fotóművész, – aki az Alkotó Otthon és a Múzeum alapításánál egyaránt aktívan közreműködött⁵ – már 1948-ban kiállítást rendezett az északi palotaszárnnyban, a művészektől letétbe

kapott munkákból. Az általa összeállított Sárospataki Képtár katalógusában⁶ említett művekből, számos alkotás került be múzeumunk Képzőművészeti Gyűjteményébe, mint például Barcsay Jenő: Őszi táj című olajfestménye, Szentiványi Lajos: CANNESI TÁJ c. pasztellképe, Gadányi Jenő: Virágcsendélet c. olajfestménye, Molnár C. Pál: Levétel a keresztről c. olajfestménye; grafikák közül Molnár C. Pál fametszetei: Ablaknál, Őszi szántás, Menekülés Egyiptomba, Mária a kiseddel, Szent Sebestyén, valamint Szabó Vladimir ceruzarajjai: Örökösök, Koldusok, Aratók.

Az Alkotó Otthon anyagából számos tárlatot rendeztek Sárospatakon, a Rákóczi Múzeumban. Az első tárlat megnyitására 1955-ben került sor, Magyar Képzőművészek Kiállításai címen, 1956-ban Győri Elek festőművész, Varga Nándor Lajos grafikus és Holló László Munkácsy-díjas festőművész egyéni kiállításai voltak láthatók.⁷ A tárlatsorozatot Balassa Iván indította el. A Műcsarnok és a Rákóczi Múzeum közös kiállítására 1958. október 19. – december 1. között került sor, amelyet retrospektív jelleggel a tíz éves Alkotó Otthon anyagából válogattak.⁸ A megnyitó beszédet László Gyula tartotta. Dombrowszky László festőművész sárospataki fest-

ményeiből 1961-ben rendeztek kiállítást. A múzeum állandó kiállításán is helyet kaptak az egykori Alkotó Otthonban készült alkotások.⁹

Az 1968 után megnyitott tárlatok két intézmény együttes munkáját, gyűjteményi anyagát mutatták be. A Rákóczi Múzeum reneszánsz épületegyüttesében nyitotta meg ugyanis kapuit állandó kiállításával 1968-ban a Sárospataki Galéria. Gyűjteményi anyaga adományokból jött létre. Az adományozó művészeket szoros szálak fűzték az egykori Alkotó Otthonhoz (Béres Ferenc énekművész, Domján József festő- és grafikusművész, Andrásy Kurta János szobrász- és éremművész). A két intézmény, 1982-től vált külön, amikor a Képtár megkapta a Várnegyedben található, egykori volt zárda épületét, amely ekkor általános iskolaként működött.¹⁰

A budapesti Magyar Képzőművészeti Kiállítás sorozaton 1950-től szerepeltek a Sárospataki Alkotó Otthonban készült grafikák, festmények és szobrok. A tizenegyedik tárlat megrendezésére 1968-ban került sor, amely az utolsó volt ilyen címen a magyar művészeti seregszemlék közül.

A 20. századi gyűjteményi rész 1968-ban és 1974-ben állami ajándékokkal bővült, többek között olyan képzőművészek nevei sorakoznak itt, akik a

Sárospataki Alkotó Otthonban is megfordultak, mint például Mácsai István, Böhm Lipót, Sugár Gyula, V. Bazsonyi Arany, Konfár Gyula. Ajándékozás révén kerültek a gyűjteménybe Drahos István fametszetei, Amerigo Tot műve, a Kavicsasszony, Ágotha Margit, Csúsz Ferenc alkotásai. 2001-ben Zugor Sándor, az Egyesült Államokban élő festőművész által adományozott grafikákkal, akvarell és olajképekkel gazdagodott a gyűjtemény (28 darab). Az idén Mayer József kisgrafikai gyűjteményét ajándékozta a múzeumnak, amelyben jelentős számban találunk Fery Antal, Petry Béla, Cseh Gusztáv, Xantus Géza, Moskál Tibor, Domján József, Varga Nándor Lajos készítette ex libriseket, bélyegterveket Légrádi Sándortól, valamint egyedi rajzokat, nyomatokat, akvarelleket Gross Arnold, Zórád Ernő, Reich Károly, Kass János, Aszódi Weil Erzsébet, Barcsay Jenő, Török Endre, Borsos Miklós képzőművészekről. A Sárospatakon és a környékén élt illetve élő művészek, mint Lavotha Géza, Bálint József, Hubay Miklós, Nagy Dezső, Tenkács Tibor, György Antal, Petrasovszky Pál, Tamáska Endre, Bertha Zoltán, Urbán György, Borsi Antal jelentősebb munkáinak megvásárlása elsődleges szempont volt a gyűjtemény

gyarapításánál. 1955-ben Dankó Imre indította el a „Hegyaljai tájak – hegyaljai emberek” című kiállítás-sorozatot, amely évről-évre seregszemléje lett Hegyalja művészeinek.¹¹ A tárlatokat a Rákóczi Múzeumban rendezték, s tematikailag a városhoz, a Várhoz, illetve a Rákócziakhoz kapcsolódtak a bemutatott munkák.

Ajándékozás és vételek során alakult ki az éremgyűjtemény, többek között olyan jelentős alkotók plakettjeiből, mint Asszonyi Tamás, Borsos Miklós, Kiss Nagy András, Vígh Tamás, Gémes Katalin, Györfi Sándor. A plakettek száma nagy arányban növekszik. 1978-ban 45 darabbal, 1979-ben 16 darabbal, 1981-ben 20 darabbal bővült ez a gyűjteményi rész. Az 1967-es állandó kiállításra készült másolatok a Rákóczi-családhoz kapcsolódnak, s a Magyar Nemzeti Múzeumban található eredeti művek alapján készültek. A Rákóczi Múzeum Képzőművészeti Gyűjteményének műtárgyállománya jelenleg 1105 darabból áll.

1 MNM RM Képzőművészeti Leltárkönyve 1952.

2 Magyar Országos Levéltár (MOL) XIX-I-h-16276968-1950. VKM részére címzett levél a Sárospataki Rákóczi Vár helységeinek megosztásáról.

3 MOL XIX-I-3-a 51.d. 1713/1. A Népművelési Minisztérium 1950. január 9. kelt levele: Átirat a Kultuszminiszterhez a Sárospataki Vár ügyében.

4 Az Alkotó Otthon gondnoka 1951. október 5-től Weber Erich, majd Hustáci Sándor, 1955-58 között Tömösközy Ilona, és az utolsó évben Gadó György.

5 Rácz István sárospataki tevékenységéről és az Alkotó Otthon létrehozásáról lásd önéletrírását: *A Semmi partján*, Magvető Könyvkiadó, 1991, 421.skk.o.

6 Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, An. 6761.

7 1970-ben Győri Elek emlékkiállítást rendezték a Rákóczi Múzeumban.

8 SRM Adattára, ltsz. 58–35. Meghívó a 10 éves a Sárospataki Művészotthon c. kiállításra.

9 Balassa Iván: *Vezető a Sárospataki Várban*, A Sárospataki Rákóczi Múzeum Füzetei 8., Sárospatak, 1960, 45.o.

10 Vámosi Katalin: *A Sárospataki Képtár*, in: *Kortárs magyar művészeti lexikon*, 3. kötet, Enciklopédia Kiadó, 2001, 318.o.; Bordás István – Dobrik István: *A Sárospataki Képtár Bérés Ferenc-gyűjteménye = Zempléni Múzsa*, 2001. 4. szám, 47-49.o.

11 Dankó Imre: *A „Hegyaljai tájak – hegyaljai emberek” kiállításáról = Borsodi Szemle*, VII. évf. 1. szám, 1963, 84-85.o.

Fetykó Judit

A kezed

(lehet, hogy már volt szó róla)

Nézem a kezed,
nincs semmi különös a mozdulatban,
ahogy a toll mozog az ujjadban,
oly mindennapi; semmi érdekes,
a szokásos napi jegyzetek,
s közben annyira jó,
melegen nyugtató,
hogy nézem a kezed.

Ablakból

Összehajol dió, tuja, orgona, tamariszkus,
opálos ködben a csipke dér-zúzmarra, mint a mirtusz.
Sűrű, zöld, vöröslő gally takarja
a szomszéd szürke tűzfalát.
Tuján, fenyőn hólepel,
s két ünnep közt a várakozás.
Csended, színed, mind ideköt,
elmenni végleg nem fogok,
lehetek bárhol, lélekben visszajövök,
nyugalmad hív. Most mégis elindulok.

Kardos István

A pokol tornácán

Magadnak nyitsz ajtót,
Szíved s a lakásod üres.
Ha társaságra vágysz,
A tükör elé állsz.

Fogadnál önmagaddal,
De tudod, sohasem adod meg.
Hogy újra talpra állj,
Többé nem érdeked.

Mélyebbre már nem is mehetsz,
Hisz az ördög lábára lépsz –

Miskolc, 1982. június

Nem tudom

Vadász vagyok vagy le vadászott,
Nyílvessző vagy én vagyok az íj?
Étek vagyok Lucifer asztalán,
Vagy én magam vagyok a szakács?

Átok vagyok vagy elátkozott
Vagy pacsirták közötti nász?
Fekete csillag a szuroksötét égen,
Vagy ordasok között a kanász?

Váróterem vagy várományos,
Vagy sarkon felrúgott kuka?
Vagyok vagy csak szigony
Végén vérző halász van...

Szabó Sándor

A tavasz

Még hűvös szellő simogatja
az ébredő szomorú erdőt,
nem integetnek a zöld
falevelek a barna ágakon,

de nézd: lent az avarban
fehér szirmok oázisai,
fent barkák sárga felhői
várják vissza tekinteted,

érintsd meg őket!
A felolvadó fagyos burokban
vár rád a szeretet,
az újjászületett tavasz.

Varga István

Hegyeim

(József Attilának)

Tátogó sebekként mélyülnek ráncai,
nyaldossa őket a szél.

Magasból, mélybe evickél
a napfény, szórt sugár.

Ormokon vízbefuldoklóként kapaszkodik
gyenge fű, szívós cserjeszál.

Zerge pajkosság eszmél bennem,
Saját titkaimat is lesem
Könnyű tavaszi szélben.

Lelkemmél vív rideg köorom,
Pázsitos fennsík.

Tán nőhet itt még fa, virág
miben kapaszkodót talál a szív.

Bűnös szemekkel figyelem mélységem
Táguló térben látok zivatart,
bércet verdeső sanyarúságot.

Sziklát görgető vízben
tétova gally kering.

Szétmorzsol a nagy teher,
eszméletem, gondolat, acélsín.

Közrefognak hegyeim,
Óvón dőlnek, agyonnyomnak,
majd dédelget az anyag, a föld.

Temetőben

Jártam, porban, szélben,
Térdig virágban,
Rokonok gyertyái
Lobogva karcolják a szelet.
Nem vigasztal semmi.
Kezdet mindez...
Kis esti fájdalom.

Viczai Henrietta

Fekete-fehér

Bárkivel a zongorához ülnék,
Aki tudná melyek a feketék,
Mikor a fehéret, s mikor
Kell mozdulatlannak lenni
Két rapszódia között.

Mikor kell az ujjamra csapni?
Amikor elütök egy fél hangot,
Vagy ha hátat fordítok
S bogarakkal játszok
Ökölbe szorított kezemben?

Selyemben

Már látom a selymet,
Szemfedőm a suhogása,
Egy szálat kihúzok belőle,
S foszlik a Hold mesebálja.

Hajamba tűz egy csillagot
A tintakék éjszaka,
Háttal állok a holnapnak,
Ringat a selyem dallama.

Volt egyszer egy borháború, 1990

A nyolcvanas, kilencvenes évek fordulóján bekövetkezett rendszerváltozás hiteles története még megíratlan. De a szűkebb haza szemünk előtt zajló metamorfózisainak megörökítése is várat magára. Pedig csak a még fellelhető mozaikdarabok türelmes kirakása mutathatja meg azokat a felszíni törésvonalakat, amelyek sejtetni engedik a mélyben lejátszódó tektonikus mozgások irányát és energiáját.

Az alábbi szövegválogatás sem ígéri a Tokaj-hegyaljai borvidék legújabbkori átalakulásának pontos leírását, illetve elemzését, hiszen annak mértéke és jelentősége messze meghaladja az e helyütt és ez időben rendelkezésünkre álló kereteket. Pedig fontos lenne a mérlegkészítés, mert a jó egy évtizeddel ezelőtt lezajlott heveny folyamatok drámaisága talán csak a filoxéra vészhez, s az azt követő új telepítések elkezdéséhez hasonlítható. Vonatkozik ez a monokulturális tájegység teljes gazdaságára, beleértve a birtokszerkezet radikális átrendeződését, a szinte totális piacvesztést és az egész termelési vertikumot. Világos, hogy e komplex közelítést igénylő téma önálló kötetbe kívánkozik. Ha idő, pénz és körülmények szerencsés konstellációja bekövetkezik, bizonyára el is készül majd, s arról a Zempléni Múzsza hűséges olvasói értesülnek először.

Most azonban be kell érniük egy reprezentativitásra törekvő sajtószemlével, amely az ÉK (a sárospataki Értelmiségi Kör) által kiobbantott ún. "borháborút" kommentálja, különböző nézőpontok szerint. A szövegrészletek – még ebben a lényegüket megőrző, mégis erősen rövidített szerkesztői válogatásban is – önmagukért beszélnek. Ezért csak annyi kommentárt fűztünk hozzájuk, amennyi feltétlenül szükséges.

Az első két szemelvény szerzői az egész Hegyalját integráló nagyüzem – a Bor-kombinát – első számú vezetői voltak, a létező szocializmus regnálása és kimúlása idején (Mitró László) és a rendszerváltozást követő privatizációs szakasz kezdetén (Bacsó András). Jól megfigyelhető a szakmai koncepcióváltás.

Tokaji bor 1990

1971. január 1-jén kezdte meg működését a Tokaj-hegyaljai Állami Gazdasági Borkombinát. Feltárult a lehetősége annak, hogy Tokaj-Hegyalja szőlő- és borgazdasága szervezze önmagát, felépítse az eszközrendszerét és az itt megtermelt termék önálló útra lépjen. Ez utóbbi lehetőség az államirányítás folyamatos beavatkozása miatt nem válhatott gyakorlattá, mint ahogy a borvidék gazdasági szervezetét, a termelési alapok fejlődését évenként, vagy még gyakrabban ható szabályozások keretei között kellett, vagy lehetett végezni.

1971-ben pusztulásra ítélt, előregedett, korszerűtlen szőlőkultúra volt Tokaj-Hegyalján, de a nagyüzemekben a megújulás folyamata már lendületben volt. Hiányzott ehhez egy sor technikai eszköz, erő- és munkagép park. Az átvett és itt megtanult jövőt ígérő korszerű szőlőtermelés körvonalai kibontakoztak, a hozzá szükséges eszközrendszer még sokáig várattott magára.

1974-ben érkeztünk el oda, hogy végre a borvidéken tölthettük palackba a terméket. A hordós érlelésen túli technológia eszközeinek fejlesztését az állam nem támogatta és még ma is továbbfejlesztést igényel. Mintegy másfél évtized alatt átalakult Tokaj-

Hegyalja termelésének arculata, a megtermelt termék mennyiségének gyors növekedése. A politikai változások a gazdaság szervezésében is új utakat nyitottak. A piaci partnerekkel való közvetlen tárgyalás és gazdasági – tőkeérdekeltséggel való – együttműködés lehetőségét a törvény a kezünkbe adta.

Az eddig felvázolt helyzetképre és az átalakulási törvényre alapozva a vállalatunk szakemberei felmérték a borvidék helyzetét, messze figyelembe véve a velünk szemben támasztott elvárásokat, a termelők képviselőinek a javaslatait.

Mi az elérendő cél? – Olyan partnert találni, aki képes átrendezni a tokaji bor jelentős részét nyugati piacra.

Az Underberg cég felmérte Tokaj-Hegyalja szakmai szellemiségét és alkalmasnak találta az üzlet megalapozására. Áttekintette a borvidék értékeit és aláírtunk Bécsben egy szándéknyilatkozatot, ami az eddig leírt gondolatokat tartalmazza. Azóta is – a 17. héten végig – folynak az előkészületek, a Borkombinát és Tokaj-Hegyalja valós értékeinek átvilágítása. Ebben NSZK, osztrák, francia, magyar és itthoni szakemberek vesznek részt. Az üzlet megkötésére szeptemberben kerülhet sor, ha megfelelünk hozzá.

(Mitró László vezérigazgató)

A Tokaj-hegyaljai borvidék minőség- és eredetvédelme ügyében

Soha nem időszerűbb a Tokaj-hegyaljai borvidék minőség- és eredetvédelmi helyzetéről elmélkedni, mint most, amikor újra Tokaj-Hegyalja előtt áll a lehetőség, hogy igazodjon az európai vérkeringésen keresztül a fejlett világhoz.

A fejlett világnak való megfelelés megköveteli tőlünk a tokaji borkészítés és forgalmazás gazdasági és kultúrkörnyezetének átgondolását, megköveteli azt az együttgondolkodási gyakorlat kialakulását, amely a Tokaj-hegyaljai borvidéken biztosítani tudja azt a minőség- és eredetvédelmi gyakorlatot, amely nélkülözhetetlen a tokaji bor megfelelő európai és világviszonylatban történő előléptetéséhez, amely garantálja a minőség biztosításán túlmenően borainak és a borvidék presztízsét, amely értéktényezők, mint gazdasági értékhozók, megfelelő jövedelmet biztosíthatnak a tájegység részére és amely szervesen beilleszkedik a tájegység általános és szakmai közigazgatási rendszerébe.

A külföldi tőke érdeklődése – annak természeténél fogva – a tokaji bor és Tokaj-Hegyalja iránt egyre nagyobb lesz, viszont annak beáramlási és működési módja nem érintheti a minőség-

és eredetvédelem lényegi feladatkörét. A minőség- és eredetvédelmi gyakorlat megfinanszírozási módja, az intézményi háttere viszont erősen függhet a tulajdon és tőkeviszonyok alakulásától.

A minőség- és eredetvédelem a természeti és emberi tényezők harmonikus jelenlétét feltételezi:

- a természeti tényezőket mint a talaj, a klíma, a szőlőfajta, a földrajzi helyzet,
- az emberi tényezőket, mint a szőlőtermesztés mikéntjét, a borászati és azt a gazdasági és kulturális környezetet, amely lehetővé teszi a gazdálkodás elemeinek működését.

A minőség- és eredetvédelem nemzetközi szinten kialakított gyakorlata egyetlen célt tűz ki maga elé: a bor kiváló minőségű legyen és feleljen meg annak a szőlőtermesztési és borászati kultúrának és adottságnak, ahonnan a bor származik.

A finom bor kritériuma, hogy hordozza magán annak a lehető legszűkebb területnek a jellegzetességét, ahonnan a bor származik - így az uralkodó talaj, a szőlőtermesztési és borászati gyakorlat és kultúra eredménye legyen a bor, amely sajátos személyiségjegyekkel rendelkezik.

(Bacsó András)

Az alábbi – botrányt okozó – történések Tar Ferenc: SOS Tokaji. Veszélyben a borok királya című könyvében olvashatók. A szociográfiai eszközökkel dolgozó szerző szélesebb társadalmi kontextusba helyezi a kiobbant országos vitát. Helyzetképe az egyik leghitelesebb forrásmunkává teszi a frissen megjelent művet.

Reflektorfényben

A Borkombinát már hosszabb idő óta tárgyalásokat folytatott különféle hazai és külföldi partnerekkel. Vezetői felmérték, hogy váltani kell, mert baj van s még nagyobb lesz, ha nem néznek körül. Aztán a legjobbnak tartott külföldi tőkés céggel, a svájci bejegyzésű Underberg céggel merültek bele legjobban a részletekbe. Olyannyira, hogy Bécsben már egy szándéknyilatkozatot is aláírtak, ami ugyan még nem szerződés, de azért nem akármi, bizonyos kötelezettségeket jelent mindkét fél számára.

Erről a komolyra forduló tárgyalásról sehol, semmi nem jelent meg, mindvégig titokban tartották, amíg csak a sárospataki Értelmiségi Kör nyilvánosságra nem hozta, s ezzel reflektorfénybe állította a titkos tárgyalás mibenlétét.

Tehát: nem a szaktárca, nem valami-

lyen hivatalos szerv fedte fel a dolgot, hanem egy öntevékenyen szerveződött Kör! Ha volna kellő időm hozzá, elmerengnék-borongnék rajta, miért éppen egy nem hivatalos szervnek jutott ki az a történelmi feladat – mert szerintem az! -, hogy fedjen egy olyan tárgyalássorozatot, amely ha gyors szerződéssel végződik, beláthatatlan következményekkel jár egész Hegyalja és a tokaji jövőbeni sorsára.

Erről majd bővebben lesz szó alább. Most azonban illő valamit elmondanom magáról a Körről, hogy érthetővé váljék az is, miért vállalta fel az ügy napfényre hozását.

A Kör 1988 őszén alakult a város akkor még „alternatív” társadalmi, közéleti, kulturális szerveződéseként. Legfőbb céljuk és összetartó erejük a tájhaza szeretete és annak ápolása, a közösség ügyének önzetlen szolgálata. Tagjai a legkülönbözőbb rendű és rangú, pártállású, felekezeti helybéli és környékbeli értelmiségiek. Az időközben megalakult politikai pártok mindegyikében van köri tag, többségük azonban pártonkívüli, abból kiindulva, hogy a pártpolitikai szerepvállalás nem értelmiségi funkció, ám a sokszínűség senkit nem zavar, elvégre mindegy az, ki, melyik pártban véli megtalálni a magyar fel-

támadás lehetőségét. Sárospatak, Hegyalja és a zempléni régió – mint szűkebb haza – gondjainak felvállalása olyan társadalmi misszió, amelynek fontossága messze túlmutat a napi politikai csatározásokon, megadja számukra azt a közös nevezőt, amelynek alapján összetehetik a vállukat.

Nem mondok vele semmi eredetit, ha kijelentem: ezek az igazi önszerveződő, demokratikus kisközösségek, amelyek fundamentumai lehetnek a társadalmi méretű demokrácia gyakorlatának. Ilyen modell a sárospataki Értelmiségi Kör is.

Színvallás címmel összehozták Sárospatak társadalmi szervezeteit, pártjait a mindenkit érintő helyi gondok, elintézetlen átfogó problémák megbeszélésére. Erre az alkalomra készítettek is egy hosszútávú tervvázlatot, melynek gerincében az áll, hogy Patak ismét régi híréhez és rangjához méltó, huszadik századi színvonalú, „lakható” város legyen.

Széles körű vitát kezdeményeztek a közoktatás, közművelődés témakörében, abból kiindulva, hogy minden társadalmi alapvetés a jövő számára döntően a kultúra, az oktatás, az erkölcsi nevelés jó megszervezése által lehetséges, s e téren mérhetetlen pótolni valónk van. Tervet is dolgoztak ki iskolaszékek felállítására, igazga-

tóválasztások megtartására, szabadművelődési programokra.

Főlelevenítették – diákok bevonásával – a népfőiskolai hagyományokat, e célra megszerezték a Soros-alapítvány támogatását is. És végül: kirobantották a borháborút!

Hogyan tették? Eljön majd az ideje annak is, amikor nyíltan, részletekbe menően el lehet mondani, miként jutottak nyomára, hogyan figyelték a Borkombinát tárgyalásait, akcióit. Egyelőre ezt még nem tehetjük meg, mert egyes személyek számára nem lenne veszély nélkül való. Ez is a mai „köztes” állapot egyik jellemzője: a rendszerváltozás lényegében eldőlt, ám a hatalom még megosztott, különösen gazdasági téren, s olyan kezekben van, amelyek még tudnak fojtogatni, netán pusztítani is, ha elemi érdekeiket bárki veszélyezteti. Majd az önkormányzati, a vállalati-tanácsi és a hozzájuk kapcsolódó egyéb választások nyomán kialakuló helyzetben egyértelműbbé válik a mostani felemás helyzet. Lényeg az, hogy megbízható tagjaik jelzései alapján figyeltek fel a Borkombinát akcióira még az előkészületi szakaszban. Nem volt kétséges számukra, hogy ez az ügy, amely látszólag távol esik eredeti célkitűzéseiktől, olyannyira alapvető hegyaljai létérdekeket érint, hogy

nem maradhatnak iránta közömbösek. Felszínre hozták az ügyet.

Levelet írtak Németh Miklósnak, az akkori ügyvezető miniszterelnöknek.

A Magyar Köztársaság Minisztertanácsa elnökének Németh Miklós Úrnak, Budapest.

Tisztelt Miniszterelnök Úr!

Kedves Képviselő Úr!

A tudomásunkra jutott információk alapján nemzeti kincsünk, a világhírű Tokaj-Hegyalja szőlő- és borkultúrája olyan veszélybe sodródott, amely csak a XIX. századi filoxéravész szörnyű pusztításaihoz hasonlítható. A nemzeti vagyon elherdálásának, megalázóan előnytelen kiárusításának soron következő áldozata – ha csak meg nem akadályozzuk – a nektárt csepegtető tokaji szőlővessző lesz.

A Tokaj-hegyaljai Állami Gazdasági Borkombinát (amely a vezérigazgató szavai szerint a tokaji borvidék szőlőterületének 80 %-át integrálja) előrehaladott tárgyalásokat folytat a svájci bejegyzésű Underberg céggel egy vegyes tulajdonú részvénytársaság létrehozásáról. Az aláírt szándéknyilatkozat szerint az 50-50 %-os vagyoni részvétel magyar részről a Tokaj-hegyaljai Állami Gazdasági Borkombinát tulajdonában lévő szőlőültetvényeket, a több évszázados hegyaljai pincéket,

tölgyfahordókat, feldolgozó és tároló eszközöket, berendezéseket jelentené valószínűleg jelenlegi hazai áron, német részről pedig az ennek megfelelő értéket valutában.

Azonnal belátható, hogy e dilettáns és szerencsétlen üzlet örök időkre bogyótermelő bérmunkássá nyomorítaná Hegyalja végletekig kifosztott népét. Az igazán tragikomikus helyzet mégis abból adódik, hogy a közönséges termelőeszköznek tekintett szőlőhegy és pince mellett szó sem esik a valóságos értéket hordozó tokaji borról.

Önnek Miniszterelnök Úr, mint Hegyalja szülöttének és alanyi jogon megválasztott egyik képviselőjének világosan látnia kell, hogy e megállapodás ahhoz az ócskapiaci sefthez hasonlatos, amelyben a szerencsés vevő az 50 forintért vásárolt ütött-kopott lódenkabát bélésébe varrva a Kohinor gyémántot találja. E helyt nem terheljük a folyamatban lévő üzletkötés ellenőrizhető és dokumentálható részleteivel, mivel úgy gondoljuk, hogy a fenti szándék pusztán ténye elegendő alapot ad az azonnali és hatékony intézkedésre. Ennek értelmében tisztelettel arra kérjük Önt, hogy soron kívül vizsgálta ki a később jóvátehetetlen kárt okozó ügyet, s annak befejezéséig függessze fel a folyamatban lévő tárgyalásokat.

Kérjük Önt erre azért is, mert szerény

megítélésünk szerint e tárgyalások és annak elkerülendő eredménye sérti az Ön által is megszavazott 20/1990.(III.12.) OGY. határozat (az 1990. évi ideiglenes vagyongazdasági irányelvekről) 2.3. pontjában foglaltakat, miszerint is „Ne kerüljenek értékesítésre... olyan vállalatok többségi irányítási jogot biztosító tulajdoni hányaddal, amelyek tradicionális, védett márkanév használatával, speciális, megismételhetetlen természeti adottságok kihasználásával folytatják tevékenységüket.”

Megjegyezni kívánjuk, hogy a legszélesebb nyilvánosságot is vállaló bejelentésünket nem a pártharcok szolgálatába állított botránylejtés, hanem kizárólag a zempléni térség és Hegyalja népe iránti önzetlen szolgálatunk vágya motiválja. Bejegyzett társadalmi szervezetünk sárospataki illetőségű, független értelmiségiekből áll, akik a jövőre nézve is felajánlják közreműködésüket a helyi önkormányzatok megszervezésében és a tájhaza biztos jövőjét garantáló szőlő- és borkultúra gazdasági és társadalmi rekonstrukciójában.

Kérésünket megismételve, gyors és határozott intézkedését várjuk.

Sárospatak, 1990. április 17.

Tisztelettel:

a Sárospataki Értelmiségi Kör nevében:
Dr. Balácsi Károly elnök, Szentirmai László titkár

A miniszterelnök válasza:

Dr. Balácsi Károly úr
a „Sárospataki Értelmiségi Kör” elnöke, Sárospatak

Tisztelt Elnök Úr!

Köszönettel vettem április hó 17-én kelt levelét, melyben arról tájékoztatt, hogy a Tokaj-hegyaljai Állami Gazdasági Borkombinát előrehaladott tárgyalásokat folytat a svájci bejegyzésű Underberg céggel egy vegyestulajdonú részvénytársaság létrehozásáról.

A tények és a rendelkezésre álló információim alapján úgy ítélem meg a kialakult helyzetet, hogy célszerű egy helyi vitafórumon a tervezett részvénytársaság megalakulásának és működésének pontos körülményeit tisztázni.

Javaslom Elnök Úr, hogy tárgyban a „Sárospataki Értelmiségi Kör” kezdeményezzen egy helyi megbeszélést, ahol jól körvonalazhatók az álláspontok.

Intézkedtem, hogy minden tekintetben pártatlan és megbízható. legjobb szakértő vegyen részt az Önök által kezdeményezett értekezleten. Tájékoztatom Elnök Urat, hogy Zsitvay Attilát, a MÉM főkertészét jelöltem ki személyes képviselőmnek. Kérem, hogy rövid úton nevezett meg-

bízottammal szíveskedjék a kapcsolatot felvenni.

Budapest, 1990. április 27.

Üdvözlettel:

Németh Miklós

Az alábbiakban az ÉK által szervezett társadalmi vitán elhangzott beszédek-ből és annak reflexióiként megjelent írásokból adunk válogatást.

(...) Véleményem szerint Hegyalja minőségi bortermő vidék, tehát a kommersz mennyiségű termelést nemhogy visszaszorítani, hanem megszüntetni kell. A szőlőket, amelyek déli fekvésű, napsütötte hegyeinken voltak telepítve, oda a legrövidebb időn belül azokat vissza kell vinni. Az aljterületeket pedig, ahol most tokaji tömegbort termelnek, vissza kell adni mezőgazdaságnak.

Kívánatos volna a legrövidebb időn belül a szétzüllesztett hegyközségeket visszaállítani. A minőségi termelés érdekében végérvényesen meg kell állapítani, milyen legyen a tokaji szőlő metszési módja. Meg kell szüntetni az égbenyülő tamberendezéseket, amelyek kihúzták a szőlőt földközeli értékes helyzetéből. A minőségi borkezelés érdekében vissza kell állítani a százados múltú tokaji borkezelést és továbbra is törvényesen tiltani

kell a sűrített must és a tiszta szesz használatát. Ezeknek alkalmazására itt szükség nincs, mert hiszen a hegyaljai természetes környezet a minőséget biztosítani tudja.

Kizárólagos joggal nem szabad Tokaj-Hegyalját eladni, éppen ezért javaslom, hogy a tokaji szőlők maradjanak meg eredeti gazdáik kezében, és azok a maguk módján és intenzív szaktudásuk szerint kezeljék a szőlő mellett a bort is. Az így nyert jövedelem termelőink kezében marad. De felállítandó újra a sátoraljaújhelyi Állami Borpince szervezete. Ez tudományos működéssel és tárolóhellyel segítette a gazdákat, akiknek megfelelő pincéjük nem volt.

Rendkívül szomorú jelenség az, hogy az állami ellenőrző jegyekkel ellátott palackos aszúborok nem tiszták, nem üledékmentesek. Ilyen bort külföldön eladni nem lehet, mert ott is igen nagy szakértelem és hozzáértés van.

Szokásossá vált, hogy Hegyalján már szeptember hónapban megkezdik a szüretet. Ez lehetetlen, mert hiszen az októberi viszonyok legalkalmasabbak az aszú tökéletes kifejlődéséhez, tehát állítsuk csak vissza a szüretet idejét a régi Simon Judai kezdésekre.

A tokaji bor eladható a világban, természetesen megfelelő minőség mellett. Tehát nem áll az a kérdés, hogy

örvendjen Hegyalja egy külföldi cég megjelenésének, mert hiszen azt a hasznot, amit a külföld zsebre vág, az jól jön a hegyaljai termelőknek.

Több évtizedes hegyaljai működésem mellett gyakran megfordultam külföldön és ott tokaji borokból bemutatókat tartottam, az érdeklődéseknek megfelelően rendeléseket is felvettem. Ezeket maradéktalanul a lekötött minőségi feltételek mellett mindenkor leszállítottuk. A befolyt értékekből a hasznot kiemeltük, és azt a gazdák számára eladott mennyiségeik arányában elosztottuk. Ez igen tisztességes jövedelem volt. Megérte azt, hogy egy gazda aszúját 4-5 évig is a leggondosabban kezelje.

(Szilágyi Dezső)

Természetesen nem mondható az, hogy a Kombinát csak hibákat követett el. Már az is nagy dolog, hogy elég válságos időben a szőlőtermesztés folyamatát fenntartotta és folyamatosan működtette. De most félok, hogy ismét hibát követ el. Mert ha az Untenberg cég márka, vagy dollármilliárdokkal száll is be az „üzletbe”, Hegyalját mégsem szabad kiárusítani. Ezzel a Kombinát csak magát menti meg, de az utódok kontójára s az idegen cég a „szőlőt bővülő szegénységtől” még azt a hasznot is elviszi ami lehetséges

lenne. De felmerül egy etikai és jogi kérdés is: milyen alapon jutott hozzá a Kombinát a szőlőterületeihez? Vette? Megdolgozott érte? Az államosítások, kisajátítások stb. révén, mint a mennyei manna hullott az ölükbe. S a pincék? Sok száz egyéni gazda és gazdaság pincéjét kapta meg pártállamunk jóvoltából. Szerintem e javak nem a Kombinát tulajdonai, hanem az össznépi vagyon része, amelyen minden magyar állampolgár tulajdonos tízmilliomod részig. Van-e joga a Kombinátnak az össznépi vagyon 40-50 %-át elidegeníteni? Ha igen, félok, hogy saját országunkban idegen földön járni. S mit szól mindehhez a következő nemzedékek sora?

Van más megoldás is. Olyan dániai, ausztriai típusú szövetkezeteket kell létrehozni, amelyeknek a célkitűzése az igényesség és felelősség. Igényesség elsősorban a minőségi termelés, felelősség a hitelesség szempontjából. Ha egy angliai klubban feltörnek egy lágytojást s az romlott, negyedórán belül már tudják ki adta el a romlott árut, s büntetésül kizárják a kereskedelemből. Hogyan lehet ez? Egyszerű! A tojásnak vagy egy száma, mondjuk 2.14.143, a 2. szám azt jelenti, hogy az áru mondjuk Dániából jött, a 14. azt, hogy mondjuk a Kaludenburg körzetből, a 143. sor-

szám alatt levő X.Y. tagja adta el. Miért ne lehetne a borokkal is ugyanazt megcsinálni?

A tokaji, hegyaljai táj nemzeti érték. A hegyaljai bor nemzeti kincs. Egyedülálló Hungaricum. Szimbólum is, nemcsak kereskedelmi érték. Minden cseppjéhez munka, izzadság, féltés, érzelem tapad. Ma kétszeresen is úgy kell nézni e bort, ahogyan Hegyalja lelkes apostola Ambrózy Ágoston nézte: "Valamikor koccintásra emeltük a poharat. Most úgy kell azt nézünk, mint kristálynézők nézik a maguk prizmáját: babonás, mámoros rajtafeledkezéssel, szívva belőle a múlt illatát és a jövő hitének tüzeit." (Pap Miklós)

Kié lesz Lorántffy Zsuzsanna szőlője?

Tokaj-Hegyalja szőlőtermelői aggodalommal figyelik, hogy a Tokaj-hegyaljai Állami Gazdasági Borkombinát és a svájci bejegyzésű Unterberg cég tárgyalásokat folytat egy olyan vegyesvállalat létrehozására, amelyik továbbra is monopolhelyzetet élvezve a hegyaljai bortermelés és értékesítés területén. Megítélésünk szerint ez az új vegyes vállalat nem sokat javítana az amúgy is nehéz helyzetben lévő kistermelők gondjain.

Reménységünk szerint a közeljövőben az új földtörvény ismét rendezi a szőlők birtokviszonyait. A régi szőlőtulajdonosok, ha igényt tartanak volt (egykori) szőlőjükre és azt művelni is akarják, visszakaphatják. Ha az új földtörvény megszületése előtt jönne létre a fent említett vegyes vállalat, akkor igen kevés reményük maradna a régi tulajdonosoknak, hogy visszakapják egykori szőlőiket.

A Sárospataki Református Kollégium július 1-jével ismét működik. Megszüntetésekor állami tulajdonba vették a pataki határnak szinte a legjobb minőséget adó 16 holdnyi királyhegyi szőlőjét, amit még a 17. század közepén Lorántffy Zsuzsanna adományozott a kollégiumnak. 1671-ben az iskola első liquidálásakor a diákoknak és tanároknak el kellett hagyni az ősi falvakat, de ez a szőlő és a Pokloson lévő további 16 hold megmaradt. Az Erdélyben és a Felvidéken bujdosó iskola diákjai visszajártak Patakra a szőlőket művelni és ezek bevétele biztosította a kollégium működését a nehéz időkben. A kollégium évszázadokon át szakszerűen művelte szőlőit és azok jövedelmei a kollégiumi oktatást nagyban segítették. Így az újjászerveződő Sárospataki Református Kollégium igényt tart a régi szőlőire, hogy azok jövedelmei továbbra is elő-

segítsék az ott folyó oktatást. A református kollégium egykori diákjai és baráti körei itthon és az ország határain túl felháborodással fogadnák – ha bizonyos személyi érdekek miatt is – létrehozott vegyes vállalat bekebelezné egyszer s mindenkorra az évszázados kollégiumi tulajdont.

(Dr. Hörcsik Richárd)

Kiárusítás.

Szemet vetettek Tokaj-Hegyaljára

Tokaj szőlővesszei ma már nem nektárt csepegtetnek, ahogy a költő írja. A bor édessége nem a naptól származik, hanem a közeli szerencsi cukorgyárból. Így aztán a minőség sem a régi. A király – a borok királya – hírneve megtépázódni látszik. A belbecs és a külsín egyaránt kevés a királyi méltóságához. A történelmi borvidék termelőinek idegeit egy hír borzolja: kiárusítják a Hegyalját, eladják a svájci Underberg cégnek. Irány Tokaj-Hegyalja! Halljuk, lássuk, mi az igazság? Mit mondanak a hegyaljai szőlősgazdák és a kombinát dolgozói.

Monopolhelyzet

A Tokaj-hegyaljai borgazdasági kombinátot húsz évvel ezelőtt hozták létre. Egy jó elvtárs, a Moszkvából

érkezett Kapás Pál kapta ajándékba a vezérigazgatói posztot. A szőlőterület legnagyobb része az egyéni gazdáké meg a téeszeké maradt, a feldolgozást és az értékesítést a kombinát kaparintotta meg. Így alakult ki az a furcsa arány, hogy míg a szőlőterületnek csak a 20 százaléka a kombinát tulajdona, addig a kincset érő pincerendszer 70 százaléka van a kezelésében, részben bérlemény, részben állami tulajdonként. Mi ez, ha nem monopolhelyzet? Nos, ha az, sikerült is visszaélni vele. Ezt mutatják az adatok. A kombinát évi nyeresége 150-170 millió forintba rúgott, miközben a térség téeszai körülbelül ugyanekkorra veszteséget könyvelhettek el évről évre.

A kombinát – más felvásárló nem lévén – diktálta a must átvételi árát. A termelők hamar észrevették, hogy csak fizetgetnek munkájukért. Válaszul „csinálgatni” kezdtek. Magyarul nem az került a hordókba, amit a tőke termelt, hanem egy kis cukorral feljavított must.

Az évről évre bekövetkező felvásárlási árharc egy kicsit kellemetlen volt ugyan, de ez a kombinát vezetőit nem nagyon izgatta. Másnak ugyanis nem lehetett eladni a mustot, csak nekik. Napjainkra egy kicsit változott a helyzet, hiszen a terület 20 százalékaról

egy Hungarovin érdekeltségű csoport vásárolja fel a mustot, érzékeny vérvesztéséget okozva a kombinátnak. Hogyne, amikor árverseny alakult ki. A cukrozás, a minőség romlása azonban nem zavarta őket, hiszen még Kapás Pál jóvoltából ragyogó szovjet üzletet kötöttek. Moszkva mindent átvett. Úgy látszik, a nem túl jó minőségű tokajira is szüksége volt az akkori rendszernek ahhoz, hogy a nép a helyzetet el tudja viselni. Egyszóval Tokaj-Hegyalját a szovjet üzlet megmentette. Lehet, hogy az akkori „megmentés” okozza most a veszét? Az évi 60-80 ezer hektoliter bor eladásához nem volt szükség komoly marketing tevékenységre sem. A vezetők kimentek Moszkvába, meghatározták a pontos mennyiségeket, aláírták a szerződést, majd nagy vacsora következett. Ez jelentette az üzletpolitikát.

Az első gondok Gorbacsov „száraztörvényével” jelentkeztek. Eszerint kísérelje meg a szovjet ember mámor nélkül elviselni a szocializmust. A tokaji exportja csökkent, a kombinát vezetőin a félelem kezdett eluralkodni. Ám – úgy látszik – ez felesleges volt, mert hamar kiderült, a szovjet ember erre száraz torokkal képtelen.

Ismét nő tehát a szovjet export, de vajon meddig? Valódi piac megvalósí-

tásáról fecsegnek Kelet-Európa szerete, kérdés azonban, a jelenlegi minőségi hegyaljai bor vevőre talál-e a nyugati félteként?

Nincs pénz a felvásárláshoz

Biztonságos megoldásnak látszik egy magyar-külföldi vegyes vállalat. Ennek egyébként is divatját éljük.

- Az ötlet 2-3 évvel ezelőtt vetődött fel, amikor meg akartuk szüntetni egy NSZK-beli kereskedővel kötött szerződésünket – mondja dr. Zahuczki Sándor, a kombinát vezérigazgató-helyettese. – Palackos bort ugyanis nem vett át Tokajból, mondván, nem szépek az üvegeink. Csakis hordós borra tartott igényt. Ez számunkra nem volt kedvező.

Neki viszont, gondolom, annál inkább. Az olcsón megvásárolt tokajit maga palackozta, ha tetszik, kutyulta, de az is lehet, hogy tovább exportálta, esetleg magasabb áron. A kombinát ezt az igen hátrányos szerződést felmondta, s a svájci Underberg cégnek kezdett szállítani, mégpedig palackozott bort. A kereskedelmi tárgyalások közben jött a nagy ötlet: közösködni kellene.

Sátoraljaújhely, a kombinát központja. Mellbe vág az épület műmárvány csarnoka. Mire nem telik a szőlőből,

a borból? De hát biztosan úgy magyaráznák e pompát, mint hazánk egyik nagy tévészéke elnöke a BMW-t: „Ültessem a japánt a Zsiguliba? Visszamegy az üzlet!” Igaz is, mit szólt volna a szovjet kereskedő, ha nem műmárvány csarnokban fogadják? Dr. Zahuczki Sándor megvilágítja a dolgok hátterét.

– A Hegyalja borai különlegeseek, 2-8 évi érlelést igényelnek. Az isten sem bírja pénzzel a készletterheket. Ráadásul az utóbbi években nagy a termés. A felvásárláshoz hitelt kell felvenni, s a hitel nem olcsó. Tavaly csupán kamatként 220 millió forint kamatot fizettünk, az idén ez várhatóan 300 millió lenne. Ezeket a kamatterheket nem tudjuk vállalni. Ráadásul, miután néhány éve a pénz nagy része rámegy a hitelkamatokra, a fejlesztések is leálltak. Egyetlen megoldás az Underberggel való házasság, mégpedig fele-fele alapon.

Amikor ez kipattant, néhány szőlősgazda ideges lett, s feltette a kérdést: kié a Hegyalja, hogy a kombinát csak úgy tárgyalgatni kezd az eladásáról? Idézet a Sárospatak című közéleti újságból. Ennek a lapnak hosszú ideje vezértémája Tokaj-Hegyalja kiárusítása: „Milyen alapon jutott hozzá a kombinát a szőlősterületekhez? Vette? Megdolgozott érte? Az államosí-

tások, kisajátítások stb. révén hullott az ölükbé. S a pincék? Sok száz egyéni gazda és gazdasági pincéjét kapta meg pártállamunk jóvoltából.” Következésképpen mindez nem a kombinát tulajdona, hanem az össznépi vagyon része, nemzeti kincs.

(Gyulai György)

Botrány van Tokaj-Hegyalján.

Az ég szerelmére, ne robbantsanak!

Botrány van Hegyalján. Pattanásig feszültek az indulat tüzelte idegek. A botrányt a sárospataki Értelmiségi Kör robbantotta, amikor még áprilisban levelet küldött a napokban elkészönt kormány miniszterelnökének.

A levél szerzői a jelzőkkel nem fukarkodtak. A tényekkel annál inkább. Németh Miklós a tények felderítésére Zsitvay Attilát, a MÉM főkertészét jelölte ki, és erről levélben értesítette a sárospatakiakat.

Mennyivel felemelőbb akkor már a két most megválasztott szenátor megnyilatkozása. Tóth Albert református lelkészé például, aki zengő baritonján süvöltötte az ülésre meghívott borkombinát vezére felé: „Én azokban az állami pincékben még jó bort nem ittam! A klasszikus tokaji bor termelésére nem alkalmas a nagyüzem!” Vagy Nagy-Bozsóky képviselő úré, aki a

helyi kórház kórboncnoka, és militáns szózatával elkápráztatta a jelenlevőket. Hiszen, mint mondta (kiabálta?) „Csak azért csinálnak itt mindent, mert mindenképpen át akarják menteni a céget és a hatalmat, amit a földdel és a pincékkel együtt jogtalanul bitorolnak!” A Falurádió riportere, Lakatos kolléga sem bírta elviselni, hogy csak szimpla tudósítóként van jelen az ülésen, beleszólt hát a vitába. És ő is nagyobb sikert aratott, mint a MÉM mértékletes, szakmánál maradó főkerésze, merthogy a vezérigazgatóra rontott: „Mitró László úr valószínűleg nem vette észre, hogy itt rendszerváltás történt!”

Nincs miből, nincs kivel

De Hegyalja hagyományokért aggódó tisztelt népe! Amíg nem lesz pénz annak az 5000 hektár magántulajdonban lévő, vagy egyénileg művelt szőlőterületből és annak az 1000 hektár közösen művelt nagyüzemből a rossz helyre telepített szőlők kivágására és megfelelő újraterelítésére, addig is meg kell élni valamiből! Meg aztán önök jobban tudják, mint én, hogy ilyen mértékű kivágás és újraterelítés nemcsak töméntelen pénzt, hanem rengeteg időt is igénybe vesz! A szőlő, mint tudjuk, öt év alatt fordul ter-

mőre. Nem lehet ezt egyszerre megcsinálni, csak fokozatosan. És addig szüretelni kell a 20-as cukorfokú, vagy a még gyengébb szőlőket. És most már éppen önök nem akarják tovább devalválni azzal a Szamorodni minőségét, hogy cukor meg sűrítmenny hozzáadásával, ebből a gyenge mustból is „különleges minőségű” bort gyártanak. De valamit gyártani kell!

Hát akkor nincs igaza a kombinátnak, amikor pezsgőt, reduktív bort, üdítőitalt és égetett szeszeket akar gyártani? Van értelme – ha még oly szellemesen is Toka Colának becézve – lejártni ezt az éppen az önök megélhetését szolgáló ötletet?

Csak professzionistákkal

Lehet, hogy a fantáziám kevés. Lehet, hogy nem hiszek eléggé abban, amit Nagy-Bozsóky képviselő úr parancsolt rá néhány kollégámra az értelmiségi kör ülése közben a folyosón pipázva, hogy a nyilvánosság meg a gazdák önszerveződése, meg az egyéni vállalkozás majd mindent megold! Mi majd segítünk – mondta.

Ekkora értéket csak kőkemény professzionistákra szabad rábízni. A borkombinát vezére, Mitró László, jó irányban tapogatózik, amikor a Svájcban bejegyzett világhírű és

fantasztikusan jól kiépített piaci hálózattal rendelkező Underberg céggel vette fel a kapcsolatot. Ez akkor is így igaz, ha az Underberg eddig nem nagyon foglalkozott borral, mert hogy a vezértermékei a likőrök. De hát a szamorodni és az aszú – mint tudjuk – véletlenül sem közönséges borok. A tokaji az az italkategória, amihez az elmúlt évtizedben szerzett személyes ismereteim alapján is kijelenthetem: az Underberg ért!

Hegyalja Igen tisztelt Népe! Az ég szerelmére kérem Önöket, ne robbantsanak! Ne hallgassanak hamis prófétaakra, és azokat támogassák, akik tapasztaltak, akik tudják a módját és akik valós ismeretekkel rendelkeznek ahhoz, hogy helyes döntéseket hozzanak! Nem biztos, hogy azok az ellenségeik, akik együtt akarják tartani a történelmi termőföldjét, és azzal képzelik öregbíteni – vagy sokkal inkább újra megteremteni – a tokaji bor hírnevét, hogy igazi professzionális külföldi szervezetet – esetleg kényszerű áldozatok árán is – az önk érdekszférájába vonva, a lehető leggyorsabban megteremtik a technológia és a piacváltás feltételeit. Ők ugyanis tudják – Zsitvay Attila, a Sárospatakról Budapestre vezető úron több órán át magyarázta nekem -, hogy nincs idő.

Azonnal cselekedni kell.
(Gábor Iván)

„Királyi bor koldusruhában...” Kiárúsítják a Hegyalját?

Röviden e levélváltással foglalhatjuk össze annak a tanácskozásnak a lényegét, amely három héttel ezelőtt, egy keddi napon Sárospatakon lezajlott. A „Hegyalja-konferenciát” a sárospataki Értelmiségi Kör és a hegyaljai Településszövetség kezdeményezte, s mint az várható volt, megkezdése előtt erős botrányhangulatot érzékelt a krónikás a gyülekező szakemberek, a borkombinát képviselői, országgyűlési képviselők, a településszövetséghez tartozó 17 egykori mezőváros és a többi hegyaljai település küldöttei, valamint nemzetközi hírű jeles szőlészek-borászok körében.

Mi termelünk, a Nyugat majd kereskedik

A huszonegyedik órában vagyunk, katasztrófa helyzet, totális csőd előtt állunk. És ha hosszúra nyúlnak az átalakulás előkészületei, ez a csőd bekövetkezhet... Hogyan jutottunk ebbe a helyzetbe? Mindenekelőtt a szocialista piac bizonytalansága is közrejátszott, másrészt csak rövid ideig

viselhetők el azok a terhek, amelyek ránk jutottak a magyar gazdaság válságából. A túlfeszített adórendszer, a felhasznált anyagok kíméletlen ár-emelkedése, a totális pénzhiány mellett is óriási mértékű kamatterhek önmagában képesek felemészteni Tokaj-Hegyalja gazdaságát. Ezért olyan partnert kerestünk, aki érdekezonságra jut velünk a legfontosabb célok elérésében.

Melyek ezek a célok? Elsőként a tokaji borkereskedelem jelentős részének az „átrendezése” nyugati piacokra. Az Unterberg cég, túl azon, hogy vagyonarányos tőkét is kínál, felvállalta ezt a feladatot a tokaji borok kizárólagos értékesítési jogával. A „kontrázók” egyike, dr. Balácsi Károly főiskolai docens, a sárospataki Értelmiségi Kör elnöke röviden így foglalta össze ellenérzéseit:

- Az új földtörvény, a tulajdonviszonyok paragrafusokban való rögzítése előtt nem lehet egy ilyen üzletet megkötni. Mi lesz például a református egyház által már most visszakövetelt (annak idején Lórántffy Zsuzsanna által adományozott) 16 holdnyi szőlőterülettel? Elnyeli az apport? Mint ahogy elnyelné számtalan egykori szőlőtulajdonos földjét is, akik valószínűleg igényt tartnak majd a jussukra? A Hegyalján betelepített mintegy

6 ezer hektár szőlőterületből jelenleg 1700 hektár a kombinát tulajdona, mely tulajdon igencsak kétségessé válik az új földtörvény születése után...

Nem véletlen a kombinát fejvesztett kapkodása, kihasználni próbálván az átmeneti helyzetet. Hogy önnön létüket mentsék. Pedig a kérdés most jogos igazán: kell egyáltalán nekünk ez a mamutcég, ez a vízfej a Hegyalján? Ami sakkban tartotta és kizsarolta a negyven év alatt a szőlősgazdákat, és az ezerszázalékos haszonkulcsa ellenére (18 forintért veszi át a must literét, 200-ért adja tovább a bort) csődbe jutott? Mi közünk nekünk ehhez a csődtömeghez? Attól a Hegyalja még a helyén marad évezredes értékeivel együtt.

(Mitró László)

Privatizáció – faluközösségi alapon!

Mi közünk nekünk ahhoz, hogy negyven év alatt képtelen volt nyugati piacot teremteni? Ahhoz viszont közünk van, hogy az „újfajta” gazdálkodással az elmúlt évtizedekben lepusztította a Hegyalját. Mi azt szeretnénk, hogy településenként, faluközösségi alapon teremtsék meg a privatizáció alapjait, mert a privatizáció illetően megvalósítása megint csak kisemmizné a

Ismeretlen festő: II. Rákóczi Ferenc portréja

kisembert, a szőlősgazdát. Más bortörvénnyel, a minőség visszaállításával visszaadni azt a tisztas hasznot nekik, amelyet a görög borkereskedők tokaji házának homlokzatán a négyes szám a mai napig jelez... A kisember itt hiába lesz részvényes, soha nem rúghat labdába az ösztulajdon arányai miatt. Partneri viszonyról szó sincs: ez újfajta hűbériséget teremtené!

Dr. Bruszik Lajos sárospataki fog-

szakorvos (maga is szőlősgazda) korábban már kifejtette véleményét a helyi újság hasábjain arról, a kombinát, mamut jellegénél fogva, miért nem képes a minőségi bor előállítására. Leszögezte (és részletesen leírta) azt is: a Hegyalja viszont a minőségi bor technológiájának teljes birtokában van, külföldiek ehhez sem kellenek, a jó tanácsaikat Hegyalja is tudja. Mint a „kontrázók” másik képviselője, ezúttal a borkereskedelemről és reklámról szólt:

– Goethe, Heine, Schubert, Voltaire, Katalin cárnő, Viktória királynő és a többiek mind-mind

a tokaji bor „reklámozói”. Elgondolkodtató, vajon mennyit ér az a reklám, hogy Goethe Faustjában tokaji bor fakad az asztal lapjából? És még fizetni sem kell érte. Ingyen kínálja az irodalom. Tina Turnernek bezzeg ötmillió dollárt adott a Pepsi cég azért, hogy teleénekelje a világot az üdítőről. Az Unterberg ezzel a lehetőséggel nagyon is tisztában van, nem úgy a borkombinát. A lehető legkényelmesebb ál-

láspon most arra hivatkozni, hogy azért jó ez a cég, mert átvállalja a kereskedelmet. Amit a Monimpex nem tudott, arra a kombinát is képtelen, s a kereskedők legnagyobb érdeme az volt, hogy karórát vettek a napidíjuktól... Mostani üzletpolitikája pedig legfeljebb abból áll, hogy kivakarják a vörös csillagot a boroscímkékből, bár keletre még így szállítják a palackokat. Az Unterberg bezzeg nem fél az értékesítéstől. Sőt kizárólagos kereskedelmi jogot követel. Mert az Unterberg tudja azt, amit a kombinát nem hajlandó tudomásul venni, hogy például a Ruszton (a Fertő tó északi partja, ma Ausztriához tartozik – A szerk.) termelt borért, ami körülbelül a mi édes szamorodninknak fele meg, nyugati kereskedők 300 schillinget fizetnek literéért. A tokaji aszúért ennek a tizedét sem adják. Pedig a tokaji bor jobb!

Pécsvárady Botond, az MDF sárospataki képviselője azt javasolta, hozzanak létre egy független és pártatlan szakértői bizottságot, felülvizsgálendő: jó-e és kinek jó egy ilyen üzlet? Zsitvay Attila, a MÉM főkertésze, Németh Miklós személyes megbízottja pedig kijelentette: amíg a földtulajdonlás ügyében nem születik a parlamentben törvény, addig szó sem lehet semmilyen üzletkötésről. Jelenleg a

szándéknyilatkozaton kívül semmilyen konkrét megállapodás nincs. Csupán elkötelezettség nélküli tárgyalások folynak, amelyek nem sértik a magyar nemzet és Hegyalja jövőjét. A jövő egyébként – ha csak a remélt termést nézik – biztató. A Hegyalján, véleménye szerint, az idén – csak szőlőben és mustban – 6-700 millió forintot érő rekordtermés várható, ha szüretig az időjárás közbe nem szól.

A krónikás mindehhez annyit fűz hozzá: a Hegyalja-konferenciát nem fejezték be, csak a résztvevők kaptak szünetet. Egy hónapot, kettőt-hármat? Ezt a képviselők jobban tudják. Ám sürget az idő. A szőlőtermelőket éppúgy sürgeti, mint a kombinátot, amely a vagyonbecsléssel már megbízott egy nemzetközi szakértőkből (is) álló csoportot, melynek költségei elérhetik a 4-6 millió forintot. Igaz, a költségeket – a bizalom jelenként – egyelőre az Unterberg vállalta. De vállalja-e akkor is, ha az üzlet mégsem köttetik meg?

És sürgeti az idő nemzetünket, melynek borát Pap Miklós, a híressé vált „A tokaji” című könyv szerzője szerint a mai napig „koldusruhába öltöztetve küldik külföldre...”

(Keresztény Gabriella)

Nyílt levél a Tokaj-hegyaljai Állami Gazdasági Borkombinát vezérigazgatójához

Tisztelt Vezérigazgató Úr!

A Tokaj-hegyaljai Állami Gazdasági Borkombinát és a svájci bejegyzésű Underberg cég között tervezett részvénytársaság létrehozása felkavarta a kedélyeket Tokaj-Hegyalján. Ezzel kapcsolatban számos újságcikk, rádió- és televízió-riport jelent meg. A Tokaj-hegyaljai kistermelők döntő többsége a részvénytársaság megalakításában változatlanul a kiszolgáltatott helyzetét látja. Természetesen vannak olyanok is, akik támogatják az elgondolásokat.

Tudatában vagyunk annak, hogy a Borkombinát súlyos gazdasági helyzetben van, keresi a kivezető utat. Ennek ellenére azonban úgy értékeljük, hogy a kialakult helyzet nem vezethet a történelmi borpincék, híres és jó bortermő dűlők kiárusításához.

Meggyőződéssel valljuk, hogy a problémák átmeneti orvoslása nem vezet a több évtizede kialakult gondok megoldásához, legfeljebb elmélyíti a válságot. Hegyalján élő szőlőtermelő nép a jó termés kilátások ellenére is aggódva tekint a szüret elé.

Az embereknek nincs információja a szőlő, a must és a bor felvásárlásának

módjáról. Igaz, hogy a termelők többsége a Borkombináttal, a tsz-ekkel a szerződést megkötötte a termése felvásárlására, de ebből az okmányból hiányzik a legalapvetőbb tétel, mégpedig a felvásárlási ár. Ennek hiányában a kistermelő kiszolgáltatott, mert 10-15 nappal a szüret előtt értesül éves munkája eredményéről.

Úgy gondoljuk, hogy az emberek tájékoztatása rügyező demokráciánkban alapvető kötelessége kell, hogy legyen minden szervezet számára. Ezért tisztelettel felkérjük Vezérigazgató urat, hogy az idei szőlő, must, bor felvásárlásának literenkénti egységárát a sajtó útján szíveskedjen nyilvánosságra hozni, 1990. augusztus 20-ig.

Ezzel elkerülhető a rémhírterjesztés, a felesleges mendemondák, amellyel az egyébként is feszült helyzetben az embereket terhelik.

Őszinte tisztelettel:

Tokaj Város Tanácsa

Tokaj város politikai pártjai

Sárospataki Értelmiségi Kör

Olaszliszkai Hegyközségi Társaság

Tokaji Hegyközségi Társaság

Tiltakozás

Tokaj város 1990-re elérte azt, hogy megművelhető területeitől megfosz-

tották. Egyszer úgy, hogy az államosítás leple alatt legértékesebb földterületünket („Hétszőlő”, 74 ha 8426 m²) a Tokaj-hegyaljai Állami Gazdasági Borkombinát kezelésébe adták. Másodszor pedig úgy, hogy 1978-ban a Tokaji Szőlőtermelő Szakszövetkezetet felszámolták és vagyonát beolvastották a tiszaladányi Magyar Róna Mgtsz-be. A felszámolást – törvénytelen eszközökkel – az akkori téesz és a szerencsi járási államhatalmi és párt-szervek hajtották végre. A tagság sosem mondta ki a feloszlás tényét, miért is mondta volna ki, mikor nyereséget termelt.

A várostól nemcsak a földterületeket vették el, hanem az ingatlanokat (épületeket, pincéket) és az ingóságokat (préseket, hordókat és egyéb szőlőművelési eszközöket). A lakosság és az önkormányzat ezekre is igényt tart.

Városunk lakosságának megvan a kedve a mezőgazdaság újbóli felvirágoztatásához, a tönkretett tokaj-hegyaljai szőlők újratelepítéséhez (az ún. szoknyaterületekről a hegyoldalakra való visszatelepítéshez), de a jogtalanul elvett földek hiányában erre lehetőség nincs. Ezt bizonyítja a Városi Tanácshoz a Kisgazdapárt által megküldött földvisszaigénylések sokasága, amelyeket eljuttattunk a tiszaladányi téesz veze-

tőségéhez és a Borkombináthoz, ám ez utóbbi kivételével még választ sem kaptunk. A Borkombinát közölte velünk, hogy görcsösen ragaszkodik a területéhez. Aggódunk, hogy a Borkombinát és az Underberg cég közötti tárgyalások eredményeképpen még a reményünket is elveszítjük a „Hétszőlő” tulajdonának visszanyerésére. Ez a vállalkozás nemcsak a városunkat, hanem az egész Hegyalja szőlőtermő népet érinti.

Szőlész és borász szakembereink is azon aggódnak, hogy a Borkombinát és az Underberg cég között várható megállapodás – a nyugatnémet cég befolyása miatt – az egész Hegyalja, több évszázados múltú szőlőkultúránk megváltoztatásához vezet. A német szőlő- és bortermelés módszereinek átvevésével később már helyrehozhatatlan károkat okoznánk a tokaj-hegyaljai borok világhírnevének. S mindez úgy történik, hogy a hegyaljai népet senki sem kérdezte meg.

Azt kérjük és joggal el is várjuk a mezőgazdasági kormányzattól, hogy az új földtörvény elkészítésénél figyelembe veszik az általunk felvetett problémákat.

Az MDF, az SZDSZ, az FKgP, az MSZP és a Vállalkozók Pártja helyi szervezetei, valamint Tokaj Város Tanácsa

Tisztelt Polgármester Úr!

Örömmel értesítjük arról, hogy megalakult az Olaszliszka-Vámosújfalú Hegyközségi Társaság, alapító tagjai a községekben levő szőlőtermelők. Társaságunk létrejöttét két felismerés vezette.

1. Annak felismerése, hogy településünk érdekelt legjobban saját magunk tudjuk képviselni. Településunktől távol levő vállalati érdekek nem feltétlenül a legmegfelelőbbek községünknek.

2. Az a felismerés, hogy a tokaji bornak megbízható eredetét, származásának garanciáját feltétlen biztosítani kell ahhoz, hogy méltó helyét elfoglalhassa a világpiacon.

(Megalakulásunkon jelen volt dr. Tóth Sándor, a Magyar Szőlő- és Bortermelők Szövetségének főtitkára, aki teljesen egyetértett ezen törekvéssel. A Borgazdaság c. szaklapban e tárgyban megjelent cikkét mellékeljük.)

Megalakulásunkban segítettek bennünket országgyűlési képviselőink is – köztük Németh Miklós volt miniszterelnök – akik teljes támogatásukról biztosítottak bennünket.

- Szükség lenne, hogy minden hegyaljai szőlőtermelő település alakítsa meg saját Hegyközségét. Demokratikusan, titkosan válassza meg hegybí-

róját, elnökségét. Ez a forma nem idegen Hegyaljától, hiszen kitűnően működött 1949-ig.

- Válasszon meg továbbá két képviselőt. A szőlőtermő települések ezen képviselőinek, küldötteinek összessége alkotná a TokajHegyaljai Bormívesek Társaságát (Céhét). Ennek a szervezetnek lenne a feladata zárt borvidékünk érdekképviselése. Képviselőink ígéretét, támogatását bírja ez a gondolat, hogy az új földművelési miniszter ezt a szervet nevezze ki Hegyalja szőlészeti-borászati érdekeinek képviselőjére.

Olaszliszka, 1990. június 6.

Dr. Bruszik Lajos, Olaszliszka-Vámosújfalú Hegyközségi Társaság küldöttje

(A dokumentumokat válogatta és szerkesztette: Balázsi Károly)

Jósvainé Dankó Katalin

A sárospataki vár műemléki helyreállításának eredményei

Az UNESCO Világörökség Bizottságának 2002. június 23-29. között Budapesten tartott ülése kiemelkedő esemény volt, hiszen számunkra fontos döntés született: Világörökségi Listára került a „Tokaji borvidék kultúrtáj”, amelynek, mint puffer zóna, része az *Ungvár pince Sátoraljaújhelyben, s a sárospataki Rákóczi-pince s ehhez tartozó Rákóczi-vár* (sic!). A magyarországi világörökségi listára nyolcadikként felkerülni nagy megtiszteltetés. Az immár egyetemes értékkel bíró terület megőrzéséről történő gondoskodás pedig komoly feladatot jelent.

A felterjesztés alapos szakmai előkészítő munkával indult, amelyben nem kevéssé volt mérlegelés tárgya, hogy eddig mit tettünk és miként sáfárkodunk épített kulturális örökségünkkel. Helyszíni programon vettek részt a döntés előkészítői még tavaly nyáron és ősszel, ahol közvetlenül megismerhették, megtapaszt-

alhatták a táj természeti és épített értékeit. Személyesen szereztek benyomást – többek között – a pataki vár szépségéről, művészeti értékeiről, a kulturális turizmusban betöltött jelentőségéről. A

Fritz János: Rákóczi-érem, bronz

kedvező döntésben bizonyára az is szerepet játszott, hogy láthatták a jelenleg befejezett helyreállítás eredményét, illetve a most folyó műemléki rekonstrukciót. A vár műemléki helyreállításának ebben a szakaszában már eredményeket is tudunk felmutatni: konyha-bástyát, a palotaszárny emeleti teremsorát, vagy éppen az új állandó kiállításokat, a kőtárákat. Értékeinket ebben az évben nemzetközi fórumon is megismertethettük, mert a Magyar Nemzeti Múzeumban a „Modern múzeumok műemléképületekben” témában rendezett időszaki kiállításon a kiemelt magyarországi helyszínek sorában Patak vára is szerepel.

A múlt rétegeit megőrző épületegyüttes állapota országos figyelem központjába került az utóbbi évtizedben, egyrészt annak köszönhetően, hogy a műemléki helyreállítása nem állt meg a Vörös-torony munkálatait, restaurálását követően, hanem tovább haladt, sőt új eredményeket is tud felmutatni. Másrészt azért, mert 2001-től a központi költségvetésben szerepel a vár rekonstrukciójára fordítható összeg. Nem elhanyagolható a kezdet sem, amely a sárospataki vár műemlékegyüttesének rekonstrukciós programjaként vált ismertté 1997-ben. Akkori elképzelésünk az volt, hogy a belső vár, palotaszárny felújítását befejezzük, olyan fontos feladatokkal, mint a Sub Rosa freskó és a Lorántffy-loggia restaurálása, továbbá a külső vár – múzeumi kezelésben lévő, tehát nem az egészre kiterjedő –, romjainak konzerválása, s a kastélykert, illetve vár zöldfelületi rekonstrukciója. Mindezzel megteremtjük a Rákóczi kultuszhelyen a jubileumi ünnepség feltételeit. Célunk, a kiállító terek felújításának befejezése után, a „Szabadság Szentje”

című új állandó, történeti kiállítás létrehozása volt. A rekonstrukció ideje alatt részleges korlátozottsággal, de nyitva tartottunk, fogadtuk az érdeklődőket, konferenciákat szerveztünk, időszaki kiállításokat rendeztünk, s igyekeztünk, hogy a látogatást a legkisebb mértékben zavarja a felújítás.

A felújítási munka színvonalát évtizedek óta a sárospataki ÉPSZER Építő- és Szerelőipari Rt. biztosítja, amely eleinte alvállalkozóként, az utóbbi években a közbeszerzési pályázatokat elnyerő kivitelezőként végzi a helyreállítást. Nem elhanyagolható szempont ez, hiszen főként pataki munkaerőt alkalmaznak, így amellett, hogy Patakon teremtenek értéket, megélhetési feltételeket biztosítanak több családnak. Nagyon sokrétű az elvárás, amelynek meg kell felelniük, illetve hagyományos, sokszor feledésbe ment építőipari technológiát kell alkalmazniuk. Lássunk néhány konkrét példát!

A konyhabástya feltárása, rekonstrukciója: a bontási munka neve itt feltárás, falkutatás. Nem egyszerűen köbméterben mérhető kitermelés, amelynek tempója más szempontok által meghatározott. Nem volt egyszerű a „betanítás”, hogy az épületben minden részlet megfigyelését el kell végeznünk, rögzíteni kell, s csak azután állítunk helyre. A boltozat megerősítése sem volt egyszerű. A vízszintes és függőleges falazás után nem csupán a boltozat rakása, hanem a vakolása, a fal egyenetlenségeinek megőrzése is fontos. Azt elhítni, hogy nem csupán a sima felület a szép, hanem az öreg épület éppen az egyenetlenségeiben megkapó. Kőfal fugázása, egyáltalán a falazásra való odafigyelés, kövek illesztése formában és színben. A kőművesek az építő-

iparban előre gyártott formákkal dolgoznak, s itt más az elvárás. A fugázás nem jelent vakolást. Sok nekifutást igénylő munka, emberi tényezőtől függ az eredmény, az esztétikai megjelenés. Az egyszerűtől, amely a habarcs összetételével kezdődik, vagy a meszeléssel a velencei stukkó fal felületéig igen széles a skála, amely a kastélyban fellelhető. Jól példázza ezt a már említett konyhabástya, a bástya alsó szintje és a konyha tere a kürtő jelzésével, továbbá a fölötte lévő szinten a délnyugati sarokerkélyes tér, amely a helyreállítás során lakosztály lett. A helyreállítás során letisztult a kastély szárnyainak funkciója, így a déli palotaszárny emeleti terei, a 19. századi folyosóról megközelíthető vendégszobák lettek. A helyreállítás két teremben tárt fel mennyezeti közép-freskó díszítés maradványokat, amelyek gazdagítják e tereket. Míg a keleti szárny emeleti terei kiállítási térként működnek, s a loggia révén közvetlen átjárást biztosítanak a Sub Rosa terembe, az északi és a nyugati emeleti teremsor is kiállító tér, azzal a lehetőséggel, hogy az időszaki kiállítási terek a nagy lépcsőházból is megközelíthetők. A lépcsőház állandó kiállítása, a vár építéstörténetét reprezentáló építészeti faragványok, jellegüknél, "súlyuknál" fogva biztosítják az északnyugati rész „piaci” hasznosítását is, vagyis lehetőség van e termeket bérbe adni a konyhával együtt, ami nem mellékes az intézmény saját bevételei szempontjából. Ilyen alkalmakkor sokan megfordulnak a várban, akik egy-egy jól sikerült rendezvény után múzeumlátogatóként térnek vissza, hogy történeti örökségünk örömteli megismerésében részesüljenek.

Korszerűsítettük a fűtést, immár gázüzemeltetéssel, környezetkímélő rendszerrel történik, a szárnyak funkcióinak igényei alapján. Természetesen temperálunk a kiállító termekben, gyűjtemény raktárakban, s másként fűtünk a vendégszárnyban és a múzeumi irodákban. A jó közérzet miatt természetes igény ez mind a vendégek, mind a munkatársak, mind a múzeumlátogatók részéről. Nagy vívmányunk a központi fűtés. Télen annyira lehűlnek a vastag kőfalak, hogy a nagy légtérű szobák korábban kifűthetetlenek voltak: egy-egy keményebb télen jégvirágok nyíltak az ablaküvegen. (Meg is kérdezte a budapesti tervező: ezt ti karcoltátok az üvegre?) Mára mindez szép emlék, s a harmadik évezreddel valóban új korszak kezdődött a kastély életében. A Múzeum ugyanakkor, az ötven év alatt összegyűjtött anyagával, kezdi kinőni a kastélyt. Szakmánkban általános jelenség a raktárhány, s ez alól mi sem vagyunk kivételek. Nem mindegy azonban, hogy merre terjeszkedünk. A műemlék-épület kötöttségei nem engednek szabad teret. Két irányban történhet „láthatatlannul”: felfelé, a padlástérbe, illetve lefelé a pincébe. Ennek kitalálása a használó, megvalósítása nagyrészt a tervező sokoldalúságán, ötletességén és a kivitelező készségén múlik. Örülünk, hogy már megvalósult a padlástérben a kazánház, illetve 200 m² területen a raktár korszerű hasznos tere, amely az épület megjelenését nem változtatta meg, ugyanakkor kiállító térrel gazdagodhatott a múzeummunk. Reményeink szerint így valósulhat meg a pincésinten, a belső várban, a sokak által hiányolt vizesblokk. Részben enyhíti a gondjainkat a terület-

Zempléni Múzsza

bővülés, az 1999-ben kezelésünkbe került volt trinitárius kolostorral, a sokak által Borostyán Szállóként ismert épülettel. Ennek felújítását ugyancsak az ÉPSZER Rt. végzi, s reméljük az eredményt rövidesen értékeli a közönség. Patak a Múzsák Templomával gazdagodik, amelyben helyet biztosítunk koncerteknek, kortárs kiállításnak, konferenciáknak, de itt lesz a Farkas Ferenc Emlékszoba is. A terület új lehetőséget kínál tevékenységünk kiteljesedéséhez is, megerősítve azt a szerepet, amelyet a múzeum évtizedek óta felvállal a régió kulturális életében, közművelődésében, együttműködve a város intézményeivel.

Az új épület és a várkastély a múltban is összetartozott. A kiskastély a 17 században a prefektus szállása volt, 1651-ben lakodalmos házként szerepel a forrásokban. A 18. század első felében épült át a fogolykiváltó rend kolostorának és templomának. A helyreállítás eredményeként a múlt egymásra rakódott rétegei, az épület építési periódusai, a legkorábbi rész, a késő középkori lakóépület pincéjének bemutatásával láthatóak lesznek. A terek lehetőséget kínálnak majd ásatási anyag bemutatására, és a késő középkori lakóépület pinceterének élményére is. A kör-

Widemann, Elias: Eszterházy Pál, rézmetszet

nyezet rendezése is elkezdődött, ennek csekély része, a kastély főkapuja és kerítés szakasza már elkészült. Ezt követően kerül sor a kolostorudvar és a bejárati tér rendezésére, amelynek terveit Török Péter kertépítő művész tervezi. A kivitelezési munkákat az eddigi partner végzi.

Minőség, pontosság és a határidők betartása: ez az elkövetkező munkák alapvető követelménye. A nagyszerű eredmények tovább gazdagítják a várat, Sárospatakot, a régiót, hozzájárulva a Világörökség megőrzéséhez.

Tóth-Máthé Miklós

Emlékezés Misztótfalusi Kis Miklósrá

A Szatmár megyei Alsómisztótfalu szülöttének hosszú volt az út a hollandiai Amszterdamig, de vissza Kolozsvárig már nem, mert a lelke röpitette. Hazajött és hozta magával mindazon tudást, felkészültséget, amit odakint híressé vált nyomdászként, betűmetszőként megszerzett. Mint előtte és később utána is oly sok hazánkfia, akik azért választották a külhonban való tanulást, tartózkodást, hogy aztán „szellemi madárlátta kenyérként” hazahozzák kicsit Európát is. Igen, mint tette volt több mint háromszáz éve Misztótfalusi Kis Miklós is.

1650-ben született falusi kézműves szülők gyermekeként. Hogy milyen kézműves lehetett az apja – ács? asztalos? kovács? – azt nem tudjuk meg, máshol viszont szegénysorsúnak mondják, ami a korabeli állapotokat tekintve hihető. Alsó iskoláit Nagybányán végezte, majd tanulmányait a híres Nagyenyedi Kollégiumban folytatta, ahol később bölcseletet és református teológiát tanult. Ekkortájt kötött barátságot a Bázalből hazatérő Pápai Páriz Ferencsel, aki előbb Nagyenyed város majd a fejedelem udvari orvosa lett, később tanára a református kollégiumnak. Misztótfalusi is tanítóként kezdte Fogarason, ahol 1677-től 1680-ig rektora volt az iskolának. Az itt összekuporgatott pénzen utazott ki Amszterdamba teológiai tanulmányainak folytatására, de

nem csupán ezért. Egyházi előjáróitól megbízást kapott, hogy az ott készülő új javított magyar biblia munkálatait felügyelje. Ennek elkészülte egyébként is már régóta húzódott és Misztótfalusi vállalta, hogy előbbre mozdítja ennek ügyét. Meghívói bizonyára nem sejtették, hogy ezzel mintegy pályamódosításra is ösztönzik, hiszen a reménybeli prédikátor a híres Blaeu nyomdába kerülve egyszerűen rabja lett a nyomdász mesterségnek. Ott sajátította el, méghozzá művészi szinten, a betűmetszés és a könyvnyomtatás technikáját. Ennek érdekében ugyan teológiai tanulmányait abbahagyta, de lélekben továbbra is megmaradt teológusnak, akinek további életében első helyen a magyar biblia ügye állt.

1683-ban már saját műhelye volt Amszterdamban és mint betűmetszőt hamarosan a legkiválóbbak között tartották számon. Svédországból Anglián át a Vatikánig, Európa számos országától kapott megrendeléseket, de például vele készítette el Medici Cosimo firenzei új nyomdájának teljes betűkészletét. Vésett héber, görög és örmény betűket, de neki köszönhető az első nyomtatott grúz ábécé is. Antikva betűit ma is használják a nyomdászatban, felújítva *antikva* néven szerepel. Az előbbiekből látható, hogy jól keresett és az így befolyt pénzt nyilván tudta volna másra is fordítani, de ő nem

magára, a honfitársaira gondolt a messi idegenben is. Szépen nyomtatott, hasznos könyveket akart a kezükbe adni. A saját költségén és betűivel újra nyomtatatta Károli Gáspár teljes bibliafordítását, kis alakban, népszerűbb formában (1685) és Szenci Molnár Albert zsoldárfordításait (1686). Kiadványaiban ortográfiai és lektori munkát is végzett, nem tudva, hogy ez később majd egyike lesz azon vádakkal, amelyekkel otthon illetik.

Maradhatott volna Amszterdamban híres, elismert könyvművészként, de ő megszerzett tudását Szencihez, Apáczaihoz hasonlóan otthon akarta kamatoztatni. Miért? Erről Pápai Páriz Ferencnek hozzá írt, szép verse tanúskodik.

„Édes hazájának mivel kormos füstje,
Világosbnak tetszik, mint más nemzet tüze,
Honjában keserű édesb, mint más méze,
Vágyakozik haza forró szeretete.”

Távozását Amszterdamból az a remény is ösztökélhette, - miért is ne? - hogy itthon majd tárt karokkal fogadják az elismert nyomdászt, úgy is mint a magyar betű megmentőjét. Hiszen ha valaki, ő aztán tudta, hogy mennyit gúnyolódtak hollandus kollégái a magyar nyomdákban kikerült kiadványokon, melyeken, - mint emlegették - „békamászasként” kerülnek el az ócska papírra nyomott betűk. Misztótfalusi ezt a negatív hírnevet akarta megváltoztatni, bizonyítva, hogy jó mester kezében nem csupán külhonban, de otthon is engedelmeskednek a betűk. 1689-ben érkezik Kolozsvárra amszterdami műhelyének teljes felszerelésével, könyveivel együtt, de gazdasági nehézségek miatt csak három év múltán kezdhetett el működését.

Előbb önálló vállalkozásként tervezte, de aztán hosszas rábeszélésre belement - nyilván anyagi megfontolások miatt is -, hogy a református egyház nyomdájaként fejtsse ki tevékenységét. Pedig bizonyára sejtette már, hogy függetlensége feladásával még inkább fókuszába kerül a kisszerűen áskálódóknak, irigyeknek. Azoknak, akik a tőlük különbözőt idegenként kezelték és fokozatosan falkába tömörültek ellene. Azért nem mindenki, mert Pápai Páriz mellett számíthatott néhány barátira, pártfogóra és osztozott sorsában felesége is. Hazajövele után találtak egymásra Székely Máriával, egy kolozsvári nemes árva lányával, aki szeretetének szívmelegével próbálta enyhíteni azt a jéglehelletű légkört, ami férjét körülvette. Holott ő csak használni akart. Haláláig több mint száz kiadvány került ki nyomdájából. Olcsó, de hasznos könyvek is a parasztok, a szegényebbek műveltségének gyarapítására. Missziójának tekintette a latin nyelvű oktatás háttérbe szorítását a magyar nyelvű javára. Ennek érdekében elemista ábécés könyvet adott ki nagy példányszámban a saját költségén, és azt ingyen osztotta szét a református iskoláknak. Pártolta a szépirodalmat – maga is írt verseket – olyan szerzők munkáit jelentetve meg, mint Balassi Bálint, Rimay János, de kiadta Comenius tankönyveit is. Sokat dolgozott és talán joggal hihetett, hogy előbb-utóbb megbecsülés övezi ezért, de várakozásában fájdalmasan csalódott. Munkaadója az egyház és a pártoló főurak részéről összpontosított támadás indult ellene. A „gyanúmagot” eh-

hez a Károli Bibliában és Szenci Zsoltárfordításaiban „elkövetett” ortográfiai és stílári javításai jelentették. „Meghamisította a Szentírást...” – hangzott a legkegyetlenebb vád, de egyben a legképtelenebb is, hiszen Misztótfalusi Kis Miklós nem tartalmilag korigált, csupán az első kiadásokban meglevő és az érthetőséget homályosító hibákat gyomlálgatta ki. Cáfolatul a vádakra kiadott egy latin nyelvű védekező iratot az Apologia Bibliorumot, melyben megmagyarázta, miért volt szükség a változtatásokra (1697). Még ennek az évnek Pünkösöd havában nagy tűzvész pusztított Kolozsvárt, amelynek számos ház vált martalékvá. Misztótfalusi Isten jogos büntetésének tulajdonította ezt a temérdek bűn, gonoszság miatt és Siralmas panasz címmel írta meg gyászénekét erről. A papok és professzorok ezt a művét is magukra vették, folytatták a személyét érintő támadásaikat, anyagilag is megnehezítették az életét, mely Misztótfalusi máig leghíresebb művének megírására készítette, 1698-ban. Teljes címmel: *Misztótfalusi Kis Miklósnak maga személyének, életének és különös cselekedeteinek Mentsége*. A mű szenvedélyes kor- és kórkép az akkori társadalomról, Erdély nehéz helyzetéről, főurainak, papjainak értetlenségéről, kisszerűségéről, hitványságáról. Nem csodálható, hogy emiatt perbe fogták és az eklézsia megkövetésére ítélték. 1698. június 13-án Nagyenyeden nyilvánosan bocsánatot kellett kérnie a Mentségében megbántott személyektől és miként egy „magyar Galileinek”, állításait visszavonnia, a visszavonó nyilatkozatot pedig kinyomtat-

nia. A Mentség összes, még fellelhető példányait megsemmisítették. Ez a tortúra mind lelkileg, mind testileg megviselte őt, 1699 elején szülötés érte és hátralevő éveit félig bénán élte le, 1702-ben bekövetkezett haláláig.

Mit mondhatunk, mai utódok, erről az életéről háromszáz év múltán? Sajnos csak azt, hogy kísértetiesen megegyezik a Szenciével, az Apáczaiéval és azóta a magyar kultúra számos nagy egyéniségével, akik Misztótfalusival lelkileg „egyívásúak” voltak. Akik nemegyszer a külhoni sikereket hagyták ott a magyar sikertelenségért. Jó lenne úgy emlékezni rá, hogy ma már ilyesmi nem fordulhat elő, de tudjuk ez nem így van. A ma Misztótfalusiai éppúgy megszenvedik a maguk harcát az áskálódó értetlenekkel szemben, és ők sem értik miért van ez így, amikor csak a jobbat akarják. Tudom ez nem vigasztaló kedves atyánkfíának, a néhai betűmetszőnek adózva, de évszázadok múltán csak ezt hozhatjuk fel a magunk mentségére. Mert az emberi természet máig nem változott, csak a környezete alakult át. De azért van, ami állandó. Az Istenbe vetett hit, amely Kis Miklós kezét is mozdította, amikor a Bibliához kereste ki a betűket és korigálta annak még fellelhető hibáit, hogy minél érthetőbben közelítsen az olvasó szívéhez. A Károli Biblia nekem és még sokunknak naponkénti olvasmánya, és ha kinyitjuk, abban a mozdulatban néhai Misztótfalusi Kis Miklósról is emlékezünk. Károli Gáspár és Szenci Molnár Albert mellett rá is, ami a legigazabb elégtétel minden megszenvedett sérelmeiért.

Tamás Edit

“Csillag gyulladt Zemplén felett”

A szülőfaluban, Monokon használták az idős emberek ezeket a költői szavakat, amikor Kossuth Lajos születésének hagyományára emlékeztek. Idén kitüntetett érdeklődés kísérte az államférfi születésének 200. évfordulóját. Sárospatakon ez alkalomból új kötet jelent meg a Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeumának kiadványaként. A Jósvainé Dankó Katalin szerzőtársammal közösen írt *“Csillag gyulladt Zemplén felett.” Kossuth szülőföldje, Zemplén* című könyvben különböző elvárásoknak igyekeztünk megfelelni. Monok nagy szülőtte életének első 30 esztendejét a történelmi Zemplén vármegyében töltötte. Ide kötik iskolaévei, a megyeszékhelyen indult politikai pályája. Ott találjuk a Zempléni Kaszinó szervezésénél. A megyegyűléseken elmondott beszédei, a megyében és a városban végzett munkája már jelezték, hogy a különleges képességekkel megáldott fiatal embert ambíciói országos feladatok megoldására sarkalják. Emlékét megőrizték a helyi hagyományban, nagy jövőt ígérő jóslatok kapcsolódtak életéhez Monokon, Sárospatakon, Sátoraljaújhelyben egyaránt. Ezekről eddig csak a helyiek, és talán a szakmai érdeklődők hallottak.

Monok, Tállya, Olaszliszka, Sárospatak, Sátoraljaújhely Kossuth Lajos életében játszott szerepének megismertetését el-

sődleges feladatként vállaltuk fel. A tény-szerű, történelmi adatokra támaszkodó információk mellett igyekeztünk feldolgozni a helyi legendákat, a Kossuthhoz kapcsoló történeteket is. A kötet Kossuth-életrajzot is tartalmaz, amely jól felhasználható a történelemtanításban és az egyre fontosabb helytörténet oktatásban. Kiadványunk emellett Kossuth túrát is ajánl az érdeklődőknek: Monok (a szülőfalu), Tállya (a keresztelés helyszíne), Olaszliszka (a kisgyermekkor évei), Sárospatak (a nagy reformok kora), Sátoraljaújhely (az egyénisége bölcsője) településtörténeti összefoglalóját és nevezetességeinek bemutatását is közzétettük.

Ötven színes kép – Várad László munkái – segít megismerni a zempléni Kossuth-emlékeket. Köztük a monoki szülőház kevésbé ismert 100 évvel ezelőtti ábrázolása éppúgy megtalálható, mint az emlékkiállítás képei. Tállya evangélikus templomának keresztelő edényei Kossuth által váltak nemzeti történelmünk emlékeivé. Olvashatjuk a kötetben az egyháza által 90. születésnapján (még életében) állított emléktáblájának szövegét.

Kossuth Lajos születésének helye és ideje egykor élénk vitát váltott ki Zemplén közéletében és a történettudományban is. Talán kevesen gondolják, de ez a vita

még ma is tart. Olaszliszka úgyszintén híres szülöttként tekint Kossuth Lajosra, miként Monok, s büszkén mutatják meg az érdeklődőknek az emléktáblával megjelölt, illetve a Bodrog partján (éppen felújítás alatt) álló házakat.

Sárospatakon a visszaemlékezések idézeteiben megragadott Kossuth-történetek mellett a képek megelevenítik a reformkort, és annak nagyjait felnevelő Református Kollégium életét. Azt az iskolát, ahol oly jeles személyek tanultak, mint Egressy Béni, Fáy András, Fogarasi János, Jászay Pál, Kazinczy Lajos, Szemere Bertalan, Teleki László, hogy csak a közülük a legmagasabbra jutott Kossuth Lajos kortársait említsük.

Az ország két legszebb Kossuth-szobrára büszkék a zempléniiek: az egyik Monokon, a másik Sátoraljaújhelyben áll. Zemplén legrégebbi Kossuth-szobra az erdőbényei: 1902-ben, Kossuth születésének 100. évfordulójára készült. A legtöbb Kossuth-emléket Sátoraljaújhely őrzi. Emléktáblák, tárgyak, levelek, dokumentumok, képek, könyvek mind-mind a megújulást, a polgárosodást igénylő megyeszékhely reformkori életét idézik fel, büszkén arra, hogy Kossuth politikai pályája innen indult, s élete alkonyán egyik levelében Sátoraljaújhelyt nevezte egyénisége bölcsőjének.

Reméljük, a kiadvány hozzájárul ahhoz, hogy Kossuth zempléni éveit többen megismerjék. Bízunk benne, hogy minél szélesebb körben forgatják, hasznosítják majd. Befejezésül hadd álljon itt Kossuth Lajos egy kevésbé ismert ifjúkori verse, amelyben kifejezi hazája iránti érzéseit.

Kossuth Lajos: Magyar dal

Éltem zajló tengerén
tsak kettőt szerettem én
Hazám édes kebelét
s Rozsám szelid kellemét.

S egész munkás életem
E kettőnek szentelem
Egy felét a Hazámnak
Másik részét Rozsámnak.

Bár tsak Isten lehetnék
Hogy áldást derithetnék
Mind a két bálványomra
Nem ügyelnék magamra.

Ha Hazámnak bús egén
remény sugárt látok én
s ehhez Rozsám mosolyog
egészlen boldog vagyok.

De ha utált szolgaság
fenyeget szent szabadság,
vigasztalást nem bírok
Rozsám ölén is sírok.

Boldogsága éltemnek
ne neheztely szívemnek
felosztott indulatján
Kedves édes magyar lyány!

(Jósvainé Katalin – Tamás Edit: "Csillag gyulladt Zemplén felett" Kossuth szülőföldje, Zemplén. Kiadja a Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeuma, Sárospatak, 2002. Fotók: Váradai László.)

Fehér Erzsébet

Lázár Károly és a tudományos gyermekmegismerés

A 20. század elején a neveléstudomány új irányját a reformpedagógia tudatosította először: ahhoz, hogy a gyermeket az iskolában vagy magánúton eredményesen oktathassuk-nevelhessük, a gyermeket alaposan ismernünk kell. Ezt ugyan már Rousseau is megkívánta, de a reformpedagógia szakemberei ennél tovább jutottak: tudományos gyermekmegismerésre van szükség. Számtalan művében kifejtette ezt az észak-amerikai John Dewey, a svájci-francia Édouard Claparède és a magyar Nagy László. A tudományos gyermekmegismerés módszereit hazánkban kidolgozta és az általa alapított és vezetett budai Új Iskolában 1915-1949 között alkalmazta a neves reformpedagógus-szakember, Domokos Lászlóné.

Sajátos szint képviselt ebben a folyamatban a sárospataki tanítóképző intézet 1919-1948 között működő tanára, Lázár Károly (1889-1959). A tanítóképzés országszerte elismert, kiemelkedő szakembere nem csupán a gyakorlati oktatásban vált jelentőssé, hanem szakirodalmi munkásságával is. Számos könyvet írt, jelentős sorozatok szerkesztője volt. Először 1933-ban, majd 1935-ben átdolgozva jelent meg Sárospatakon egyik főműve, „A gyermektanulmány vázlata”. Alcíme rávilágít a szerző céljára: „Tájékoztató az

iskolai gyermektanulmányozás fő kérdéseiben, tanítók, nevelők és szülők számára, továbbá segédkönyv a tanítónövendékek pedagógiai tanulmányaihoz.” A kötethez egy tizenkét oldalas „Személyi lap” című füzet tartozott, amely rendszerbe foglalt kérdéseket sorolt fel, kellő helyet hagyva a válaszokra. Ezt a Személyi lapot külön is terjesztette, igen olcsó áron bocsátva a tanítók és más érdeklődők rendelkezésére. Maga a kötet alapos tájékoztatást nyújt arra vonatkozólag, hogy használja fel a tanító, a nevelő, a szülő ezt a dokumentumot a gyermek valóban tudományos megismerésében.

Lázár Károly a tanítóképzős növendékek pedagógiai képzése során teljes részletességgel megismertette a leendő pedagógusokkal ezt a gyermek-megismerési eszközt, a Személyi lapot széleskörű tájékozódás alapján készítette el. Ma is meglévő hagyatékában sok olyan kitöltött lap található az 1930-as, 40-es évekből, amelyeket utolsó éves tanítóképzős növendékei a gyakorlóiskola tanulóirol készítettek. (Az akkori tanítóképző öt évfolyamos, középszintű iskola volt 14-19 éves fiúk számára; az ötödéves növendékek tehát 19 évesek voltak.) E tizenkét oldal sok-sok kérdésének kitöltése tehát mai szemmel nézve is nagy felkészültséget, alapos

hozzaértést kívánt a fiatalemberektől. A növendékek által kitöltött füzetek valódi személyiségtükrök, mert hitelesen ábrázolják a 60-70 évvel ezelőtt iskolába járó egykori 10-12 éves gyermekek személyiségét.

Az alábbiakban a Személyi lap rendszerét és tartalmát néhány különösen érdekes rész ismertetésével mutatjuk be. A teljes 173 kérdés elemzése terjedelmesebb tanulmányt igényel.

Az első kérdéscsoport címe: „Család és környezet”. A fejezet harmadik részét (A család gondozása és nevelése) teljes egészében közöljük:

„1. A tanuló ruházata (szegényes, viseltes, megfelelő, gondos, tiszta, választékos, piperkés)? 2. Táplálkozása (igen gyenge, gyenge, megfelelő, egyszerű, mértékletes, bő, pazarló)? 3. Hogyan alszik (külön szobában, felnőttekkel, egyedül az ágyban, többedmagával)? 4. Taneszközei (megvannak, részben hiányosak, alig van valamije)? 5. Igénybe veszi-e a család a jótékonyági adományokat? 6. A szülői ház általános hangulata (megelégedett, derűs, harmonikus, kiegyensúlyozott, gazdasági helyzetétől befolyásolt, mogorva, elégedetlen)? 7. Szülői felügyelet (gondos, állandó, laza, nyomasztó, személyzetre bízta)? 8. Egészségi gondozás (gondos, edző, közömbös, hanyag, kényeztető, óvatos, stb.)? 9. Otthoni bánásmód (megfontolt, szigorú, engedékeny, kényeztető, durva)? 10. A tanuló otthoni szórakozása és olvasmányai? 11. Helyzete a családban (egyke, mintagyerek, kedvenc, alárendelt, házi segítő, örökbefogadott, vagy nevelt, bizalmas,

féltékeny a többiekre, stb.)? 12. Az otthoni nevelés általános jellemzése (az iskolai nevelést támogatják, nem támogatják, iránta érdeklődnek, nem érdeklődnek, ráhagyják; nevelői felfogásuk elavult, hagyományos, ingadozó, újító, szeretik-e a gyermeket, meg vannak-e elégedve az iskolával, apa és anya nevelői felfogásának egyezése stb.)?”

A „Testi állapot” című fejezetben a testmérési adatok (még a koponyaindex is!) éppúgy megtalálhatók, mint a testi állapot „a külső kinézet megfigyelése alapján”, valamint az érzékszervek működése utáni érdeklődés. A kérdések többségét „A lelki állapot rajza” című fejezet tartalmazza, a következő csoportosításban: I. Érzékelés, képzetek. II. Képzelet, játék, mese. III. Figyelem és érdeklődés. IV. Emlékezet. V. A tanuló beszéde és alkotásai. VI. A tanuló értelmessége. VII. Érzelmek és akarat. E rendszerből emeljük ki a „Játék és mese” kérdéseit!

„1. Milyen játékot kedvel? 2. A játékban aktív vagy passzív? 3. Játékánál mit használ fel a környezetéből? 4. Kitartása és elmélyedése a játékban? 5. Mily fejlődési fokán van a játéknak (mozgás, utánzás, képzeleti,- társas,- alkotó játék)?”

„1. Milyen meséket kedvel? 2. Ismert meséit magától alakítja-e? 3. Vannak saját meséi? 4. Van-e idegen hatás? 5. Hoz-e hazulról mesét, vagy mese-elemet?”

A hatodik fejezet „A tanuló szellemi munkamódja” című kérdésblokkja érdemes a mai modern kutató figyelmére is.

„1. Hogyan kezd a feladataihoz (megfontolt, körültekintő, tétovázó, nehézkes, közömbös, gyors elhatározású, meggon-

dolatlan, kishitű, stb.)? 2. Viselkedése a feladatok megoldása közben (szabatos, gondos, elmerülő, hanyag, szórakozott, felszínes, stb.) 3. Munkamódja (alapos, megbízható, önálló, elmélyülő, rendszeres, kapkodó, következetes, befolyásolható, új utakat kereső, csak járt úton tud haladni, előrelátó)? 4. Munkamenete (könnyed, gyors, lassú, gyorsan hanyatló, nekilendülő)? 5. Viselkedése új helyzetekben (találékony, ötletes, gyors elhatározású, tétovázó, bizonytalan, stb.)? 6. Ön-bizalma (bátor, gyáva, kétkedő, önhitt, elbizakodó, virtuskodó)? 7. Magatartása az eredmény értékelésénél (lelkesülő, megelégedett, elfogult, tárgyilagos, önelégült,

naiv, óvatos, kritikus, szerény, szigorú önmagával szemben, hibát kereső)? 8. Mi ösztönzi a nagyobb teljesítményre (szorgalom, érdeklődés, dicséret, verseny, más környezeti hatások, egyéni hajlam, a tárgy kedveltsége, tanító indítatásai)? 9. Vállal-e, keres-e önálló munkát? 10. Miben kéri mások segítségét? 11. Az értelmességet kívánó tantárgyakban (számтан, nyelvtan, helyesírás), mily előrehaladást mutat (jó, átlagos, gyenge)? 12. Melyek a kedvelt tárgyai? 13. Mi-

R. Molnár László: Huzella Elek, ceruzarajz

lyen irányban kérdezősködik vagy dolgozik önállóan? 14. Spontán kérdéseinek tartalmi értéke? 15. Tanulási kedve egyes tárgyakban (kedvel tanul, közömbösen, teljes érdektelenség nélkül, hanyagul tanul)? 16. Mely tárgyakban mutat különösen jó képességet? 17. Értelmességi foka (gyengetehetségű, elég gyenge, tehetséges, kiváló)? 18. Értelmessége korához képest (elmaradt, megfelelő, előrehaladó)? 19. Különleges képességei? Aktualitása lehet mai világunkban annak

is, hogyan vizsgálta közel hetven évvel ezelőtt Lázár Károly a korabeli fiatalok akarati állapotát.

"1. Akaratának általános jellege (kitartó, erős akaratú, határozott, élénken cselekvő, megfontolt, szilárd, következetes, tevékeny, higgadt, nehézkes, gyenge akaratú, határozatlan, könnyen ernyedő, meggondolatlan, konok, helye, lusta, óvatos)? 2. Uralkodása az érzelmein (könnyen, nehezen uralkodik? 3. Viszonya a tanításhoz és pajtásokhoz, tanítókhöz (nyílt, vonzódó, barátságos, engedelmes, szolgálatkész, tekintélytisztelő, félős; engedetlen, alattomos, készséges, alkalmazkodó, veszekedő, árulkodó)? 4. Fegyelmezettsége (testben, szellemben fegyelmezett, fegyelmezetlen, engedelmes, engedetlen, rendes, rendetlen, felületes)? 5. Befolyásolhatósága (könnyen, nehezen befolyásolható, természeti vagy nevelői hatásokkal hozzáférhetetlen)? 6. Gátlásai (erkölcsi tekintetben, félelem a büntetéstől, csökkentértékűség tudata, külső látszat, akaratgyengeség, stb.)? 7. Egyéb erkölcsi és akarati vonások (igazmondása, becsületérzése, bánásmódja állatokkal és növényekkel, felelősségérzete)? 8. Erkölcsi fogyatkozások és különlegességek (embergyűlölet, -emberkerülés, békétlenség, vagy közönyösség, feltűnő hanyagság, hazudozás, csavargási hajlam, iskolakerülés, rontó hatás a társakra, képmutatás, tevékenység beteges változtatása, betegesen gyenge akarat)? 10. Ellentmondások a viselkedésben (feltűnő változások, különbségek tanulás és magatartás, iskolai és otthoni viselkedés között, ellentét az érdeklődés és tanulás

között, szellemi és fizikai munkateljesítmény között, rejtett hajlamok, szenvedélyek)?

A kérdő-füzet utolsó oldalain az addigi adatok tipológiai összegzésére vonatkozó kérdések, valamint a tanuló átfogó jellemzésére szolgáló rész található.

Bevezetőnkben említettük, hogy reformpedagógiai szakemberek indították el a tudományos gyermekmegismerést. Kétségtelen tény, hogy ezeket az új módszereket szinte kizárólag elit, „úri” iskolákban alkalmazták. Nincs ebben semmi kivétel: ezek rendelkeztek a megfelelően kiképzett, hozzáértő, jól fizetett szakemberekkel, különféle új mérőműszerekkel, eszközökkel. Lázár Károly munkásságának sajátos jelentősége tehát éppen abban áll, hogy egy olyan intézetben igyekezett elterjeszteni a tudományos gyermekmegismerés módszereit, amelynek növendékei legnagyobb részét maguk is kis településekről, falvakból jöttek, és az volt a szándékuk, hogy ugyanilyen településekre, tehát a „nép közé” térjenek vissza, hogy azok gyermekeinek tanítói legyenek. S ezeknek a gyerekeknek eredményes nevelése-oktatása – Lázár Károly szerint – éppen úgy megköveteli tudományos megismerésüket, mint szerencsésebb társadalmi körülmények között élő kortársaiké. Éppen e célból készítette el valóban tudományos értékű kérdéssorozatát, amelynek feldolgozásához nem szükségesek drága eszközök, laboratóriumok, hanem „csak” alaposan felkészített, felkészült, hivatásukat átérző tanítók.

A Zempléni Múzsza 2002. évi II. évfolyamának összesített tartalomjegyzéke

Tanulmányok, esszék

- Balassa Iván: Tokaj-Hegyalja történelmének fő vonásai (3/5)
 Bolvári-Takács Gábor: Révai József és a Népművelési Minisztérium létrehozása (4/14)
 Dobay Béla: A kuruc kor népünk és nemzetiségeink költészetében, zenéjében (2/29)
 Egey Antal: A Zempléni-hegység élővilága, védett természeti ritkaságai (*sajtó alá rendezte és az utószót írta: Hegyessy Gábor*) (1/33)
 Hoppál Mihály: Sámánok között (3/18)
 Karasszon Dénes: Sárospatak az orvostörténelemben (1/29)
 Koncz Gábor: Tokaj-Hegyalja kulturális és borturizmusa (4/32)
 Koncz Sándor: Szabó Zoltán teológiájának kibontakozása (2/5)
 Kosárka József: Kati Horna élete és világa (1/17)
 Móricz Lajos: Fejezetek egy katonapolitikus életéből (3/40)
 Nagy Ferenc: A Nobel-díj és Magyarország (4/27)
 Orosz István: A mezővárosi fejlődés történeti szakaszai Magyarországon (1/5)
 Romány Pál: Az örökség kötelez (2/40)
 Szabadfalvi József: Bibó István helye a 20. századi magyar jogbölcseletben (4/6)
 Szathmáry Béla: A presbiter a társadalmi életben, közéletben (3/32)
 Onni Talas: Magyarországi diplomáciai szolgálatom emlékei (*fordította, az utószót és a jegyzeteket írta: Egey Emese*) (1/22)
 Újszászy Kálmán: Két nap a Hegyközben (4/37)
 Vásárhelyi Balázs: Kőhidak az egykori galíciai út mai zempléni szakaszán (2/48)
 Viga Gyula: Tokaj-Hegyalja gyümölcskultúrája (2/56)

Művészportré

- Cserje Zsuzsa: Emlékezés Pécsi Sándor színművészre (4/47)
 feLugossy László: Polipkeringő (2/73)
 Halmy Miklós: Prológus és köszöntő (1/42)
 Halmy Miklós: Vázlat az éjszakából, 1986 (1/47)
 Mészöly Dezső: Pécsi Sándor sírjánál (4/53)
 Sándor Zsuzsa: Áttűnő színek és fények. Molnár Irén művészete (3/45)
 Tatabi Erzsébet: A semmi a mindenható. Esszé feLugossy Lászlóról (2/60)
 Vámosi Katalin: ARákóczi Múzeum Képzőművészeti Gyűjteménye (4/55)

Szépirodalom

- Bodnár László: Fátylas téli dallam (1/69)
 Bodnár László: Ima a kegyelemért (1/68)
 Fetykó Judit: Ablakból (4/59)
 Fetykó Judit: A kezed (4/59)
 Allan Ginsberg: Rongyos csavargó (*fordította: Pinczés István*) (3/53)
 Christl Greller: Az éjszaka fénye (*fordította: Balázs Ildikó*) (1/65)
 Christl Greller: Kifelé (*fordította: Balázs Ildikó*) (1/64)
 Halászi Aladár: Quasimoda (3/50)
 Jáger Ferenc: Az angyal (2/87)
 Jáger Ferenc: Első nap az iskolában (2/86)

- Kardos István: A pokol tornácán (4/60)
 Kardos István: Nem tudom (4/60)
 Maller Sándor: Patak lelke (3/56)
 Szabó Sándor: A tavasz (4/60)
 T. Ágoston László: A hatalom árnyékában (1/56)
 Tornay Mari: Dobpergés (1/66)
 Tornay Mari: Talán (1/67)
 Tóth-Máthé Miklós: A pap fia (2/77)
 Ungvári Judit: Dal (2/83)
 Varga István: Hegyeim (4/62)
 Varga István: Temetőben (4/62)
 Viczai Henrietta: Fekete-fehér (4/63)
 Viczai Henrietta: Selyemben (4/63)
 Francois Villon: Ballada anyjának, ki Miasszonyunkhoz fohászkodik (*fordította: Ungvári Judit*) (2/84)
 Zelnik Csaba Ákos: Akkor (3/55)
 Zelnik Csaba Ákos: Helyzetjelentés (3/54)

Archivum

- Kossuth Lajos, a zempléni ügyvéd (1824-1832) (*Összeállította és bevezetőt írta: Bolvári-Takács Gábor*) (3/59)
 Németh László: Szerkesztői bevezető a *Tanu* első számához, 1932 (2/88)
 Országos tanévnyitók Sárospatakon, 1976-2001. Mádl Ferenc, Orbán Viktor, Polinszky Károly, Pozsgay Imre beszédei (*Válogatta, szerkesztette és a jegyzeteket írta: Bolvári-Takács Gábor*) (1/70)
 Volt egyszer egy borháború, 1990 (*A dokumentumokat válogatta és szerkesztette: Balácsi Károly*) (4/64)

Szemle

- Bacsó Béla: Jó, ha értjük. Hans-Georg Gadamer halálára (3/80)
 Baráth Béla: Szubjektív egyháztörténelem (3/87)
 Bolvári-Takács Gábor: Egy felvidéki magyar politikus emlékezete (2/92)
 Bolvári-Takács Gábor: Másfél évtized az erdélyi magyar felsőoktatás történetéből (3/91)
 Fehér Erzsébet: Lázár Károly és a tudományos gyermekmegismerés (4/94)
 Fehér József: Sárospatak, a könyvtárak városa (1/83)
 Fogarasi Zsuzsa: Új református templomok (1/94)
 Fügedi János: A tánc múltja a Bodroghközben (1/87)
 Harsányi István: Nemzedékem szemével (2/105)
 Jósvainé Dankó Katalin: A sárospataki vár műemléki helyreállításának eredményei (4/85)
 Kovács Géza: Menedzserek vakító fényben (2/102)
 Kováts Dániel: Janó Ákos könyve a kiskun parasztverselőkről (1/92)
 Sipos István: Körös Endre akadémikus és a sárospataki természettudományos oktatás (3/76)
 Sz. Tóth János: Karácsony Sándor és a népfőiskolai mozgalom (3/84)
 Szabó Csaba: A pataki diákvilág anekdotái (1/90)
 Tamás Edit: "Csillag gyulladt Zemplén felett" (4/92)
 Tóth-Máthé Miklós: Emlékezés Misztótfalusi Kis Miklóstra (4/89)
 Tusnády László: A határon túli újabb kisebbségi gyermeklira antológiája (2/97)
 Vámosi Katalin: "Angyal született" (3/94)

Egyéb

- A 2002. évfolyam összesített tartalomjegyzéke (4/98)
 Balassa Iván (1917-2002) (4/5)
 Számunk szerzői (1/96, 2/106, 3/94, 4/100)
 Szerkesztőbizottságunk új tagja bemutatkozik (1/86)

Számunk szerzői

Balázs Károly 1945-ben született Bernecebarátiban. Szociológus, közösségfejlesztő, lapunk szerkesztőbizottsági tagja.

Bilkay Ruth 1933-ban született Hidasnémetiben. A Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Adattárának főmunkatársa.

Bolvári-Takács Gábor PhD 1967-ben született Sárospatakon. A Matáv Szimfonikus Zenekar ügyvezető igazgatója, lapunk főszerkesztője.

Cserje Zsuzsa 1945-ben született Budapesten. Előadóművész, dramaturg, rendező.

Fehér Erzsébet 1941-ben született Sárospatakon. A neveléstudomány kandidátusa, a ME Comenius Tanítóképző Főiskolai Kar főiskolai tanára.

Fetykó Judit 1956-ban született Sátoraljaújhelyben. Költő, a Hegyaljai Alkotók Társulása (Szerencs) tagja.

Jósvainé Dankó Katalin 1945-ben született Tokajban. Régész-muzeológus, műemlékvédelmi szakmérnök, a Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeumának igazgatója, lapunk szerkesztőbizottsági tagja.

Kardos István 1947-ben született Szerencsen. Költő, a Hegyaljai Alkotók Társulása (Szerencs) tagja.

Koncz Gábor 1950-ben született Sátoraljaújhelyben. Közgazdász, a Magyar Kultúra Alapítvány igazgatója, lapunk szerkesztőbizottsági tagja.

Laczkó Gabriella 1961-ben született Sárospatakon. Református lelkész, a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Adattárának igazgatója.

Mészöly Dezső 1918-ban született Budapesten. Kossuth-díjas író, költő, műfordító.

Nagy Ferenc 1939-ben született Köröstarcsán. Informatikus, tudománytörténész.

Szabadfalvi József 1961-ben született Debrecenben. Az állam- és jogtudomány kandidátusa, a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának egyetemi tanára.

Szabó Sándor 1970-ben született Miskolcon. Költő, a Hegyaljai Alkotók Társulása (Szerencs) tagja.

Tamás Edit 1968-ban született Sárospatakon. Történész-muzeológus, geográfus, a Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeumának szakmuzeológusa, lapunk szerkesztőbizottsági tagja.

Tóth-Máthé Miklós 1936-ban született Tiszalúcon. Szabadfoglalkozású író, színművész.

Újszász Kálmán (1902, Budapest - 1994, Sárospatak) Református lelkész, a Sárospataki Református Teológiai Akadémia professzora, majd a Tudományos Gyűjtemények igazgatója.

Vámosi Katalin 1966-ban született Miskolcon. Művészettörténész, a Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeumának munkatársa.

Varga István 1971-ben született Miskolcon. Költő, a Hegyaljai Alkotók Társulása (Szerencs) tagja.

Viczai Henrietta 1981-ben született Miskolcon. Költő, a Hegyaljai Alkotók Társulása (Szerencs) tagja.

Barcsay Jenő: Őszi táj

Szobotka Imre: Táj ökrös szekérral

Az élet **lehetőséget** ad
 A közösség **értéket** ad

A Matáv hozzáad

Egyéni célokat kitűzni nem elég.
 Az egyén akarata és kitartása még
 kevés ahhoz, hogy egy egész
 társadalom úgy élhessen, ahogy
 szeretne.

De együtt többek tudunk lenni,
 ha a célok megvalósításához
 mindenki hozzátesz.

Mi ezt nevezzük társadalmi
 szerepvállalásnak.

• **matáv**

a szavakon túl